

DE LITURGIE VAN ROME

DE LITURGIE VAN ROME

EEN HANDBOEK VOOR
LEKEN

DOOR

ROBRECHT HENDRIK de SMET

Bij UITGEVERS-MIJ. GEBRS. VAN AELST
TE MAASTRICHT

1936

DE LITURGIE VAN
ROME

EEN HANDBOEK VOOR
ALLEN

ROBBECHT HENDRIK DE SMET

1994 / 736
CAG 026

Φ
Z Ω H
C

*Aan
de allerheiligste Moeder Gods
en Maagd Maria.*

VOORWOORD.

De christenen in de liturgie der Kerk inwijden mag, na het godsdienstonderricht, als de belangrijkste taak van de godsdienstige opvoeding in onze dagen gelden. De liturgie, die weleer het voedsel van het verstand en het gemoed der christengeslachten, hun sterkte, hun vreugde, hun troost en hun onderlinge band was, die bij het gewone volk het ideaal levendig hield en voor rijker begenadigde zielen het uitgangspunt was der hoogste beschouwing, is voor de huidige mensen meestal een gesloten boek geworden. Tot grote schade, zowel voor de diepere kennis der hemelse waarheden en van het inwendig, Godzoekend leven bij de gelovigen, als voor het christelijk gemeenschapsleven. De liturgie toch bevat een overrijken, voor allen toegankelijken schat van goddelijke leer en opbouw. Zij doordrenkt met een weergaloos meesterschap de zielen met het licht der gewijde boeken; orgaan van de in de Kerk wonenden en biddenden Heiligen Geest, is zij de meest bevoegde leermeesteres van het gebed en van de redelijke, sterke, mannelijke godsvrucht; zij is, gedurende den loop van het kerkelijk jaar, een wonderbare gids tot geestelijke vernieuwing; zij ontwikkelt in de gelovigen het vruchtbare besef, in de oude Kerk zo levendig, thans helaas grotendeels verloren, dat zij leden zijn van de heilige, katholieke en apostolische Kerk, „die van het éne einde der aarde tot het andere verspreid is”.

Den katholieken leek weer den zin der liturgie leren begrijpen, hem vertrouwd maken met haar geest, hem in staat stellen haar krachtig voedsel te smaken, hem opnieuw van het leven der Kerk te leren leven, daarnaar streeft dit boek in de eerste plaats. Wellicht kan het mede enigen dienst bewijzen aan priesters en theologen en aan buiten de katholieke Kerk staande Godzoekers en wetenschapsmensen, die in de uitingen van het godsdienstig leven dezer Kerk belang stellen.

Het moge ook een bruikbaar handboek blijken bij het onderwijs in de liturgie, dat nog steeds veel te veel aan uiterlijkheden en bijkomstigheden blijft hangen en zich al te vaak in willekeurige, zij het dichterlijke en vrome, symbolische bespiegelingen verliest, terwijl de hoofdzaak, „het éne nodige”, over 't hoofd wordt gezien, nl. de leerlingen met den stijl van het kerkelijk gebed vertrouwd te maken, ten einde hen dit te leren begrijpen en smaken, en den organischen samenhang alsmede de diepere betekenis der liturgische plechtigheden in het licht te stellen.

Laten echter zij, die met de opvoeding der jeugd belast zijn, steeds indachtig wezen, dat de schitterendste lessen in de liturgie tot onvruchtbaarheid gedoemd zijn, wanneer zij niet met de levende

practijk zijn verbonden, m.a.w. wanneer de leerlingen er, zowel in den huiselijken kring als op school, niet, zoals in vroegere tijden, van hun prilste jeugd af aan wennen, het leven onzer Moeder de Kerk innig mee te leven, in de gebrande glazen en muurschilderingen van het Huis Gods de taal der christelijke zinnebeelden te lezen, in de feesten der Kerk ook hun eigen vreugde te vinden, aan de heilige diensten een werkzaam aandeel te nemen, kortom, wanneer de liturgie voor hen geen levende en beleefde werkelijkheid wordt.

Men vergeete ook niet, dat een zekere kennis van den Bijbel, in het bijzonder van het Boek der Psalmen, voor een goed begrip van het liturgisch gebed onontbeerlijk is. Trouwens „wie volgens den geest der Kerk wil bidden”, schrijft zeer juist Ferdinand Cabrol, „moet uit de lezing der Heilige Schrift het voedsel voor zijn gebed putten”.

Dit werkje maakt geen aanspraak op wetenschappelijke oorspronkelijkheid. Ik heb alleen getracht de voornaamste conclusies der navorsingen en studiën van de kerkelijke geschiedschrijvers, archaeologen en liturgisten uit de beste school, Tommasi, Mabillon, Martène, Muratori, Catalani, Gavanti, De Rossi, Duchesne, Probst, Hammond, Brightman, Baumstark, Cagin, Cabrol, Wilpert e.a., beknopt samen te vatten. Ik ben niettemin steeds zelf tot de bronnen gegaan, en een enkele maal ben ik, wanneer het me geboden scheen, van een gangbare mening afgeweken.

Ascetisch-mystische verklaringen der liturgische plechtigheden zal men in dit boek slechts zelden aantreffen. Er bestaan voortreffelijke kleinere en grotere commentaren van dien aard te kust en te keur. Elke godvruchtige ziel, trouwens, zal in de liturgie, mits zij er enig inzicht in heeft gekregen, voortdurend zelf rijkelijk voedsel voor vrome bespiegelingen vinden. Mijn opzet is geweest, de liturgische plechtigheden te verduidelijken, door ze in het licht van haar oorsprong terug te plaatsen, waarin men ze beschouwen móét, wil men er de volle draagwijdte van begrijpen en ze ten volle genieten.

De voetnoten zijn doorgaans bestemd voor hen, die iets dieper in de stof willen doordringen, voor leraren en degenen, die, in de beweging voor het herstel van den geest der vroegere Kerk en een liturgische hernieuwing, tot taak hebben, anderen voor te lichten en te vormen.

Bij de opgave van bronnen heb ik mij over 't algemeen beperkt tot de werken, die in handen zijn van allen, die belang stellen in de oud-christelijke letterkunde, of althans gemakkelijk door hen te bereiken zijn.

Op bijzonder verzoek heb ik, ten behoeve der scholen, de examen-spelling gevolgd, met behoud echter van de buigings-n, wjl het weglaten hiervan meer te betekenen heeft dan een blote spellingskwestie.

III

Moge dit bescheiden werkje er toe bijdragen, *het ware begrip der liturgie* te doen herleven, aan het vele geliefhebber er in een einde te maken en kloeke besluiten voor de practijk te doen vatten,

OPDAT GOD GELOOFD EN VERHEERLIJKT WORDE DOOR ZIJN ZOON JEZUS CHRISTUS IN DE HEILIGE KERK, DOOR DE EEUWEN DER EEUWEN ¹⁾.

1935.

---

¹⁾ Anaphora der Egypt. Apost. Kerkorde.

DE LITURGIE VAN ROME

HOOFDSTUK I.

DE SYNAGOOG EN DE KERK.

De Handelingen der Apostelen verhalen, dat Jezus' jongeren zich eerst, zoals hun Meester bevolen had, naar de steden begaven, waar Joodse gemeenten waren en daar, in de synagoog, de hun toevertrouwde leer begonnen te prediken, met het gevolg, dat een zeker aantal Joden en godvrezende Jodengenoten zich lieten overtuigen en hun woord aannamen. Het duurde echter meestal niet lang, of zij werden met hun aanhangers buiten de synagoog gesloten en zo ontstond naast deze een afgescheurde groep met een eigen geest, een eigen leer en eigen hoofden. Deze afscheiding was de oorsprong van de plaatselijke christenheid, de broederschap der christengelovigen, de kerk.

Het moet dan niet verwonderen, dat de Kerk in haar instellingen veel aan de Joodse gemeenten heeft ontleend en dat haar liturgie voor een goed deel uit die der synagogen is ontstaan ¹⁾.

---

¹⁾ Onder *liturgie* (Gr. λειτουργία) verstaat men den openbaren, officiëlen eredienst der Kerk, d.z. de godsdienstige handelingen, welke, door Onzen Heer Jezus Christus of door de Kerk verordend en geregeld, door daartoe aangestelde personen uit naam der Kerk worden verricht. Alwat daar niet onder hoort, noemt men „bijzondere godvruchtigheden”. De toediening van een sacrament, hoe gering ook het aantal aanwezigen zij, is een liturgische handeling, terwijl een lof, een kruisweg en dgl., al mogen zij ook door een grote volksmenigte worden bijgewoond, buitenliturgisch zijn.

Naast de eucharistische liturgie en de grote openbare priesterlijke handelingen, waarmee het leven en de groei der plaatselijke kerk rechtstreeks samenhangen en die volgens het inzicht der Kerk regelmatig in de vergadering der gehele gemeente moeten plaatshebben, of andere, die insgelijks de uitdeling der genade ten doel, doch geen karakter van openbaarheid hebben, zijn er zekere godsdienstoefeningen, wier doel is, God te prijzen en de deelnemers te stichten en op te wekken, nl. het zingen of bidden der heilige getijden in de kerken en de bedepplaatsen der kloosters en de openbare uitstellingen van het H. Sacrament (bij het 40-urengebed, onder het Sacraments-octaaf, als dankzegging, in openbare rampen, onder een lof).

In de synagoog kwamen de Israëlieten bijeen om *gezamenlijk te bidden en de gewijde boeken te horen lezen*, de „Wet” (de boeken van Mozes) en de „Profeten” (de boeken van Jezaja, Jeremia, Ezeekiël, de 12 „kleine Profeten” en de oudere historische boeken). Deze lezingen wisselden af met *psalmen*. Ten slotte werd er vaak, wanneer een bevoegd persoon aanwezig was, een *toespraak* gehouden, om het gelezene te verklaren.

Deze vier bestanddelen van den heiligen dienst in de synagoog, *lezingen, gezangen, gebeden, toespraak*, werden door de christenen overgenomen. De Kerk voegde er evenwel een nieuw bestanddeel aan toe, dat aan de christelijke liturgische vergadering haar eigen karakter geeft en waardoor deze die der Joden oneindig overtreft, nl. de *hernieuwing van het heilig avondmaal des Heren*.

De goede herder met melkkruik.

HOOFDSTUK II.

DE GODSDIENSTIGE VERGADERINGEN DER CHRISTENEN.

SYNAXEN EN NACHTWAKEN. De christenen hielden van den beginne af des Zondags een godsdienstige vergadering, *synaxis* (vergadering) geheten. Sedert het einde der IVe eeuw kwam hiervoor te Rome de weinig zeggende naam *mis* in gebruik ¹⁾. De Griekse christenen noemen de *synaxis* thans *liturgie* (als zijnde de liturgische dienst bij uitnemendheid).

Spoedig werden, behalve 's Zondags, ook nog op andere bepaalde dagen *synaxen* gehouden.

In deze vergaderingen beperkte men er zich soms toe, de gewijde boeken te lezen, gezamenlijk te zingen en te bidden, naar de onderrichtingen en opwekkingen der priesters te luisteren (*offerloze synaxis*).

's Zondags echter, vaak ook op de later ingevoerde *synaxis*dagen, volgde op deze oefeningen de hernieuwing van den gewijden offermaaltijd, dien Jezus Christus als een voortdurende gedachtenis van Zijn lijden en dood instelde. De christenen noemden dit het *breken des broods*, 's Heren avondmaal, het *offer*, de *geheimen*, de *eucharistie*, de *consecratie*, de *communie*.

Bij deze hoogheilige plechtigheid bootste men trouw de handelingen van den Meester bij het laatste avondmaal met Zijn leerlingen na.

„Hij *nam* brood”, zo verhaalt het evangelie van Lucas, „sprak er een *dankgebed* over uit, *brak* het en *gaf* het, met de woorden: „Dit is Mijn lichaam, Dat voor u gegeven wordt; doet dit tot Mijne gedachtenis.”

„*Desgelijks* nam Hij den beker... zeggende: „Deze beker is het Nieuwe Verbond in Mijn bloed, Dat voor u vergoten wordt.”

Deze vier handelingen van den Zaligmaker: *nam*, *dankte*, *brak*, *gaf*, zijn de hoofdhandelingen en vormen de indeling van het tweede deel der *mis*.

De Zondagssynaxis, die in den morgen plaatshad, werd door een andere, nachtelijke, bijeenkomst voorafgegaan, waarin insgelijks uit de gewijde boeken gelezen, gepredikt, gezamenlijk gezongen en gebeden werd. Dit noemde men nachtwake (*vigilia*) houden ²⁾.

¹⁾ Het woord *missa* (= *missio*, Gr. ἀπολυσις) betekent in de eerste plaats de wegzending, hetzij van de catechumenen, na de preek (*missa catechumenorum*), hetzij van de gelovigen, als slothandeling van den heiligen dienst (*missa fidelium*). Gaandeweg werd het, in den volksmond eerst, op den gehelen dienst overgedragen.

²⁾ Zie brief 96 van C. Plinius aan Traianus. — Te Rome ging de „nacht” met zonsondergang in.

In den allereersten tijd had de eucharistische offermaaltijd 's avonds plaats en werd, in volledige navolging van Jezus' laatste avondmaal, door een gewonen maaltijd, een broederlijk gastmaal, dat de gelovigen, armen en rijken, in de heilige liefde verenigde, voorafgegaan. Men noemde dit *liefdemaal* ¹⁾). Daar deze gewoonte echter aanleiding gaf tot onstichtelijke misbruiken — men leze hierover den brief van den h. Paulus aan de Korinthiërs, 11e hoofdst. — werd ze weldra afgeschaft.

Oorspronkelijk gebeurde het ook vaak, dat, na de hernieuwing van het Avondmaal, enkele gelovigen, onder de bijzondere inwerking van den Heiligen Geest, tot stichting der vergadering het woord namen en, hetzij door vurige opwekkingen, hetzij door „profeteren” of in geestvervoering God te bidden en te loven, hetzij door het verrichten van wonderbare genezingen, de aanwezigheid van den Heiligen Geest in hen openbaarden ²⁾). Dit waren echter buitengewone verschijnselen, die na den tijd der apostelen ophielden.

Het ligt vóór de hand, dat men in den eersten tijd, bij het vieren van het heilig Avondmaal overal nagenoeg op dezelfde wijze te werk ging.

Ziehier, hoe de bereisde heilige wijsgeer en martelaar Ioestinos de Zondagssynaxis beschrijft, zoals zij in zijn tijd (midden der IIe eeuw) plaatshad: „Op den dag, dien men Zondag noemt, komen allen, die in de steden of op het platteland wonen, in een zelfde plaats samen. Men leest de gedenkschriften der apostelen of de geschriften der profeten, zolang de tijd reikt. Wanneer de lezer uitgescheiden is, neemt de voorzitter het woord, om te vermanen en tot naleving van deze mooie lezingen aan te wakkeren. Dan staan wij allen samen op en zenden gebeden op ³⁾)... Wanneer de gebeden geëindigd zijn, groeten wij elkander met den vredekus. Ten slotte brengt men hem, die de vergadering der broeders voorziet, brood en een beker met water en wijn aan. Hij neemt dien, zendt lofprijzing en ere tot den Vader van alle dingen op door den Naam van Zijn Zoon en van den Heiligen Geest en doet een lang dankgebed voor alwat wij van Zijn gunst ontvangen hebben. Als hij de gebeden en het dankgebed geëindigd heeft, antwoordt het gehele volk met de toejuicing: Amen... Nadat de voorzitter het dankgebed heeft verricht en het gehele volk het met zijn toejuicing heeft bevestigd, delen de bedienaren, die wij diakenen noemen, het brood en den

¹⁾ Het *liefdemaal*, zegt de h. Johannes Guldenmond, was „een gelegenheid om de liefde te beoefenen, een middel om de armoede te lenigen en den rijkdom te beleren, een stichtelijk voorbeeld en een leerschool van ootmoedigheid”.

²⁾ Vgl. I Kor. 14.

³⁾ 1e apologie, LXVII.

wijn met het water (door den voorzitter) gewijd aan alle aanwezigen uit en brengen er tot de afwezigen van" ¹⁾).

Van de IIIe eeuw af werden de oorspronkelijke handelingen geleidelijk omgeven en opgeluisterd door indrukwekkende plechtigheden, die verschilden volgens de landstreken, en zo ontwikkelde zich te Rome, te Antiochië, te Alexandrië en elders een eigen kerkgebruik. Men kan de nog bestaande liturgieën tot 5 typen herleiden: het Syrische kerkgebruik, het Egyptische, het Romeinse, het Perzische, het Byzantijne ²⁾).

HET GEBED. Het openbaar gebed nam in de christelijke bijeenkomsten verschillende vormen aan.

Soms noemde een diaken verschillende inzichten, waartoe hij de gemeente verzocht te willen bidden, terwijl de gelovigen op elke bede met een korte smeking antwoordden: *Kyrie eleison* (Heer ontferm U) ³⁾ of: „Wij bidden U, verhoor ons”. Het is de *litanie*.

Op andere, plechtiger ogenblikken staat de voorzitter, de bisschop of een priester, op, om *zelf*, krachtens zijn ambt als middelaar tussen God en de mensen, uit aller naam een gebed uit te spreken. Eerst nodigt hij de gelovigen tot het gebed uit, waarop allen rechtop staan, de houding van het gebed aannemen en gedurende enigen tijd in persoonlijk, stil gebed verwijlen. Dan verheft de priester opnieuw zijn stem en spreekt een korte bede uit, die als het ware de samenvatting van aller gevoelens en gebeden is, en de gemeente verenigt zich hiermede door een toejuiching: „Amen”, het zij zoo: gij hebt goed gesproken. Dit is het *gemeenschappelijk gebed*.

Soms wordt het gebed nog plechtiger, ingeleid door een tweespraak tussen den priester en de gelovigen:

„De Heer zij met ulieden”. — „En met uw geest”.

„Omhoog de harten”. — „Wij houden ze tot den Heer verheven”.

„Laat ons den Heer, onzen God, dankzeggen”. — „Het is passend en rechtvaardig”.

Het is het zgn. *eucharistisch gebed*, waarvan de hoofdgedachte dankzegging is (*eucharistia* = dankzegging). De gelovigen horen

¹⁾ 1e apologie, LXV.

²⁾ De zgn. Gallicaanse liturgie is, volgens L. Duchesne, *Origines du culte chrétien* (Parijs, 1908), een Oosterse liturgie van het Syrische type. Wellicht zijn er ook enkele oorspronkelijke Romeinse gebruiken in bewaard. Zij heerste tot in de middeleeuwen, in Noord-Italië, Spanje, Frankenland, Ierland, Engeland, en leeft thans nog slechts te Milaan, Toledo en Valladolid voort, te Milaan sterk met Romeinse bestanddelen vermengd.

³⁾ Ook de kleine kinderen namen in het bijzonder hieraan deel. Vgl. *Apostol. Const.* VIIIe boek.

toe, zich in den geest met den priester verenigend, en antwoorden aan het slot: „Amen”.

Dit eucharistisch gebedstype, door den Heer zelf gebruikt bij de instelling van het heilig Avondmaal, kreeg hierdoor een bijzondere wijding en men bediende er zich, buiten de mis, voortaan alleen bij de grote sacramentele handelingen van, deze aldus, in zekeren zin, uit het h. misoffer afleidend, evenals, feitelijk, de bedeling der genade op den Kruisberg haar oorsprong neemt ¹⁾).

Het klassieke gemeenschappelijke en eucharistische gebed wordt tot God den Vader gericht en bestaat uit drie delen, een *aanroeping*, een *verzoek* en een *slot* ²⁾).

De christenen baden staande of geknield, soms plat ter aarde uitgestrekt.

De eerste houding ziet men vaak op de fresco's der Romeinse katakomben afgebeeld (de zgn. *oranten*). Men stond rechtop, met uitgestrekte, licht omhooggerichte armen, de ogen hemelwaarts. Het is de houding, die de priester thans nog bij het plechtig gebed aanneemt (afb. blz. 10). Wij vinden deze houding ook bij talrijke heidense volkeren terug; het is immers de natuurlijke houding van een schepsel tegenover de godheid. Rechtop staan is een teken van eerbied. Het is de eerbiedsbetuiging van den vrijen man, van den zoon tegenover zijn vader, en als zodanig past zij vooral den christen. De christenen herinnerde deze houding bovendien aan den voor ons biddenden gekruisigden Heiland. Tertullianus, een schrijver uit de IIIe eeuw, schrijft hieromtrent: „De christenen richten (wanneer zij bidden) de ogen ten hemel en strekken de handen uit, omdat zij onschuldig zijn; zij ontbloten het hoofd, omdat zij zich niet hoeven te schamen..... Wij verheffen niet alleen de handen, maar wij houden ze uitgestrekt, zoals de Heer deed aan het kruis..... Wij verheffen de handen niet met vertoon, maar matig en bescheiden” ³⁾). Des Zondags en van Paschen tot Pinksteren bad men, ten teken van blijdschap om 's Heren verrijzenis, altijd rechtop staande, als om aan te tonen, dat Christus ons opgewekt en door Zijn genade verlost heeft van de zonde en van

¹⁾ Vgl. Paul Cagin, *L'Eucharistie* (Rome, Parijs, Doornik 1912).

²⁾ Het eucharistisch gebed is steeds aan een voorafgaand gemeenschappelijk gebed verbonden, bv., in de mis, aan het gemeenschappelijk gebed over de offergaven (*secretata*). Zo ook bij de wijding van de doopvont, de bisschopswijding enz.

Oorspronkelijk werd het ontwikkelen van een bepaald gebedsthema aan den dienstdoenden priester zelf overgelaten.

³⁾ *Apologeticus* XXX en *De oratione* 14 en 17.

Bij ons plegen ook de gewone gelovigen nog vaak een zgn. „kruisgebed” te bidden, doch alleen als private oefening van godvruchtigheid.

den voor de zonde verschuldigden dood, die vernietigd is. De h. Irineos martelaar (IIe eeuw) getuigt, dat deze gewoonte tot den tijd der apostelen opklimt ¹⁾.

Op rouw- en boetedagen knielde men. Vandaar nog, in de missen van den Vastentijd en van de vierjaarlijkse vastendagen, de uitnodiging om de knieën te buigen: *Flectamus genua*. De gelovigen baden in stilte, geknield, tot de waarschuwing *Levate* (richt u op) werd gehoord.

Zitten deden de gelovigen zelden en slechts onder de lezingen. Het zitten in de christelijke vergadering werd altijd als een teken van gezag, in het bijzonder van de macht om te onderwijzen beschouwd. Daarom hebben alleen de bisschop en de priesters, als medehelpers van den bisschop en deelhebbers aan zijn gezag, het recht onder de vergadering te gaan zitten en zijn voor hen alléén bijzondere zitplaatsen in de kerk aangebracht. Daarom ook schrijven de liturgische regels voor, dat zij bij het verrichten van zekere ambtshandelingen gezeten moeten zijn ²⁾.

De eerste christenen gaven ook vaak door gebaren uiting aan hun inwendige gevoelens. Dit ligt in de natuur van den mens, en wij zien dan ook de Kerk in haar liturgie, zoals bv. bij het toedienen der sacramenten, ten einde den geest der gelovigen levendiger te treffen, de woorden, die zij spreekt, door een gebaar of een uitwendig teken verduidelijken. Wanneer de priester, in de dialogische inleiding tot het eucharistisch gebed, de gelovigen vermaant, „de harten omhoog” te heffen, verheft hij zinnebeeldig in machtig gebaar zijn armen. Wanneer de bedienaar der Kerk, bij de voorbereiding der katechumenen, Satan bezweert, hem, die nog in zijn macht is, los te laten, blaast hij over den geloofsleerling om aan te tonen, dat hij den bozen geest wil verdrijven. Om iemand met een geestelijk ambt te bekleden of aan God toe te wijden, of om Gods genade over iemand af te roepen, strekt de priester zijn handen over den persoon of de zaak uit, bv. bij het vormsel, de priesterwijding, de biecht.

Het meest gebruikte teken is het kruisteken, dat het kenteken

---

¹⁾ In een werk aangehaald door Ps.-Ioestinos, *αποκρισεις προς τους ορθοδοξους*, CXV.

Deze overoude gewoonte is, ook bij de gewone gelovigen, nog niet geheel verloren gegaan. Zo plegen zij nog steeds het Engel des Heren, het Wees gegroet, o Koningin, het Koningin des hemels, enz. des Zondags of in den Paaschtijd staande te bidden. Waarom zou men, hieraan vastknopend, er hen niet weer aan wennen, ook en vooral onder den liturgischen dienst, door recht op staan, het feestkarakter van den Zondag en van den Paaschtijd op bijzondere wijze te doen uitkomen?

²⁾ Tegenwoordig neemt de godsvrucht er haar gemak van en ziet men de gelovigen vaak meer zitten onder de heilige diensten dan staan of knielen, aldus, wat slechts uitzondering zou mogen zijn, tot regel makende.

van den christen bij uitnemendheid is. Wanneer de heidense rechters aan de martelaren vroegen of zij christen waren, antwoordden deze door met den duim op hun voorhoofd het kruisteken te maken. Al hun werken begonnen de christenen met het kruisteken, naar het woord van den apostel: „Alwat gij doet, in woord of werk, doet alles in den naam van den Heer Jezus” ¹⁾. Tertullianus zegt, dat zij het kruisteken plachten te maken bij het ingaan en het uitgaan, bij het aangespen der schoenen, bij het baden, bij 't aan tafel gaan, bij 't licht opsteken, bij 't slapen gaan en bij elk werk, dat zij doen ²⁾. Door dit teken belijden wij, dat wij volgelingen van Christus, den gekruisigde, zijn; wij geven er ook door te kennen, dat wij het heil slechts door de verdiensten van Christus' kruisdood delachtig worden, en het is een stomme smeking, dat het werk, dat wij er mede beginnen, ons door deze verdiensten tot heil moge strekken.

Oorspronkelijk maakte men het kruisteken met den duim op het voorhoofd, soms op de borst, in latere eeuwen ook door de hand van het voorhoofd tot de borst en van den enen schouder tot den anderen te trekken, terwijl men zei: In den Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes. Amen.

HET GEZANG. De lezingen wisselden af met psalmgezag. Psalmen kunnen op drie verschillende wijzen gezongen worden:

1. Een voorzanger zingt de verzen en het volk antwoordt met een kort keervers ³⁾. Dit is de *beurtpsalm* (*psalmus responsorius*). Zo liet de h. Athanasios, tijdens de christenvervolging te Alexandrië, psalm 135 zingen. Een diaken moest voorzingen en het volk, na elk vers, antwoorden: „Want Zijne genade duurt eeuwig”.

„Dankt den Heer, want Hij is goed, ⁴⁾
Antw. want Zijne genade, enz.
„Dankt den God der goden,
Antw. want enz.
„Dankt den Heer der heren,
Antw. want enz.
„Die wonderen doet gans alleen,
Antw. want enz.
„Die de hemelen schiep met verstand,
Antw. want enz.
„Die de aarde uitbreidde op de wateren.
Antw. want enz.
„Die grote lichten schiep,
Antw. want enz.

¹⁾ Kol. III, 17.

²⁾ *De corona militis*, III. Vgl. *Can. Hipp.* (Achelis) 247.

³⁾ Men noemde dit refrein *ακροστιχίον* (*Apost. Const.* II, 57), d.i. het *bovenaan* den psalm opgegeven keervers.

⁴⁾ Ik vertaal naar den oorspronkelijken tekst.

„De zon om te heersen over den dag,
    Antw. want enz.
„De maan om te heersen over den nacht;
    Antw. want enz.
„Die Egypte sloeg in zijn eerstgeborenen
    Antw. want enz.
„En Israëel uitvoerde uit zijn midden
    Antw. want enz.
„Met sterke hand en opgeheven arm;
    Antw. want enz.
.....
„Die in onze vernedering onzer gedacht
    Antw. want enz.
„En ons verlost van onze verdrukkers;
    Antw. want enz.
„Die brood geeft aan alle vlees,
    Antw. want enz.
„Dankt den God des hemels!
    Antw. want enz.

2. Soms worden de verzen alle achter elkander gezongen, zonder enig keervers of antwoord. Dit is de *tractus*.

3. De gelovigen zijn in twee koren verdeeld, die elkander antwoorden. Alvorens den psalm aan te heffen, voert een voorzanger, bij wijze van voorspel, om de zangwijs en de toonhoogte aan te geven, enige muzikale zinsneden uit. Men noemt dit een *antiphon*. De antiphon wordt na elk vers door de twee koren samen of door beide koren beurtelings, of wel, na den gehelen psalm, door allen samen herhaald. Dit is het *antiphonisch gezang* ¹⁾. Op deze wijze wordt de lofzang van Simeon gezongen vóór de processie op O. L. V. Lichtmis. De inleiding: „Een licht tot verlichting der heidenen en een verheerlijking van Uw volk Israëel”, wordt na elk vers herhaald.

„Nu laat Gij, Meester, Uw dienstknecht heengaan,
    naar Uw woord, in vrede. (*Een licht enz.*)
„Want mijn ogen hebben Uw heil aanschouwd. (*Een licht enz.*)
„dat Gij bereid hebt ten aanschouwen van alle volken. (*Een licht enz.*) ²⁾.

¹⁾ Eigenlijk is een antiphon of antiphonisch gezang een psalm, waarin twee koren van verschillende stemhoogte (mannen en vrouwen of mannen en kinderen) elkander afwisselen en af en toe samen zingen, waarbij het gezang zich in octaven beweegt. Vgl. Peter Wagner, *Einführung in die gregorianischen Melodien*, I.

Van de IVe eeuw af eindigt een psalm altijd met de lofspreking: „Ere zij den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest” enz.

²⁾ De huidige gewoonte, de antiphon op zekere dagen slechts even aan te heffen en eerst na den psalm volledig te zingen, waardoor bij het zingen der getijden een verschil tussen feesten van hogeren en lageren rang wordt gemaakt, is uit een tijd van verval afkomstig en ergert voortdurend alle kunstenaars en kenners der liturgie. „Waarom ook”, schrijft Kard. Tommasi, „zulke afgebroken zinsneden, waarvan de woorden geen volledige zin geven en waarvan de melodie de toonsoort niet duidelijk aanwijst, naar welke de psalm gezongen moet worden?” (*Opera Greg. M.*, dl. XII, bl. 5). Men leze over de ontwikkeling van het antiphonisch gezang Peter Wagner, t.a.p. bl. 164-165.

DE AANROEPINGEN EN TOEJUICHINGEN. De in de godsdienstige vergaderingen meest voorkomende aanroepingen of toejuichingen zijn: *Amen*, *Alleluia*, *Dominus vobiscum*, *Et cum spiritu tuo*, *Pax vobis*, *Deo gratias*, *Flectamus genua*, *Levate*, *Humiliate capita vestra Deo*.

Amen is een Hebreeuws woord, dat nu eens „dat is zo”, dan eens „dat zij zo” betekent.

Alleluia, insgelijks een Hebreeuws woord, betekent: Looft God. Het heeft een karakter van vreugde en triomf en wordt daarom op boetedagen niet gebruikt. Ook bij uitvaarten liet men het weg, toen deze een overwegend rouw karakter kregen, wat in de eerste eeuwen niet het geval was.

Dominus vobiscum (De Heer zij met U) een reeds bij de Joden gebruikelijke groet, is de gewone groet van den priester aan de gemeente ¹⁾. Deze beantwoordt hem met de woorden: *Et cum spiritu tuo*, d.w.z.: en met uw geest.

Pax vobis (Vrede zij U), is het woord, waarmede de verzezen Zaligmaker Zijn apostelen begroette.

Deo gratias betekent: Gode zij dank.

Flectamus genua (Laat ons de knieën buigen), *Levate* (Staat op), *Humiliate capita vestra Deo* (Buigt uw hoofd vóór God neder) zijn waarschuwingen tot de gelovigen gericht bij het gebed.

¹⁾ Vgl. den vromen oud-Nederlandsen groet: „God groete U” en het „Grüss Gott” van de Zuid-Duitsers. Op het Vlaamse platteland is de groet der landlieden: „God vordere U”.

Orans met dalmatiek.

HOOFDSTUK III.

DE MIS TE ROME.

1. IN DE IIIe EEUW ¹⁾.

De gelovigen zijn vergaderd, de mannen rechts, de vrouwen, het hoofd met een sluier bedekt, links van den voorzitter, de geestelijken vooraan. De bisschop zit voor ²⁾.

Na de begroeting der gemeente door den bisschop beginnen de **lezingen**. Zij zijn talrijker dan nu. Men nam ze doorgaans uit de gewijde boeken. Soms las men brieven van kerken en bisschoppen voor, met wie men in nauwere gemeenschap stond. De laatste lezing wordt uit het Evangelie getrokken. Allen horen deze staande aan.

Tussen de lezingen worden psalmen overluid gebeden of gezongen, die deze voortzetten of aanvullen. De beurtsalm in het bijzonder geeft aan de gelovigen de gelegenheid, de in hen opgewekte gevoelens en vrome verzuchtingen in de taal der tonen tot Godstroon te laten opstijgen ³⁾.

Na de lezingen richten een of meer priesters beurtelings en, na hen, de bisschop, een **toespraak** tot de gelovigen (*homilia*). De toespraak begint telkens met een groete aan het volk.

Daarna worden de personen, die de h. geheimen niet mogen bijwonen, in de eerste plaats **de katechumenen, weggezonden**.

Wanneer de communicerende gelovigen alleen in de heilige plaats zijn overgebleven, keren zij zich naar het Oosten en dan worden gezamenlijke gebeden verricht voor alle noodwendigheden der Kerk, zoals men thans nog in de mis op Goeden Vrijdag pleegt te doen ⁴⁾. Het is het **gebed der gelovigen**.

Hiermede eindigt het eerste deel der vergadering. Nu gaat de

¹⁾ Men versta: *begin* IIIe eeuw (einde IIe). — Vgl. de korte beschrijving der synaxis in de IIe eeuw door den h. Iostinos, hierboven.

²⁾ In de eerste vier eeuwen werd de synaxis als regel door den bisschop voorgezeten, ook in de grote steden, waar verscheidene bedehuizen waren. Alle priesters offerden *gezamenlijk*. Dit was een zinnebeeld der kerkelijke eenheid en een middel om ze te bewaren.

³⁾ Het zingen van beurtsalmen tussen de lezingen klimt tot de hoogste oudheid op en is een wezenlijk bestanddeel van de mis, een liturgische handeling op zich zelf, gedurende welke niets anders gebeurt (vgl. bl. 17, noot 2). De andere gezangen daarentegen (zang bij de intrede, bij de offering, bij de communie), welke eerst later zijn ingevoerd, dienen slechts om onder langdurige plechtigheden de aandacht der gelovigen bezig te houden. Het waren antiphonisch voorgedragen koorgezangen. Volgens Peter Wagner, t. a. p., heeft het melodisch karakter van den zang bij de offering zich gewijzigd, nadat het, reeds vóór de VIIe eeuw, op een solist werd overgedragen.

⁴⁾ L. Duchesne, t. a. p.

eigenlijke christelijke dienst beginnen, nl. de hernieuwing van het eucharistisch avondmaal, waarin Christus Zich voor 't eerst aan Zijn Vader offerde.

Op een waarschuwing van den diaken geven de gelovigen elkander den **vredokus**. Jezus toch zeide: „Wanneer gij uw gave naar het altaar brengt en het u daar te binnen schiet, dat uw broeder iets tegen u heeft, laat dan uw gave daar liggen vóór het altaar, ga u eerst met uw broeder verzoenen en kom dan uw gave brengen” ¹⁾.

De diakenen en andere lagere bedienaren die geen dienst aan het altaar hebben, oefenen toezicht en handhaven de orde in de kerk ²⁾. De deuren worden bewaakt, want niemand wordt gedurende de heilige offerhandeling meer binnengelaten.

De offering. De gelovigen komen allen, ten teken hunner vereniging met het offer van Christus, het brood en den wijn offeren ³⁾. De bisschop neemt met de priesters en de diakenen de offergaven in ontvangst. Wat er te veel is, wordt ter zijde gelegd voor de geestelijken en de armen; dat, wat voor het offer benodigd is, wordt op het altaar gebracht.

De wijn wordt met een weinig water vermengd. De reden hiervan is, dat de wijn ook in het Laatste Avondmaal, volgens Joods gebruik, met water was vermengd. De eerste christenen zagen daar bovendien een diepe zinnebeeldige betekenis in. De h. Cyprianus schrijft ⁴⁾, dat de wijn het bloed van Christus betekent en het water de gelovigen, en dat de vermenging van het water met den wijn aantoot, dat de gelovigen innig met Christus verenigd worden en in Zijn liefde blijven. Evenals het water en de wijn in den kelk vermengd niet meer gescheiden kunnen worden, zal niets hen, die trouw in het geloof volharden, van Hem kunnen scheiden.

De bisschop en de priesters, die allen gezamenlijk zullen offeren, wassen zich nu de handen en naderen, in feestgewaad, het altaar. De handenwassing is nodig na het aanraken der aardse offergaven, uit eerbied voor de heilige geheimen. Zij geeft tevens ook zinnebeeldig te kennen, dat de priesters, die het Offer opdragen, zuiver van zonden moeten zijn ⁵⁾.

¹⁾ Matth. V. 23.

²⁾ „Laten diakenen toezicht houden, opdat er geen stoornis ontsta en opdat niemand een ander wenke, of fluistere, of slape”. leest men in de oude liturgieën.

³⁾ In de eerste eeuwen gebruikte men voor het h. Offer het brood, dat voorhanden was, onverschillig of het gedeseemd was, dan wel ongedeseemd.

⁴⁾ Ep. ad Caecilium (Ep. LXIII. Migne, P. L.).

⁵⁾ Κατηχησις van den h. Kyrillos van Jeruzalem.

Het was een oud gebruik bij de christenen, zich vóór het gebed de handen te wassen. Vgl. *Can. Hipp.*, 224 en 241.

De bisschop nodigt de gelovigen uit te bidden: „Broeders, laat ons bidden”. Allen bidden in stilte, tot de bisschop zijn stem verheft en uit aller naam het zgn. **Gebed over de offergaven** uitspreekt. In dit gebed wordt aan God gevraagd, dat de door de gelovigen gebrachte offergaven, met Jezus' offer verenigd, Hem welgevallig mogen zijn en Hij, in ruil daarvoor, aan allen Zijn hemelse gaven schenke. Hierdoor worden het brood en de wijn door den bisschop aan elk profaan gebruik onttrokken en aan God toegeheiligd. Het is het „nam” van het evangelisch verhaal van het laatste Avondmaal.

HET DANKGEBED. Nu slaat de bisschop een plechtiger toon aan:

„De Heer zij met ulieden”.

„ — En met uw geest”.

„ — Omhoog de harten”.

„ — Wij houden ze tot den Heer verheven”.

„ — Laat ons den Heer onzen God dankzeggen”.

„ — Het is passend en rechtvaardig”.

Beginnende met de verkondiging van de grondeloze volmaaktheden van den oneindig verheven God, één in drie personen, „herdenkt hij Gods weldaden jegens de schepselen, noemt de wonderen der natuur en der genade op en keert ten slotte tot het ongenaakbare heiligdom terug, waar de Godheid te midden der geesten troont en waar het eeuwig loflied der Keroebijnen en der Serafijnen weerklinkt.

„Hier verheft het gehele volk zijn stem en verenigt zijn gezang met dat der engelenreien: Heilig, heilig, heilig is de Heer.....!

„Na dit loflied treedt de stilte weer in en de bisschop hervat zijn gebed ¹⁾). Hij herdenkt het verlossingswerk, de menschwording van het Woord, Zijn sterfelijk leven, Zijn lijden. Hier sluit het gebed zich ten nauwste aan bij het evangelieverhaal van het Laatste Avondmaal; de geheimvolle woorden voor 't eerst door Jezus, op den vooravond van Zijn dood, gesproken, weerklinken over de gewijde tafel. Vervolgens, de laatste woorden: „Doet dit tot Mijne gedachtenis” als uitgangspunt nemende, ontwikkelt de bisschop ze, herinnert aan het lijden van Gods Zoon, aan Zijn dood, Zijn verrijzenis, Zijn hemelvaart, de hoop op Zijn heerlijke tweede komst en verklaart, dat de vergadering, om dit gebod op te volgen en deze gedachtenissen te vieren, dit eucharistisch brood en dezen eucharistischen wijn aan God opdraagt” ²⁾). Ten slotte bidt hij den Heer, het offer welgevallig aan te nemen en het door de heiligma-

¹⁾ Dat de voorzitter met het dank- en offergebed niet voortging, alvorens het *Sanctus* ten einde gezongen was, blijkt uit het *Lib. Pont.* I, 128 (Uitg. L. Duchesne) en uit de oudste *Ordines*.

²⁾ L. Duchesne, t.a.p.

kende werking van den Heiligen Geest te laten voltooien en volmaken, opdat allen, die aan de voltrekking er van deelnemen, door de vereniging met Christus' lichaam en bloed in de volheid der heiligheid bevestigd mogen worden ¹⁾).

„Het offer is voltrokken. Op de stem Zijner leerlingen is Christus in hun midden nedergedaald en rust op het heilig altaar onder de geheimzinnige sluiers der geconsacreerde spijzen” ²⁾). De bisschop besluit zijn gebed met een smeking tot den tegenwoordigen, schoon onzichtbaren, God, alle afgestorvene en nog levende gelovigen aan de eeuwige zaligheid delachtig te maken, en eindigt met een lofprijzing der Godheid door Christus, waarop allen „Amen” antwoorden. Dit „amen” is hier een bekrachtiging door de gelovigen van het gebed van den priester en een plechtige belijdenis tevens van hun geloof in het grote geheim, dat zoeven heeft plaatsgevonden.

Hierop zegent de bisschop de gelovigen en zegt dan met luider stem: „Het heilige voor de heiligen!” waarop het gehele volk, als ootmoedige belijdenis van de menselijke zwakheid, uitroept: „Eén alleen is heilig, één alleen de Heer, Jezus Christus!”

Nu gaat de bisschop tot de **breking** van het door hem geconsacreerde brood over, om het aan de gelovigen uit te delen. Allen immers, die het heilig offer bijwonen, moeten er door de sacramentele communie aan deelnemen. Zó heeft Jezus het ingesteld: het Avondmaal was offer en gewijde maaltijd tevens. Het heilig gastmaal is de aanvulling van het Offer, waardoor de gelovigen met den offeraar en met het heilbrengend Slachtoffer zelf verenigd worden. De broodbreking is de stoffelijke voorbereiding tot de nuttiging, de behandeling van het lichaam des Heren als voedsel, met een zinnebeeldig Zijn geweldigen dood voorstellend.

Vervolgens bidt de bisschop het **Gebed des Heren** met een kort aanhangsel, waarin hij de laatste woorden: „Maar verlos ons van den kwade” eenigszins ontwikkelt.

De nuttiging. De bisschop nuttigt het eerst, na hem de priesters, de diakenen, de onderdiakenen en de andere bedienaren, de zangers, de asketen, de gewijde maagden, de weduwen ³⁾, de kleine kinderen, ten slotte alle aanwezigen.

¹⁾ Dit laatste deel beantwoordt aan de aanroeping van den H. Geest in de Oosterse liturgieën (επικλησις, zie bl. 35). Gods engel, waarvan hier in den Romeinsen kanon sprake is, is de H. Geest, Die door Zijn kracht het offer heeft voltrokken en het slachtoffer aan den Vader gaat aanbieden.

²⁾ L. Duchesne t. a. p.

³⁾ *Asketen* (later *belijders*, *confessores* genoemd — vgl. het 3e gebed na de lezingen op Goeden Vrijdag) waren gelovigen, die om redenen van hogere volmaaktheid ongetrouwd bleven. Vrouwen, die denzelfden levensstaat omhelsden, werden *maagden* of *gewijde maagden* genoemd (zie hoofdst. VII). Met de maagden werden de *weduwen* (*viduae*, *virgines canonicae*) gelijkgesteld, die, na een kort huwelijk, aan haar weduwstaat trouw wilden blijven, om zich voortaan onverdeeld aan den Heer te geven.

De gelovigen ontvangen, eerbiedig staande, de heilige broodgedaante in de uitgestrekte, op de linkerhand liggende rechterhand; terwijl de bisschop zegt: „Het lichaam van Christus”; een diaken biedt eenieder den kelk, zeggende: „Het bloed van Christus, beker des levens”. Telkens antwoordt de communicerende: „Amen”, het is zo, aldus zijn geloof in de waarachtige tegenwoordigheid van Christus onder de heilige gedaanten belijdende.

Een gedeelte van het geconsacreerde brood wordt bewaard, om later door de diakenen aan de zieken en de gevangenen te worden gebracht.

Na de nuttiging nodigt de bisschop de gelovigen uit om te danken en spreekt uit aller naam een **dankzegging** uit. Dit gebeurt nogmaals in navolging van wat Jezus en Zijn apostelen in het Laatste Avondmaal deden: „En na lofzangen gezongen te hebben gingen zij”¹⁾.

Ten slotte spreekt de bisschop nog een *zegengebed* uit over het diep nederbuigende volk en de diaken **laat de gemeente heengaan** met de woorden: „Gaat heen in vrede”²⁾.

2. OP 'T EINDE DER VIe EEUW³⁾.

Opm. — In deze § worden door een ster de gebeden en plechtigheden aangewezen, welke na de IIIe eeuw in de misliturgie zijn opgenomen of een belangrijke wijziging hebben ondergaan.

Toen na het besluit van Constantijn de Kerk uit de katakomben steeg, het aantal geestelijken vermeerderde en alom weidse basilieken verrezen, werd, als natuurlijk gevolg, de heel eenvoudige liturgie der eerste eeuwen met meer uiterlijke pracht en luister omgeven, terwijl, anderdeels, de toenemende lauwheid der christenen aanleiding was, dat men tot het bekorten der gebeden overging.

Laten wij nu even de mis in de IIIe eeuw met de mis, zoals zij drie eeuwen later plaatsgreep, vergelijken.

¹⁾ Matth. XXVI.

²⁾ Men verwondere zich over de betrekkelijk korte dankzegging niet. De opvatting der Kerk was, en is nóg, dat voor allen het heilig leven, het trouw vervullen der dagelijkse beroepslichten, de voornaamste en beste dankzegging moet zijn. In de aloude Egyptische *Apostolische Kerkorde* leest men: „Nadat dit (nl. de communie der gelovigen) is afgelopen, haaste eenieder zich goede werken te doen”.

³⁾ De hier beschreven plechtigheden zijn die der „stationale” mis of openbare godsdienstige vergadering der gehele christengemeente te Rome ten tijde van den h. Gregorius I. Vgl. de *Ordines* uit de VIIIe en IXe eeuw.

Buiten de statiedagen werden in de verschillende kerken „bijzondere” missen gehouden, zonder enige plechtigheid, hetzij voor de gelovigen van een stadsdeel, hetzij ook voor een gild, een groep bedevaartgangers, een familie. Het laatste gebeurde inzonderheid op den verjaardag van overledenen. Het was de oorsprong der, later, in het Avondland, in zwang gekomen zgn. „stille” missen. In het Oosten is onze „stille mis” onbekend.

De gelovigen zijn vergaderd. De priesters hebben plaatsgenomen in de apsis, de zangers in het koor, in twee rijen opgesteld (de knapen achteraan).

De bisschop of, wanneer hij verhinderd is, een der priesters, zit voor. Maar, of de bisschop dan wel een gewoon priester voorzit, de plechtigheden zijn volkomen dezelfde. Immers, de rang van den voorzitter in de kerkelijke hiërarchie verandert niets aan het karakter der vergadering: hij vertegenwoordigt in de bediening van zijn ambt de gehele plaatselijke kerk, herders en gelovigen.

* *De intrede*. De voorzitter en zijn diakenen, voorafgegaan door onderdiakenen, waarvan er een een wierookvat zwaait, en door zeven kaarsen dragende akoluthen, komen uit de bij den ingang der kerk gelegen sacristie en begeven zich stoetsgewijs naar het altaar ¹⁾. Middelerwijl voert het zangkoor een antiphonpsalm uit, tot de stoet vóór het altaar is aangekomen: dit is de *zang bij de intrede (introitus)*, waarmede de mis thans begint en die ten doel heeft, in de gelovigen bovenaardse gedachten en verlangens op te wekken en hen op het gebed voor te bereiden.

De bisschop of zijn plaatsvervanger werpt zich plat ter aarde vóór het altaar en gaat dan de altaartafel kussen, alsook het evangelieboek, dat men er enige ogenblikken vóór zijn aankomst op heeft nedergelegd. Het evangelieboek, het „woord des levens”, verbeeldt Jezus Christus: vandaar de eer, die men er in de liturgie aan bewijst.

Nu volgt een * *inleidend gebed* in litanievorm. De begin- en de slotaanroepingen (*Kyrie eleison, Christe eleison*) worden door het zangkoor en het volk beurtelings gezongen ²⁾.

Op de dagen, waarop men zich in processie, onder het zingen ener litanie, naar de kerk begeeft, waar de plechtigheid zal plaatshebben, is er geen zang bij de intrede. De mis begint dan met de litanie.

Na de litanie verheft de voorzitter zijn stem om zelf een plechtig gebed uit te spreken. Het is het * *plechtig openingsgebed (collecta)*³⁾.

Op zekere dagen zingt men tussen de litanie en het openingsgebed het aloude loflied * *Gloria in excelsis*.

De lezingen en het psalmgezag. Er zijn in den regel maar twee lezingen meer. De „profetische” lezing is slechts in enkele missen behouden.

¹⁾ Vgl. het huidige *Caeremoniale Episc.* 1. I, c. XV § 7 en c. XII § 15.

Vroeger werden eerst bij het begin der mis het kruis vóór of naast en de kandelaars rondom het altaar geplaatst.

²⁾ S. Greg. Ad Ioannem Syracusanum episcopum (Ep. IX. Migne, P. L.).

³⁾ *Collecta* is eigenlijk een afkorting voor „oratio ad collectam” (*collecta* = *collectio*, d.i. hetzelfde als *synaxis*. Vgl. *missa* = *missio*), het gebed dat gedaan wordt, wanneer de gelovigen allen vergaderd zijn.

De voorlezing van het evangelie, de „blijde boodschap”, wordt door den zang van het * *alleluia*, den christelijken jubelkreet, ingeleid, dagen, die een rouw- of boetekarakter hebben, uitgezonderd.

Op het evangelie volgt de preek en de wegzending der katechumenen.

Van het oude * *gebed der gelovigen* is slechts een spoor overgebleven. De voorzitter groet het volk: „De Heer zij met ulieden!” en nodigt het uit te bidden: „Laat ons bidden”. Dat is alles ¹⁾. Onmiddellijk hierop begint de offering.

De voorzitter, die tot op dit oogenblik bij zijn zetel is gebleven, gaat, door de priesters en de diakenen bijgestaan, de offergaven der gelovigen in ontvangst nemen, terwijl de zangers intussen een * *beurtpsalm* uitvoeren. Daarna wast hij zich de handen en begeeft zich naar het altaar ²⁾. (Het *gezamenlijk offeren* van den bisschop met zijn priesters is geleidelijk aan 't verdwijnen).

Het *gebed over de offergaven* wordt, op de slotwoorden na, * met stille stem gebeden, tenzij gezamenlijk wordt geofferd. Dit is ook het geval met het *plechtig dankgebed*, behalve het eerste deel er van (prefatie) en de slotwoorden ³⁾.

¹⁾ Vgl. L. Duchesne t.a.p.

²⁾ Vroeger begaf de bisschop of de priester zich eerst na de offering naar het altaar en bleef gedurende het daaraan voorafgaande deel der mis op zijn plaats in de apsis. Daar verrichtte hij de liturgische gebeden; van daar uit volgde hij de lezingen en het gezang. Het huidig gebruik, dat de priester, wat er gezongen wordt, met stille stem aan het altaar leest, is eerst in lateren tijd opgekomen. Het was een der oorzaken van het verval van het psalmgezag tussen de lezingen, doordat de opvatting ingang vond, dat de hoofdzaak gebeurd was, wanneer de priester de te zingen teksten gelezen had. Het juiste begrip van de taak van het zangkoor in het organisme der liturgie ging teloor en men ging zijn gezang als een meer uiterlijke, niet geheel volwaardige plechtigheid beschouwen.

³⁾ De gedachtengang van het Romeinse dank- en offergebed was toen reeds sinds lang geheel dezelfde als thans. Na Gods weldaden herdacht te hebben, verklaart de priester, dat Hem door en met Jezus Christus een loffer wordt opgedragen uit naam van de gehele Kerk, uit naam van alle aanwezige gelovigen, opdat zij alle geestelijke en tijdelijke goederen zouden ontvangen, uit naam ook van alle heiligen, die in den hemel zijn, wier gedachtenis wij vieren, opdat wij door hun gebeden en smekingen geholpen worden, kortom uit naam van het gehele christelijke huisgezin. God moge deze offergaven aanvaarden en ze, tot aller heil, in het lichaam en het bloed van Jezus Christus veranderen. De priester, het laatste Avondmaal gedenkende, herhaalt, in vereniging met Christus, de woorden der instelling. Op Jezus' bevel, gaat hij voort, en om Zijn dood, Zijn verrijzenis en Zijn hemelvaart te vieren, wordt aan God dit offer opgedragen. Moge Hij het goedgunstig aannemen en met Zijn goddelijke kracht vervullen, opdat allen, die er aan deelnemen, geheiligd worden.

Dan stort de priester een smeekgebed voor de overleden gelovigen, daarna voor de nog levende, opdat allen aan de eeuwige zaligheid delachtig mogen worden, en ten slotte voor de vruchten der aarde (dit laatste is later weggelaten).

Het grote gebed wordt besloten met een lofprijzing tot Christus, door Wien, met Wien en in Wien aan God den Vader in den Heiligen Geest er een heerlijkheid gewordt.

Het * *Gebed des Heren* volgt onmiddellijk op het offergebed ¹⁾, als besluit van de offerhandeling en samenvatting van het grote gebed ²⁾. Het vormt tevens een mooie overgang van de hoofdhandeling der mis naar de nuttiging. Het aanhangsel wordt, behalve in het zoeven genoemde geval, met stille stem gebeden.

Nu zegent de voorzitter de gelovigen, zeggende: „De vrede des Heren zij altijd met ulieden!” en * daarop wordt de *vredekus* gegeven.

De *vredekus* vóór de communie gegeven herinnert den christen levendig aan de eerste, noodzakelijke voorwaarde, om met vrucht het lichaam en het bloed des Heren te ontvangen. Deze voorwaarde is de *liefde*, die de volledige verzoening met den evennaaste insluit. Wij kunnen onmogelijk God beminnen, zo wij tevens ook niet zonder voorbehoud onze broeders beminnen. Tot bewijs nu, dat hetgeen de gelovigen aan het slot van het Onze Vader hebben betuigd, nl. dat zij vergeven aan allen, die hen beledigd hebben, hun ernst is, geven zij elkander den heiligen kus, het zinnebeeldig teken van eenheid en vrede.

Vervolgens heeft de broodbreking plaats.

Een stuk van de heilige broodgedaante wordt door den voorzitter in den kelk gelegd. Dit overoud gebruik, dat tot de eerste eeuwen opklimt, is een zinnebeeld van de vereniging van het lichaam en het bloed des Heren bij de verrijzenis.

Onder de nuttiging van het volk voert het zangkoor een antiphonpsalm uit ³⁾.

Het * *zegengebed* is vervallen, behalve in de missen der Heilige XL Dagen (Vasten).

Na de „wegzending” der gemeente door den diaken keert de voorzitter met zijn gevolg naar de sacristie terug en geeft in het voorbijgaan zijn zegen aan de lagere geestelijken en de gelovigen.

Het gebruik, den kanon der mis en andere uit naam der gelovigen verichte gebeden met stille stem te bidden, heeft tweeërlei oorzaak gehad: 1) de moeilijkheid om in zeer grote kerken een hoge intonatie vol te houden; 2) de toetreding der Latijnonkundige Germaanse volkeren tot de Kerk.

Dat de Romaanse of verromaanste bisschoppen, zendelingen en monniken in de Germaanse landen het Latijn gebruikten in de liturgie, de volkstaal voor minderwaardig aanziende, was ook oorzaak van de vermindering der deelneming van het volk aan het liturgisch gebed en leidde tot het invoeren van meer uiterlijke plechtigheden, die als leer- en opbouwingsmiddel dienen moesten in plaats van de Latijnse lezingen en gebeden, die men niet verstond.

¹⁾ Vgl. den reeds aangehaalden IXen brief van den h. Greg.

²⁾ Johan. Chrys. εις την προς κολοσσαεις επιστολην, X, 3.

³⁾ In de IVe eeuw zong men altijd ps. 33, wegens de woorden: „Smaakt en ziet, dat de Heer goed is”.

3. HEDEN.

Opm. — Een ster wijst wat sinds de VIIe eeuw nieuw bijgekomen of aanmerkelijk gewijzigd is aan.

Tussen de hedendaagse mis en de mis op 't einde der VIIe eeuw zijn de verschilpunten gering.

* Het *zich nederwerpen* van den priester vóór het altaar is door een diepe lichaamsbuiging vervangen. Het heeft zich evenwel gehandhaafd op Goeden Vrijdag en in den Paaschnacht.

De gebeden door den priester met zijn dienaren aan den voet van het altaar verricht zijn een persoonlijke voorbereiding tot het heilig offer ¹⁾.

De * *zang bij de intrede* heeft van den psalm slechts één vers en het *Gloria* bewaard.

Van de * *litanie* is slechts het slot, het *Kyrie eleison*, overgebleven. De beden van den diaken zijn weggefallen.

Bij het * *plechtig openingsgebed* is, als gevolg van de vermindering van de werkelijke deelneming van het volk aan de misliturgie, de tijd voor het stilgebed vervallen. Dit is eveneens het geval bij het gebed over de offergaven en bij de dankzegging na de communie. Nog is daarvan op zekere dagen een spoor overgebleven, nl. de waarschuwing: *Flectamus genua* (Laat ons de knieën buigen), gevolgd door: *Levate* (Staat op) ²⁾.

De * *psalmen* tussen de lezingen zijn zeer bekort. De beurtsalm heeft nog slechts de inleiding en één vers bewaard ³⁾.

In den Paaschtijd is, behalve in de Paaschweek zelf, de beurtsalm door een *alleluia* vervangen ⁴⁾.

¹⁾ Zij werden eertijds in de sacristie of gedurende den gang naar het altaar gebeden.

²⁾ Z. bl. 7. In vele kerken knielt de priester hier met zijn dienaren en het koor nog op *beide knieën*, wat ook door verscheidene gezaghebbende rubricisten wordt voorgeschreven. Het heeft in ieder geval meer betekenis dan een vluchtige kniebuiging op één knie. — De waarschuwing *Levate* behoort door een hogeren bedienaar te worden gegeven. Wanneer geen geestelijken den priester aan het altaar dienen, worde zij door hem zelf uitgesproken! Het past niet, dat een gewone misdienaar dit doet.

³⁾ De enige aesthetisch en liturgisch correcte uitvoering van het „responsorium graduale”, tot in de late middeleeuwen gebruikelijk, is de volgende: de voorzanger zingt van het begin tot het vers. Het koor herhaalt bij wijze van „antwoord” het door hem gezongene. Hierop voert de voorzanger het vers uit, na hetwelk het „antwoord” of refrein nogmaals door het koor wordt herhaald (vorm A B A). Het responsoriaal karakter van dit gezang, dat door de latere uitvoering geheel teloor was gegaan, heeft de Vaticaanse uitgave van het *Graduale Romanum* nu weer officieel erkend (Vgl. de inleiding tot het *Graduale*).

⁴⁾ In enkele missen volgt op het *alleluia* een eigenaardig, meer den volkszang naderend gezang, *sequentia* genoemd. De sequentiën, voor 't eerst door het beroemde klooster St. Gallen ingevoerd in de IXe eeuw, zijn volgens Peter Wagner, t.a.p. én wat haar melodie én wat haar litterairen bouw betreft, van Byzantijnsen oorsprong. In den loop der XIIe eeuw ontwikkelde de sequentie zich langs nieuwe wegen, om weldra geheel in den liedvorm op te gaan (*Dies irae*, *Stabat Mater*). Men leze hierover het reeds aangehaalde werk van bovengenoemden schrijver, hoofdst. 13.

Met het volledig verdwijnen van de katechumenaatsinstelling is ook de * *wegzending der katechumenen* achterwege gebleven.

Op sommige dagen wordt het tweede deel der mis door de * *ge-
loofsbelijdenis* van Nicea ingeleid.

Het gebruik van het gezamenlijk offeren is geheel verdwenen, behalve in de mis der bisschops- en der priesterwijding.

* *Offering*. Het aanbieden door het volk van brood en wijn voor het offer is nagenoeg spoorloos verdwenen. Ook wordt van den psalm, die in de VIIe eeuw gedurende deze plechtigheid uitgevoerd werd, slechts nog de antiphon gezongen.

Het oud gebruik leeft nog enigermate voort in de mis der ordeningen en, in sommige kerken, bij huwelijken, uitvaarten en enkele andere plechtigheden, maar het brood en de wijn zijn door andere gaven (geld, was) vervangen ¹⁾.

Het stilgebed van den priester gedurende de voorbereiding van het brood en den wijn is privaat gebed.

De * *bewieroking* van altaar, offergaven, priester en gelovigen is iets nieuws, ofschoon het branden van wierook onder de heilige diensten reeds in de IVe eeuw in het Oosten gebruikelijk was ²⁾.

Wierook branden gold vanouds als een eerbewijs; men deed het inzonderheid ter ere van de godheid. Het werd ook als een luchtzuiverend middel beschouwd; het is bovendien een sprekend zinnebeeld van de ten hemel stijgende gebeden der gelovigen ³⁾.

De priester bewierookt den heiligen offersteen, om hem te vereren. Hij omgeeft de offergaven met wierookwalmen, die als een liefelijke geur ten hemel stijgen, aldus op treffende wijze aantonend, dat hij deze gaven tot een God welgevallig offer wil maken. Hij zelf wordt bewierookt als de zichtbare vertegenwoordiger van den onzichtbaren hogepriester Jezus Christus. De bewieroking der gelovigen is insgelijks een eerbewijs aan de waardigheid van den christen gebracht; zij herinnert er tevens allen aan, dat zij hunne harten moeten zuiveren van het bederf der zonde. Het hullen van

---

¹⁾ Dit offeren van het volk moet onder den zang bij de offering gebeuren, voor de priester tot het voorbereiden der offergaven overgaat. In sommige kerken laat men het heden op een ongeschikt oogenblik beginnen, waardoor de samenhang der liturgische handeling verbroken wordt of, nog erger, doorgaan, terwijl de mis wordt voortgezet. In dit laatste geval verliest de offergang der gelovigen elke liturgische betekenis en verwordt hij tot een zeer storend en voor de hoogheilige handeling der mis zeer oneerbiedig voorbijtrekken van personen, als blijkt hunner aanwezigheid of als louter parade. Bij een langdurigen offergang kan men, desgewenst, ook de oude bij de antiphon horende verzen uitvoeren. Deze verzen, met hun zeer rijke, moeilijke melodie, moeten door den voorzanger worden gezongen. De zang bij de offering is immers een *cantus responsorius* geworden (Vgl. bl. 11, noot 3).

²⁾ *Peregrinatio ad loca sancta* van Etheria, 24.

³⁾ Vgl. Openb. V, 8.

offergevæn, altaar en gelovigen in één wierookwolk drukt levendig uit, dat de gelovigen, Christus' geestelijk lichaam, in vereniging met hun Hoofd geofferd worden ¹⁾).

Het dankgebed wordt onderbroken door de * *opheffing* ²⁾). Dit gebruik ontstond pas in de XIIe eeuw, als verzet tegen een tóentertijd opkomende dwaalleer, volgens welke het brood eerst op het ogenblik, dat de verandering van den wijn plaatshad zelf ook veranderd werd.

Vroeger werden de beide gedaanten samen vóór de nuttiging opgeheven en aan het volk vertoond. Dit was een uitnodiging tot het heilig gastmaal. Thans nog worden de eucharistische gaven aan het slot van het dankgebed door den priester een weinig opgeheven ³⁾).

* Op het Gebed des Heren volgt onmiddellijk de broodbreking, die in de VIIde eeuw na den vredokus plaatshad.

Toen de toenemende lauwheid der christenen oorzaak werd, dat

---

¹⁾ Het antwoord *Suscipiat Dominus* enz. op de uitnodiging *Orate fratres* is van laatmiddeleeuwsen oorsprong. Het is eerst sinds de XVIe eeuw in het *Missale Romanum* opgenomen en (evenals het *Deo gratias* na het epistel en het *Laus tibi, Christe* na het evangelie) alleen voor de bedienaren van het altaar bestemd.

²⁾ Het in den modernen tijd ontstane gebruik, het *Benedictus* na de consecratie te zingen, is een betreurenswaardig gevolg van de invoering van het meerstemmige gezang in de mis. Immers de componisten van het einde der middeleeuwen rekten in hun meerstemmige missen het *Sanctus* dikwijls zó lang, dat men, om den priester niet te laten wachten, het *Benedictus* eerst na de consecratie zong, en, daar in de XVe en XVIe eeuw te Rome in de plechtige missen geen Gregoriaans meer hoegenaamd, doch altijd meerstemmig gezang werd uitgevoerd, kreeg deze gewoonte langzamerhand kracht van wet. Hierdoor echter wordt de samenhang tussen den priester en het volk verbroken, want dit belet de gelovigen, na de consecratie het offergebed te volgen en zo innig met den priester verenigd te blijven. Bovendien heeft, zoals Peter Wagner in zijn reeds genoemd standaardwerk *Einführung in die gregorianischen Melodien* zeer juist doet opmerken, het *Benedictus* in den mond van den priester vóór de consecratie een heel andere betekenis dan in den mond der gelovigen daarna. Voor deze laatsten is het woord *venit* een voltooid, voor den priester een onvoltooid tegenwoordige tijd met de betekenis van een toekomenden. Een derde euvel is, dat de woorden *Hosanna in excelsis* uit hun natuurlijk verband worden gerukt. Het is immers duidelijk, dat beide Hosanna's bij het *Benedictus* horen.

De zoeven genoemde schrijver meent, dat men het voorschrift op het zingen van het *Benedictus* niet zo hoeft uit te leggen, dat dit in alle gevallen na de consecratie moet worden gezongen. Trouwens het *Caerem. Episc.* (Lib. I c. XXVIII) en de Congr. der Ritussen (vgl. De Herdt, *Sacrae Liturgiae Praxis*) veronderstellen zelf, dat het *Benedictus* in sommige gevallen vóór de opheffing kan worden gezongen, daar zij toelaten, „dadelijk na de opheffing een motette te zingen”. Toch schijnt de Congr. der Ritussen, die, evenals elk wetgever, behoudend is en meer op het zuiver wetsstandpunt dan op het ideële staat, de eenmaal bestaande bepaling als regel nog te willen handhaven.

³⁾ Ook de kniebuigingen van den priester gedurende de offerhandeling zijn van betrekkelijk jongen datum. Zij zijn in de Oosterse liturgieën onbekend. Ouder zijn de kruistekens, welke de priester over de offergevæn maakt.

er hoe langer hoe minder waren, die communiceerden, werden de offerbroden kleiner en werd het langzamerhand een geijkte gewoonte, de broodgedaante slechts in drie stukken te breken, terwijl voor de communie der gelovigen van te voren klaargemaakte brooddeeltjes werden geconsacreerd.

Het treffend gebruik van den * *vredokus*, dat zoo oud is als de Kerk zelf, is van lieverlede ¹⁾ achterwege gebleven, naarmate de eenvoud en de vurige broederliefde onder de christenen verminderde. Alleen de geestelijken onderhouden het nog gedeeltelijk door elkander te omhelzen ²⁾.

De twee stille gebeden, die de priester op dit ogenblik bidt, zijn een persoonlijke voorbereiding tot de nutting.

Als onmiddellijke voorbereiding van de gelovigen wordt door zangkoor en volk beurtelings het * *Agnus Dei* gezongen ³⁾.

* Van de XIIIe eeuw af verdween in de Westerse Kerk geleidelijk het gebruik, de heilige communie aan de gelovigen onder de beide gedaanten uit te reiken.

Van den psalm, die vroeger gedurende de communie van het volk werd gezongen, is, eveneens tengevolge van het voortdurend afnemen van het aantal communicerende gelovigen, slechts de antiphon overgebleven ⁴⁾.

De stille gebeden door den priester verricht, terwijl hij den kelk reinigt, zijn particuliere dankzeggingsgebeden.

Na de gemeenschappelijke plechtige dankzegging en nadat de diaken aan de gelovigen verlof heeft gegeven, schenkt de priester hun zijn zegen. In de VIIe eeuw gebeurde dit, zooals boven gezegd, op den terugweg van den voorzitter met zijn gevolg naar de sacristie.

¹⁾ Sedert het einde der XIIIe eeuw.

²⁾ Pierre le Brun (*Explication des prières et des Cérémonies de la messe*, 1777) meent, dat het vervallen van den vredokus in vele kloosterkerken de oorzaak was van het in onbruik raken er van bij de gelovigen. Het is een feit, dat de oefeningen en bijzondere gebruiken der monniken en hun eigenaardige opvattingen in den loop der tijden het organisme der liturgie op meer dan één punt gevoelig hebben aangetast. Naar 't schijnt zou vooral de invloed der Franciscanen op de liturgie minder gelukkig geweest zijn.

³⁾ Dit werd reeds op 't einde der VIIe eeuw door den Paus van Rome Sergius I ingevoerd.

De belijdenis der zonden (*Confiteor*), met de daarop volgende gebeden (*Misereatur, Ecce agnus Dei, Domine non sum dignus*) vóór de communie der gelovigen, zijn eerst sinds de XVIe eeuw in het *Missale* opgenomen. Eerst bij de communie buiten de mis gebruikelijk, werden zij gaandeweg in de mis ingevoegd.

⁴⁾ Niets belet echter — het is zelfs wenselijk — dat men, wanneer de gelovigen in groot aantal communiceren, de antiphon weer met haar (in de middeleeuwse zangboeken telkens aangegeven) psalm verbindt. Vgl. De Herdt, *Sacrae Liturgiae Praxis* (Leuven, 1894). Van dezen psalm zinge men dan *antiphonisch* het nodige aantal verzen, deze met het *Gloria Patri* besluitende.

De * voorrede van het *evangelie van Johannes*, die de priester thans aan het slot der mis leest, is het begin van zijn persoonlijke dankzegging na het h. Offer: het is een loflied ter ere van het mensgeworden Woord. Het was eerst ¹⁾ in verschillende plaatsen een godvruchtig gebruik van de priesters, dit, hetzij aan het altaar, hetzij op den terugweg naar de sacristie, op te zeggen. In lateren tijd is het algemeen voorschrift geworden. Soms wordt een ander uittreksel uit het evangelie gelezen.

AANHANGSEL.

HET ORGELSPEL ONDER DE MIS.

Van het orgel wordt tegenwoordig in vele kerken grootelijks misbruik gemaakt. Het lijkt soms wel, of het onafgebroken orgelspel dienen moet, om de verveling der gelovigen te verdrijven ²⁾. Hoe veel meer zou het met den geest der liturgie stroken en de ware katholieke godsvrucht bevorderen, indien het orgel zich *onder de mis* niet deed horen, dan alleen wellicht even bij de intrede van den priester, bij het slot van den heiligen dienst, en om den zang te begeleiden ³⁾! Dit volgt logisch uit den aard der mis zelf. Alwie zich goed indenkt, dat de mis een vergadering is, waaraan alle aanwezigen een werkzaam aandeel dienen te nemen en waarbij voortdurend hun volle aandacht wordt gevorderd, zal spoedig tot het besluit komen, dat orgelspel er eigenlijk niet op zijn plaats is ⁴⁾.

Wél op zijn plaats daarentegen is het in een lof of onder een plechtige uitstelling en aanbidding van het Allerheiligste Sacrament. Hier kan de gewijde muziekkunst zich ten volle ontplooiën en mogen zangkunst en orgelspel met elkander wedijveren. Hier is het

¹⁾ Sedert de tweede helft der XIIIe eeuw.

²⁾ Hetzelfde moet gezegd worden van het ingewikkeld, luidruchtig meerstemmig gezang, dat elke innigheid verdrijft en de mis als 't ware tot een goedkoop concert maakt.

³⁾ Volgens het voorschrift van het *Caerem. Ep.* mag het orgel in den Advent en in den Vasten niet bespeeld worden. Ook op Witten Donderdag moet het dus zwijgen: alleen ter begeleiding van het *Gloria in excelsis* wordt op dien dag orgelspel toegelaten. Het berust op een verkeerde opvatting van het *Caerem.*, wanneer men op Witten Donderdag van het begin der mis af tot na het *Gloria* het orgel bespeelt. Het *Missale* is hier duidelijk.

Wat het begeleiden van het gezang met het orgel betreft, vgl. bl. 114.

⁴⁾ Hinderlijk, in het bijzonder, is, het verbreken, door orgelspel, van den samenhang tussen den priester en de gelovigen in liturgische gezangen, zoals de prefatie, het *Gloria in excelsis* en het *Credo*. Het ligt voor de hand, dat het *Sanctus* onmiddellijk bij het *dicentes* van den priester moet aansluiten, zonder enig tussenspel van het orgel (vgl. boven bl. 13). Hieruit volgt, dat ook de melodie van het *Sanctus* bij die der prefatie behoort aan te sluiten). Insgelijks moeten in *Gloria* en *Credo*, na den aanhef door den priester, de zangers onmiddellijk invallen.

woord van den psalmdichter toepasselijk: „Looft den Heer met ba-
zuingschal. Looft Hem met harp en citer... Looft Hem met pauken
en reizang... Looft Hem met snaar en fluit... Looft Hem met helle
cimbalen” ¹⁾).

DE BEL.

Ook van de in de XIIIe eeuw ingevoerde bel wordt vaak een
storend misbruik gemaakt. Men gebruike de bel niet meer dan nodig.
Het *Missale* laat slechts bij het *Sanctus* en onder de opheffing be-
scheiden schellen.

Men mag aan een zijaltaar, terwijl aan het hoofdaltaar enige
plechtigheid (plechtige mis, Veertigurengebed enz.) plaatsheeft,
nooit schellen ²⁾).

Hetzelfde geldt, wanneer, onder gelijke omstandigheden, een
priester, die de h. Teerspijze aan een zieke gebracht heeft, in de kerk
terugkomt en aan hen, die hem met kaarsen of toortsen vergezeld
hebben, den zegen geeft. *Men kan immers geen twee liturgische han-
delingen tegelijk volgen* en het spreekt vanzelf, dat de aandacht der
gelovigen op de voornaamste, d.i. de openbare liturgische plechtig-
heid, waaraan zij deelnemen, gevestigd moet blijven, en dat zij in
hun houding alleen met deze laatste rekening dienen te houden.

DE MIS „MET UITSTELLING” ³⁾.

Het gebruik onder de mis het allerheiligste Sacrament uit te
stellen is geheel modern ⁴⁾. Het werd, naar 't schijnt, door enige
kloostercongregaties ingevoerd, met de goede bedoeling wellicht, hier-
mede aan het bij de gelovigen verloren gegane inzicht in de liturgie
tegenmoet te komen en er hun kwijnende godsvrucht en liefde door op
te wekken. Indien men zich, evenals vroeger, duidelijk rekenschap
gaf van wat het h. Misoffer is, zou men begrijpen, dat er in deze
uitstellingen iets minder passends, iets overbodigs is. Iets minder
passends: is het niet op zijn minst vreemd te noemen, dat het Offer-
lam, Wiens komst men bij het Misoffer afsmeekt en Dat op het al-
taar geslachtofferd zal worden, reeds vóór de mis wordt uitgesteld?
Iets overbodigs: want is het h. Misoffer zelf geen uitstelling van

¹⁾ Ps. 150.

²⁾ Vgl. de *Instructio Clementina* en de besluiten van de Congreg. der Rit-
tussen hieromtrent.

³⁾ *Uitstelling* (Lat. *expositio*) is een woord der katholieke kerktaal. Voor
de verklaring van talrijke woorden en uitdrukkingen, die bij onze niet-katho-
lieke volkgenoten verloren of vergeten, maar door de katholieke Kerk
bewaard, of na de godsdienstige splitsing in de taal der katholieke gemeen-
schap ontstaan zijn, verwijs ik naar het verdienstelijk werkje van A. W.
Stellwagen, *Roomsche Woorden* (Groningen, 1902).

⁴⁾ Dit gebruik is niet Romeins. Vgl. de *Instructio Clementina*.

het heilig Sacrament? Deze uitstellingen, die een toegeving zijn aan de weinig verlichte godsvrucht van onzen tijd, bevorderen hoe langer hoe meer de bijzondere persoonlijke godvruchtigheid, ten nadele van de ware katholieke, liturgische godsvrucht ¹⁾.

¹⁾ Hetzelfde dient gezegd te worden van den zegen met het Allerheiligste, die in sommige plaatsen na bepaalde missen wordt gegeven. Zeer terecht schrijft Pierre Le Brun in zijn befaamd werk *Explication des prières et des cérémonies de la messe* (deel I, blz. 659): „De priester bidt God, dat Hij ons Zijn vrede late genieten en ons voor eeuwig onder Zijn uitverkorenen late leven. Deze vrede is de ware bron der zegeningen. De priester vraagt er opnieuw om aan het slot van het *Pater Noster*..... en zegt met luide stem: „De vrede des Heren zij altijd met ulieden”. Ziedaar de ware zegen met het h. Sacrament. waartoe men het meest devotie moet hebben, daar hij deel uitmaakt van het offer, waarvan alle genadegaven komen. Voorwaar te prijzen zijn de gelovigen, die vol ijver de kerken bezoeken, waar het allerheiligste Sacrament is uitgesteld, want het is te betreuren, dat men het ter aanbidding uitstelt in plaatsen, waar men geen aanbidders ziet; maar zij moeten den zegen, dien men onder een lof geeft, nooit verwarren met de zegeningen, die aan het heilig Offer zijn verbonden. Er moet bij de verschillende godvruchtige oefeningen oordeel des ondersheids zijn.”

Zinnebeeld van het h. Sacrament des altaars.
Krypte van Lucina.

ORDE DER MIS TE ROME.

	IIIe EEUW	EINDE VIe EEUW	HEDEN
I. Gebed, lezingen, toespraak.		Plechtige intrede	id.
		Litanie	id. ¹⁾
		<i>Gloria in Excelsis</i>	id. ¹⁾
		Plechtig openingsgebed	id.
	Lezingen en psalmgezag	id.	id.
	Toespraak	id.	id.
	Wegzending der katechumenen	id.	vervallen
II. Hernieuwing van het Avondmaal des Heren.	Gebod der gelovigen	vervallen	<i>Geloofsbelijdenis</i>
	Vredekus		
	Offering	id.	id.
	Gebod over de offergaven en plechtig dank- en offergebed	id.	id. ²⁾
		Gebod des Heren	id.
		Vredekus	
	Breking des broods	id.	id.
	Gebod des Heren		Vredekus
			Agnus Dei
	Nuttiging , plechtige dank- zegging en zegengebed	id. maar zegengebed meestal vervallen	id.
Wegzending	id.	id.	

¹⁾ De litanie en het *Gloria* zijn inleidende gebeden.

²⁾ Dit zijn de tocheiligingsgebeden, die de kern der eigenlijke mis uit maken.

HOOFDSTUK IV.

DE OOSTERSE KERKEN EN HAAR LITURGIE.

1. DE OOSTERSE KERKEN.

De *Westerse* of *Latijnse* kerken zijn de kerken, welke door de Kerk van Rome gesticht zijn. *Oosterse* kerken noemt men de kerken gesticht door de moederkerken van Antiochië, Alexandrië, Konstantinopel, en wier gebied zich thans over een groot deel van Azië en van het Oosten van Europa uitstrekt.

Onder de Oosterse kerken zijn er, die in de gemeenschap van den bisschop van Rome zijn (de „verenigde”) en andere, die zich geheel van hem afgescheiden hebben (de „afgescheurde”).

Men onderscheidt :

1. de **Griekse Kerk.**

A. De Grieken, die zich in de XIe eeuw van Rome hebben afgescheurd (Orthodoxen).

B. De Grieken, die altijd in de eenheid van de Roomse Kerk zijn gebleven of tot deze eenheid zijn teruggekeerd (*verenigde Grieken* — niet : Griekse katholieken!) ¹⁾.

De Griekse kerk is verspreid over Griekenland, Rusland, Joego-Slavië, Boelgarijë, Roemenië, Galicië, Italië, Syrië, Palestina, Egypte, De verenigde Grieken der laatste drie landen noemen zich *Melchieten*.

De Griekse christenen en de Armeniërs volgen het *Byzantijnse* kerkgebruik, de herenigde Armeniërs echter met een vrij sterken Romeinsen inslag.

Er zijn bij de Grieken drie liturgieën in gebruik : de zgn. „liturgie van den h. Johannes Guldenmond” — de gewone — de zgn. „liturgie van den h. Basilios”, op sommige dagen in het jaar, en de offerloze liturgie (zoals wij die ook nog hebben op Goeden Vrijdag) in den Vastentijd.

2. De **kleinere Oosterse kerken.**

A. de *Chaldeërs*, afgescheurde (Nestorianen) en verenigde, in Koerdistan en Oost-Voorindië;

B. de *Armeniërs*, verenigde en afgescheurde, in Klein-Azië en Galicië;

---

¹⁾ „Griekse katholieken” noemt men de op het Europese vasteland wonnende Grieken, die het Latijnse kerkgebruik hebben aangenomen.

C. de *Kopten*, het laatste overblijfsel van de oorspronkelijke bevolking van Egypte, verenigde en afgescheurde;

D. de *Abessiniërs*, verenigde en afgescheurde;

E. de *Syriërs*, verenigde en afgescheurde (Jakobieten), in Klein-Azië;

F. de *Maronieten*, allen verenigd, in den Libanon, op Cyprus en in Egypte;

G. de *Thomaschristenen*, d.z. de overoude christengemeenten der kust van Malabar: verenigde en afgescheurde.

Kopten en Abessiniërs vertegenwoordigen het *Egyptische kerkgebruik*. Bij de afgescheurde en de verenigde zijn de liturgische gebeden en gebruiken, afgezien van enkele onbeduidende verschillpunten, volkomen dezelfde.

De Syriërs en de Maronieten volgen het *Syrische kerkgebruik*. Bij de afgescheurde Syriërs en de herenigde is de liturgie, op enige kleinigheden na, gelijk ¹⁾.

De herenigde Chaldeërs en de Thomaschristenen (Oost-Chaldeërs) volgen het *Perzische kerkgebruik* ²⁾.

De Oosterse kerken onderscheiden zich van de Westerse door haar gewoonten en liturgische gebruiken. Zoo bv. wordt de heilige dienst in de Oosterse kerken als regel in de landstaal, soms in een ouderen vorm er van, gehouden ³⁾. Men gebruikt er vanouds gesemd brood voor het h. Offer (behalve bij de Armeniërs). De gelovigen communiceren er nog steeds onder beide gedaanten. Men dient er, volgens het oorspronkelijk gebruik, het doopsel door onderdompeling, en het vormsel onmiddellijk na het doopsel toe. Men kent er slechts twee lagere orden van kerkelijke bedienaren: de onderdiakenen en de lezers. De priesters hoeven niet ongehuwd te zijn. Het bidden der getijden is voor wereldgeestelijken geen verplichting. De gelovigen hebben veelal nog medezeggenschap bij de benoeming hunner herders.

Ook in het Oosten heeft de oorspronkelijke liturgie, sedert de Ve eeuw, talrijke wijzigingen ondergaan. O.a. is de intrede van den priester een indrukwekkende plechtigheid geworden. Vóór de lezingen wordt het Driemaalheilig (*Trishagion*) gezongen, een lofzang, die aan ons *Gloria in excelsis* beantwoordt. De wegzending der

¹⁾ De liturgie der Maronieten heeft door het opnemen van talrijke Romeinse bestanddelen veel van haar zuiverheid ingeboet.

²⁾ Bij de Thomaschristenen is de oorspronkelijke liturgie onder Romeinse invloed misvormd.

³⁾ Dat de gelovigen de liturgie in hun taal vierden, was in de oude Kerk iets vanzelfsprekends. Zo was de liturgische taal te Rome eerst het Grieks, later het Latijn. Zelfs zien wij den h. Johannes Guldenmond aan de kleine gemeenschap der katholieke Goten te Konstantinopel een kerk aanwijzen, waar de heilige diensten in hun eigen taal verricht werden.

katechumenen is bijna overal verdwenen. Het brood en de wijn voor het Offer worden vóór het begin der eigenlijke mis voorbereid ¹⁾ (men noemt dit de *prothesis*) en na het gebed der gelovigen worden zij met grote plechtigheid processiegewijs naar het altaar gedragen. Vóór of na den vredekus wordt de geloofsbelijdenis opgezegd.

Bij de Grieken is het oorspronkelijke rasterwerk, waardoor het heiligdom van het schip der kerk was afgescheiden, een hoge, dichte wand geworden, met deuren er in, die gedurende het grootste deel van het h. Offer gesloten blijven en altaar en bedienaren aan de ogen der gelovigen onttrekken (*ikonostasion*, beeldenwand).

2. DE MIS VOLGENS HET HUIDIGE GRIEKSE KERKGEBRUIK.

Ter vergelijking met de Romeinse mis laat ik hier een beschrijving van de zgn. Liturgie van den h. Johannes Guldenmond volgen, de gewone liturgie der Griekse kerk, die onder de Oosterse christenen het grootste gebied bestrijkt, met de vertaling der voornaamste gebeden ²⁾.

Na de voorbereiding der offergaven door den priester en de diakenen aan de prothetistafel, links van het altaar, roept de diaken de gemeente tot het gebed op. Men bidt een *litanie*. Op de beden van den diaken, die om vrede, die van boven komt, om aller zieleheil, om de welvaart en de eenheid van Gods kerken, om genade voor de gelovigen, den bisschop, de priesters, de diakenen, den vorst en het leger, om zegen voor de vruchten der aarde en voor de zeevarenden, de reizende, de zieke, de gevangenen broeders smeekt, antwoorden de gelovigen telkens: *Kyrie eleison* (Heer, ontferm U).

Na de litanie worden drie psalmen gezongen.

Dit is een inleidende dienst. Daarop begint de eigenlijke liturgie ³⁾.

DE INTREDE.

Op 't einde van den derden psalm heeft de plechtige intrede van den bisschop (of den dienstdoenden priester) plaats. Vóór hem uit wordt het evangelieboek gedragen.

¹⁾ Dit is ook het geval in de mis der Predikheren, die dit gebruik van de Gallicaanse liturgie hebben overgenomen.

²⁾ Ik vertaal zo letterlijk mogelijk den Grieksen tekst van F. E. Brightman, *Liturgies Eastern and Western*, dl. I (Oxford, 1896).

³⁾ In de mis der Armeniërs komt de litanie na het Trishagion.

Na een nieuw gezang, met een korte lofprijzing ter ere van den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest, besloten door den voorzitter, wordt het *Driemaalheilig* aangeheven, een lofzang ter ere der H. Drievuldigheid: „Heilige God, heilige en sterke, heilige onsterfelijke, ontferm U onzer”¹⁾.

De bisschop en de priesters begeven zich naar hun plaats.

DE LEZINGEN²⁾.

Na het Driemaalheilig roept de diaken: *Proschomen* (Laat ons aandachtig zijn). *Sophia* (De wijsheid!).

Een lezer heft een psalm aan. Na den psalm roept de diaken weer: *Proschomen*, en een lezer leest een brokstuk uit de brieven van den h. Paulus of uit de Handelingen der Apostelen voor. Na deze lezing wordt het *alleluia* gezongen en daarop gaat de diaken het evangelie lezen, nadat de voorzitter het volk gewaarschuwd en gegroet heeft met de woorden: „*Sophia. Orthi* (De wijsheid! Staat op). Laat ons het heilig evangelie aanhoren. Vrede zij u allen”.

Op het evangelie volgt de *toespraak*.

HET ALGEMEEN GEBED³⁾.

(*Litanie*).

De diaken: Laat ons allen te zamen uit geheel ons hart en uit onze ganse ziel zeggen.

(De gelovigen antwoorden telkens: Kyrie eleison).

o Almachtige Heer, God onzer vaders, wij bidden U, verhoor ons en ontferm U.

Ontferm U onzer, o God, naar Uwe grote goedertierenheid, wij bidden U, verhoor ons en ontferm U.

Wij bidden U ook voor de godvruchtige en rechtgelovige christenen.

Wij bidden U ook voor onzen bisschop N.

Wij bidden U ook voor onze broeders, de priesters, de diakenen, de monniken en voor onze gehele broederschap in Christus.

Wij bidden U ook voor de zalige en in eeuwig aandenken bewaarde stichters van dit heilig huis en voor al onze vroeger ontslapen vaders en broeders, voor al degenen, die hier gestorven zijn en alle rechtgelovigen in de gehele wereld.

Wij bidden U ook om barmhartigheid, leven, vrede, gezondheid,

¹⁾ Sommige feesten hebben, i. p. v. het Driemaalheilig, een eigen gezang.

²⁾ In de Armenische mis zijn er meestal drie lezingen, waarvan de eerste, volgens aloud gebruik, uit de boeken van het Oude Verbond.

³⁾ In de Armenische liturgie volgt op het evangelie, (of de toespraak) de geloofsbelijdenis.

heil, goedertierenheid, vergiffenis en kwijschelding der zonden voor de dienaren Gods, de broeders van dit heilig huis.

Wij bidden U ook voor hen, die vrucht dragen en zich verdienstelijk maken in dezen heiligen en hoogerwaardigen tempel, dienstwerk verrichtende en zingende, en voor het volk hier aanwezig, dat Uwe grote en overvloedige barmhartigheid verwacht.

De voorzitter, die onderwijl met een stil gebed het gebed van het volk ondersteund heeft, besluit, met stemverheffing zeggende:

Omdat Gij een goedertieren God zijt, Die de mensen bemint en wij zenden U ere toe, den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest, nu en altijd en in alle eeuwen der eeuwen.

Het volk: Amen.

DE WEGZENDING DER KATECHUMENEN ¹⁾.

De diaken: Katechumenen, bidt tot den Heer.

(De gelovigen antwoorden telkens: Kyrie eleison).

Gelovigen, laat ons bidden voor de katechumenen.

Opdat de Heer Zich hunner ontferme.

Opdat Hij hen het woord der waarheid lere.

Opdat Hij hun het evangelie der gerechtigheid openbare.

Opdat Hij hen met Zijn heilige en apostolische Kerk verenige.

Red hen, wees hun genadig, help en behoed hen, o God, door Uw genade.

Katechumenen, buigt uw hoofd vóór den Heer.

Antwoord: Vóór U, o Heer.

De voorzitter, die onderwijl met stille stem voor de katechumenen gebeden heeft, besluit nu met stemverheffing zijn gebed:

Opdat ook zij met ons Uw diepvereerden en hoogwaardigen naam mogen roemen, Vader, Zoon en Heilige Geest, nu en altijd en in alle eeuwen der eeuwen.

De gelovigen: Amen.

De diaken: Katechumenen, verwijdert U. Dat niemand der katechumenen hier vertoeve.

HET GEBED DER GELOVIGEN.

De diaken: Gelovigen, laat ons voorts in vrede tot den Heer bidden.

Het volk: Kyrie eleison.

De diaken: Help ons, red ons, wees ons genadig en behoed ons, o God, door Uw genade.

¹⁾ De Armenische mis heeft, bij de wegzending der katechumenen, geen bijzonder gebed meer. Deze heeft onmiddellijk voor het aanbrengeu der offergaven plaats.

Het volk : Kyrie eleison.

De diaken : Wijsheid!

De voorzitter, die intussen met stille stem voor de gelovigen gebeden heeft, besluit zijn gebed hardop :

U komt toe, o God, alle heerlijkheid, eer en aanbidding, den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest, nu en altijd en in alle eeuwen der eeuwen.

Het volk : Amen.

De diaken : Laat ons voorts in vrede tot den Heer bidden.

Het volk : Kyrie eleison.

De diaken : Help ons, red ons, enz.

Het volk : Kyrie eleison.

De diaken : Wijsheid!

De priester, zijn stil gebed met luide stem besluitende :

Mogen wij, door Uw macht altijd bewaard, o God, U ere toezenden, den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest, nu en altijd en in alle eeuwen der eeuwen.

Het volk : Amen.

DE PROCESSIE DER OFFERGAVEN.

Nu worden, onder het zingen van het „Keroeblied” (*Cheroebikon*), de offergaven gehaald en plechtig naar het altaar gedragen ¹⁾.

Het Keroeblied luidt :

Wij, die de Keroebijnen geheimeniswijs verbeelden en de levendmakende Drievuldigheid ter ere het driemaalheilig zingen, laten wij alle wereldlijke zorgen afleggen, opdat wij den Koning van het heelal mogen ontvangen, door de engelenscharen onzichtbaar begeleid. Alleluia. Alleluia. Alleluia.

De voorzitter verricht onderwijl met stille stem voor zich zelf een gebed, waarin hij God smeekt, hem om zijne zonden niet te verwerpen, maar te gedogen, dat hij Hem het heilig offer opdraagt.

Daarna wordt het gebed der gelovigen voortgezet, terwijl de voorzitter in stilte over de offergaven bidt.

De diaken : Laat ons ons gebed tot den Heer voltooien.

(De gelovigen antwoorden telkens : Kyrie eleison).

Laat ons den Heer bidden voor de Hem toegewijde kostbare offergaven.

¹⁾ Evenals men in onze mis, van het ogenblik der offering af, zozeer van het offer van Jezus Christus, dat opgedragen gaat worden, vervuld is, dat men in het brood en den wijn, bestemd om Christus' lichaam en bloed te worden, ziet, niet alleen wat zij nu zijn, maar ook, bij voorbaat, wat zij door de consecratie zullen worden, en er daarom reeds over spreekt, alsof zij dat aanbiddelijk lichaam en bloed waren, zo ook geven de Oosterse liturgieën bij deze processie aan de offergaven bij voorbaat dezelfde eer als aan de heilige gedaanten na de consecratie en noemen ze bereids de geheimen, het heilige, het lichaam en het bloed van Christus.

Laat ons den Heer bidden voor dit heilig huis en hen, die het met geloof, godsvrucht en vrese Gods binnentreden.

Laat ons den Heer bidden, dat Hij ons bevrijde uit alle benauwdheid, toorn, gevaar en nood.

Verhoor ons, red ons, wees ons genadig en behoed ons, o God, door Uw genade.

Vragen wij den Heer, dat al onze dagen vlekkeloos, heilig, vreedzaam en zonder zonde mogen zijn.

(De gelovigen antwoorden op deze laatste en op de volgende beden: Verleen het ons Heer).

Vragen wij den Heer een vredesengel, een trouwen leidsman, een beschermer voor ons lichaam en onze ziel.

Vragen wij den Heer vergiffenis en kwijtschelding van onze zonden en overtredingen.

Vragen wij den Heer alles wat goed is en nuttig voor onze zielen en den vrede voor de wereld.

Vragen wij den Heer, dat wij den overblijvenden tijd van ons leven in vrede en boetvaardigheid mogen doorbrengen.

Vragen wij dat ons levenseinde christelijk, vrij van smart en schande en vreedzaam zij en dat wij ons met ere mogen rechtvaardigen vóór den vreselijken rechterstoel van Christus.

Onze alheilige, onbevleete, boven alles gezegende, roemrijke Vrouwe Maria, Moeder Gods en altijd maagd, met alle heiligen gedenkende, laat ons ons zelve, elkander en geheel ons leven aan Christus, onzen God, aanbevelen.

De gelovigen: Ja, aan U, o Heer!

De priester, zijn stil gebed met luide stem besluitend:

door de barmhartigheid van Uwen eniggeboren Zoon, met Wien Gij gezegend zijt, te zamen met Uwen alheiligen, goeden en levendmakenden Geest, nu en altijd en in alle eeuwen der eeuwen.

Het volk: Amen.

DE VREDEKUS.

De priester: Vrede zij u allen.

De diaken: Laat ons elkander liefhebben, opdat wij eendrachtig mogen belijden den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest, de wezensene en ondeelbare Drievuldigheid.

DE GELOOFSBELIJDENIS.

De diaken: De deuren, de deuren! ¹⁾ Laat ons met wijsheid aandachtig zijn.

De gelovigen zeggen samen de geloofsbelijdenis op.

¹⁾ Een waarschuwing om de kerkdeuren te bewaken. Vgl. de lit. van den h. Jacobus.

HET PLECHTIG DANK- EN OFFERGEBED.

(*Anaphora*).

De diaken : Laat ons in gepaste houding staan, laat ons staan met vrees en er om denken het heilig offer in vrede op te dragen.

De priester : De genade van onzen Heer Jezus Christus, en de liefde Gods, en de gemeenschap des Heiligen Geestes zij met u allen.

Allen : En met uw geest.

De priester : Omhoog de harten!

Allen : Wij houden ze tot den Heer verheven.

De priester : Laat ons den Heer dankzeggen.

Allen : Het is passend en rechtvaardig den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest, de wezensene en ondeelbare Drievuldigheid te aanbidden ¹⁾.

De priester, naar het Oosten gekeerd :

Het is passend en rechtvaardig, dat wij U lofzingen, U zegenen, U prijzen, U dankzeggen, U aanbidden op alle plaatsen Uwer heerschappij : want Gij zijt de onuitsprekelijke, de ondoorgrondelijke, de onzichtbare, de onbegrijpbare God, Die altijd is, immer dezelfde, Gij en Uw eniggeboren Zoon en uw Heilige Geest ; Gij hebt ons uit het niets in het aanzijn geroepen en, toen wij gevallen waren, weder opgericht, en Gij hebt niet opgehouden alles te doen, totdat Gij ons ten hemel opgevoerd en ons Uw koninkrijk der toekomstige eeuw geschonken hebt. Voor dat alles danken wij U en Uw eeniggeboren Zoon en Uw Heiligen Geest, voor alles wat wij weten en niet weten, voor Uw zichtbare en verborgen weldaden jegens ons ; wij danken U ook voor dezen heiligen dienst, dien Gij U gewaardigt uit onze handen te ontvangen, hoewel duizenden aartsengelen en tienduizenden engelen, de zesvleugelige, veelogige, verhevene, snelle Keroebijnen en Serafijnen vóór U staan, die het zegelied zingen, roepen en galmen, zeggende :

Het volk : Heilig, heilig, heilig is de Heer der heirscharen ! Vol zijn hemel en aarde van Uw heerlijkheid.

Hosanna in de hoogste hemelen ! Gezegend Hij, die komt in den naam des Heren ! Hosanna in de hoogste hemelen !

De priester : Met deze hemelse machten roepen en zeggen ook wij, o Heer, Die den mensch liefhebt : Gij zijt heilig, Gij zijt alheilig, Gij en Uw eniggeboren Zoon en Uw Heilige Geest ; Gij zijt heilig, alheilig, en hoogwaardig is Uw heerlijkheid : Gij, Die de wereld zozeer bemind hebt, dat Gij Uw eniggeboren Zoon hebt gegeven, opdat alwie in Hem gelooft niet verloren ga, maar eeuwig leven

¹⁾ Alle andere liturgieën hebben hier eenvoudig : Het is passend en rechtvaardig.

hebbe; Die, nadat Hij gekomen was en Zijn zending had volbracht, in den nacht, waarin Hij overgeleverd werd, of beter Zich Zelf overleverde voor het leven der wereld, brood nam in Zijne heilige, onbevleete en schuldeloze handen, dankte en het zegende, het heiligde en brak en aan Zijne heilige leerlingen en apostelen gaf, zeggende: Neemt, eet; dit is Mijn lichaam, dat voor U gebroken wordt tot vergeving der zonden.

Het volk: Amen.

De priester: Gelijkerwijs nam Hij ook den kelk, na het avondmaal, zeggende: Drinkt hieruit allen; dit is Mijn bloed, het bloed van het Nieuwe Verbond, dat voor u en voor velen vergoten wordt tot vergeving der zonden.

Het volk: Amen.

De priester: Gedenkende dan dit heilzaam gebod en alles wat voor ons gewrocht is, het kruis, het graf de verrijzenis na drie dagen, de hemelvaart, het zitten aan de rechterhand des Vaders, de tweede komst vol heerlijkheid, offeren wij U het Uwe van het Uwe in alles en voor alles.

Het volk: Wij loven U, wij zegenen U, wij danken U, Heer, en wij bidden U, o onze God.

De priester: Voorts offeren wij U deze redelijke en onbloedige aanbidding en roepen U aan, bidden en smeeken U, zend Uwen Heiligen Geest over ons en over deze gaven en maak dit brood tot het kostbaar lichaam van Uwen Christus en den inhoud van dezen kelk tot het kostbaar bloed van Uwen Christus, het veranderende door Uwen Heiligen Geest, opdat het allen, die daaraan deel zullen hebben, diene tot zuivering hunner ziel, tot kwijtschelding hunner zonden, tot gemeenschap met Uwen Heiligen Geest, tot voltooiing van het rijk der hemelen, tot vrijmoedigheid vóór U, niet tot een oordeel en een veroordeeling ¹⁾).

¹⁾ De Heilige Geest wordt bij de consecratie der offergaven op bijzondere wijze aangeroepen, omdat de heiliging, zowel van de offergaven als van de gelovigen, die aan het offer deelnemen, ofschoon het gemeenschappelijk werk der drie Personen van de Drievuldigheid, Hem bijzonder wordt toegeschreven. De bijzondere werking van den Heiligen Geest in de offergaven geschiedt *in werkelijkheid* vermoedelijk op het oogenblik zelf van den zelfstandigheidsovergang van het brood en den wijn in Christus' lichaam en bloed, bij de woorden der instelling; maar de Heilige Geest wordt in het gebed *logischerwijs* na de vermelding van de handeling van den Zoon genoemd.

In de formalistische middeleeuwen heeft deze voorstellingswijze aanleiding gegeven tot twisten onder godgeleerden over het juiste oogenblik, waarop het wezen van het sacrament voltrokken wordt. In vroegere eeuwen brak men zich daar, evenmin als voor de andere sacramenten, het hoofd mee: men beschouwde het consecratiegebed (offergebed) als één geheel, waarvan de uitwerking, door de geheimzinnige werking van Christus, die men eenvoudig gelovig aanbad, de zelfstandigheidsovergang was.

Wij offeren U ook deze redelijke aanbidding voor al degenen, die in het geloof zijn ontslapen, de voorvaderen, de vaderen, de aartsvaderen, de profeten, de apostelen, de predikers, de evangelisten, de martelaren, de belijders, de in onthouding levenden en al de zielen der rechtvaardigen, die in het geloof volmaakt zijn geworden, in het bijzonder voor onze alheilige, onbevleete, roemrijke Vrouwe Maria, Moeder Gods en altijd maagd.

Hier wordt een lofzang ter ere der heilige Maagd Maria gezongen.

De diaken leest de „diptieken” der overledenen af, d.i. de lijst der overledenen, die bij name herdacht worden, en de priester bidt voort :

Voor den heiligen Johannes, den profeet, voorloper en dooper, de heilige, roemrijke en aleeerwaardige apostelen, den heiligen N., wiens gedachtenis wij ook vieren en al Uw heiligen: help ons door hun gebeden, o God, en gedenk allen, die gestorven zijn in de hoop der verrijzenis tot het eeuwig leven (*hier noemt de priester hen, voor wie hij bidden wil*) en geef hun een rustplaats, o onze God, daar, waar het licht van Uw aanschijn straalt.

Wij bidden U ook, o Heer, gedenk al de rechtgelovige bisschoppen, die het woord Uwer waarheid goed voorsnijden, de gehele priesterschap, Christus' diakenen en de gehele gewijde schare.

Wij offeren U ook deze redelijke aanbidding op voor de wereld, voor de heilige katholieke en apostolische Kerk, voor hen, die in de zuiverheid en een heiligen staat leven, voor onze gelovige en christelijke vorsten, hun gehele hof en hun leger: geef hun, o Heer, een vreedzame regering, opdat ook wij in hun vrede een rustig en stil leven mogen leiden in alle vroomheid en heiligheid.

Gedenk in het bijzonder, o Heer, onzen aartsbisschop N., schenk hem goedgunstig, om den wille van Uwe heilige kerken, een onge-deerd leven in vrede, aanzien en gezondheid tot in lengte van dagen, en laat hem het woord Uwer waarheid goed voorsnijden.

Hier leest de *diaken* de diptieken der levenden af (den bisschop N., enz.) en de *priester* bidt voort :

Gedenk o Heer de stad, waarin wij wonen, en alle steden en landstreken en de gelovigen, die ze bewonen.

Gedenk, o Heer, de zeevarenden, de reizenden, de zieken, de gekwelden en de gevangenen, en hun behoud.

Gedenk, o Heer, hen, die vruchten van goede werken dragen in Uw heilige kerken en de armen indachtig zijn, en laat Uw barmhartigheid over ons allen nederkomen,

---

Een dergelijke dramatiserende voorstelling komt in de liturgische gebeden meer voor. Men denke bv. aan den zang bij de offering in dodenmissen, waarin men bidt, alsof het lot van de ziel nog niet beslist was, hoewel deze onmiddellijk na den dood wordt geoordeeld en haar lot voor alle eeuwigheid dan wordt vastgesteld.

en geef ons, dat wij uit één mond en één hart Uw diepvereerden en hoogwaardigen naam mogen roemen en verheffen, Vader, Zoon en Heilige Geest, nu en altijd en in de eeuwen der eeuwen.

De gemeente : Amen.

De priester zegent het volk :

En de barmhartigheid van onzen groten God en Zaligmaker Jezus Christus zij met u allen.

De gemeente : En met uw geest.

HET GEBED DES HEREN.

De diaken : Laat ons, alle heiligen gedenkende, steeds voort in vrede tot den Heer bidden.

Een korte litanie wordt gebeden, terwijl *de voorzitter* met stille stem voor de gelovigen bidt. Aan het slot verheft hij de stem en zegt :

en gedoog, o Heer, dat wij vrijmoedig en onveroordeeld U, den God des hemels, als onzen Vader durven aanroepen en zeggen :

De gelovigen : Onze Vader... maar verlos ons van den kwade.

De voorzitter : want Uw is het koninkrijk, de kracht en de heerlijkheid, Vader, Zoon en Heilige Geest, nu en altijd en in alle eeuwen der eeuwen.

De gelovigen : Amen.

DE ZEGENING VOOR DE NUTTIGING.

De voorzitter : Vrede zij met u allen.

De gelovigen : En met uw geest.

De diaken : Laat ons het hoofd buigen vóór God.

De voorzitter : Wij danken U, onzichtbare Koning, Die door Uw oneindige macht alles hebt gemaakt en door Uw overvloedige barmhartigheid alles uit het niets in het aanzijn hebt geroepen. o Heer, zie uit den hemel neder op hen, die hun hoofd vóór U buigen : want zij buigen het niet vóór vlees en bloed, maar vóór U, den ontzaglijken God. Gij dan, o Heer, laat deze offergaven ons allen ten goede komen volgens eenieders behoefte; vaar mede met de zeevarenden, wees den reizenden een reisgezel, genees de zieken, o Geneesheer van onze zielen en van onze lichamen, door de genade, de barmhartigheid en de menslievendheid van Uwen eniggeboren Zoon, met Wien Gij gezegend zijt, te zamen met Uwen alheiligen, goeden en levendmakenden Geest, nu en altijd en in alle eeuwen der eeuwen.

De gelovigen : Amen.

DE OPHEFFING.

De diaken : Laat ons aandachtig zijn.

De voorzitter, de heilige broodgedaante omhoogheffend:
Het heilige voor de heiligen!

De gelovigen : Eén alleen is heilig, één alleen de Heer, Jezus Christus, tot heerlijkheid van God den Vader.

DE BROODBREKING EN DE NUTTIGING.

De priester breekt de heilige broodgedaante en laat er een deeltje van in den kelk vallen. Hij giet ook een weinig heet water in den kelk ¹⁾. Midderwijl wordt er een psalm gezongen.

Nadat de priesters en de diakenen het heilig lichaam genuttigd en uit den kelk het heilig bloed des Heren gedronken hebben, zegt *een diaken* tot het volk :

Nadert met vreze Gods, geloof en liefde ²⁾.

Na de communie zegent *de voorzitter* het volk :

o God, red Uw volk en zegen Uw erfdeel.

Er wordt een gezang gezongen, waarna *de voorzitter* zegt :

Gezegend zij onze God te allen tijde, nu en altijd en in alle eeuwen der eeuwen. Amen.

DE PLECHTIGE DANKZEGGING.

De diaken : Laat ons, nu wij waarlijk deelgenomen hebben aan de goddelijke, heilige, onbevleete, onsterfelijke, hemelse en levendmakende, ontzaglijke geheimen van Christus, den Heer op passende wijze dankzeggen.

Help ons, red ons, wees ons genadig enz.

Vragen wij den Heer, dat al onze dagen vlekkeloos, heilig, vreedzaam enz.

De voorzitter : omdat Gij onze heiliging zijt en U zenden wij den roem toe, den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest, nu en altijd en in alle eeuwen der eeuwen.

De gelovigen : Amen.

DE WEGZENDING..

De voorzitter : Laat ons heengaan in vrede.

Het volk : In den naam des Heren.

¹⁾ Dit gebruik is uitsluitend aan de liturgie van Konstantinopel eigen. Deze vermenging moet zinnebeeldig aantonen, dat er in het bloed des Heren, in den kelk tegenwoordig, waarachtig, warm leven is.

²⁾ Bij de Grieken, de Armeniërs, de Syriërs en de Maronieten ontvangen de gelovigen de in het heilig bloed gedoopte broodgedaante. In de andere Oosterse kerken ontvangen zij, volgens het oorspronkelijk gebruik, de beide gedaanten afzonderlijk : de priester reikt de broodgedaante uit, de diaken bedient den kelk.

De diaken: Laat ons tot den Heer bidden.

Het volk: Heer ontferm U, Heer ontferm U, Heer ontferm U.
Heilige heer, zegen ons.

De voorzitter: o Heer, Die zegent die U zegenen en heiligt die op U vertrouwen, red Uw volk en zegen Uw erve; bewaar de volheid Uwer Kerk; heilig hen, die de schoonheid van Uw huis liefhebben; verheerlijk hen Uwerzijds door Uw goddelijke macht en verberg U niet voor ons, die op U hopen. Geef vrede aan Uwe wereld, aan Uwe kerken, aan de priesters, aan onze vorsten, aan het leger en aan geheel Uw volk: want alle goede gave en alle volmaakte gift daalt neder van boven, van U, Die de Vader der lichten zijt, en U zenden wij den roem, de dankzegging en de aanbidding toe, den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest, nu en altijd en in alle eeuwen der eeuwen. Amen.

De h. Moeder Gods en de wijzen uit het Oosten.

HOOFDSTUK V.

DE OPNEMING IN DE KERK.

De opneming in de Kerk bestond van den beginne af uit twee hoofdhandelingen, het bad der wedergeboorte of het doopsel en de oplegging der handen of het vormsel.

Wie zich tot het christendom bekeerde, werd doorgaans niet dan na gedurende korteren of langeren tijd als „katechumeen”¹⁾ onderwezen en beproefd te zijn in de gemeenschap der gelovigen opgenomen. De katechumenen werden evenwel reeds als christenen beschouwd, noemden zich christenen en deelden in tijd van vervolgingen het lot der volwaardige christenen. Zij namen deel aan het leven der christengemeente en woonden de godsdienstige vergaderingen bij. Alleen op de viering van het h. Avondmaal en op de doop- en ordeningsplechtigheid werden zij niet toegelaten.

DE AANNEMING ALS KATECHUMEEN. De bekeerling wordt aan den priester voorgesteld door een peter²⁾, indien het een man is, door een meter, indien het een vrouw is. Peter en meter zijn christenen, die voor de waardigheid en de oprechte bedoelingen van den bekeerling of de bekeerlinge borg staan³⁾.

De priester *blaast* den nieuweling over het aangezicht en spreekt een bezwering over hem uit, om den duivel te verdrijven, in wiens slavernij hij door de erfzonde vervallen is.

Daarna tekent hij hem met het *kruisteken*, het teken van Christus, het zegel der Heilige Drievuldigheid, strekt de hand over hem uit, om Gods zegen over hem af te smeken, en spreekt een gebed uit.

Ten slotte bezweert de priester *zout*, legt er den bekeerling een korreltje van in den mond en zegt: „Ontvang het zout der wijsheid, en moogt gij de eeuwige barmhartigheid verwerven”.

Het zout reinigt; het is een bederfwerend en bewarend middel; het geeft smaak aan de spijsen. Het betekent de reinheid, de gezondheid der ziel, de geestelijke wijsheid en de Godbehaaglijke volmaaktheid door het doopsel gegeven.

De priester eindigt met een gebed voor den bekeerling, die nu van heiden katechumeen is geworden. *De strijd met Satan is begonnen.*

¹⁾ Katechumeen is een Grieks woord, dat *leerling* betekent.

²⁾ Voor *peter* kent onze taal ook de woorden *gevader*, waarin *ge-* de betekenis heeft van *mede*, en *godvader*, d.i. vader in God, geestelijke vader, vanwege de tussen den dopeling en zijn doopvader tot stand gekomen geestelijke maagschap.

³⁾ Hieruit volgt, dat men geen onvolwassen kinderen als peter of meter moet aanstellen. Vgl. *Rituale Rom.* tit. II c. I, 24.

DE NAASTE VOORBEREIDING. De plechtige toediening van het doopsel had doorgaans in den Paaschnacht en voor hen, die niet in den Paaschnacht gedoopt konden worden, in den Pinksternacht plaats ¹⁾. De Paaschdoop was de hoogste plechtigheid van het jaar en de verhevenste ambtsbediening van den bisschop.

Gedurende de Heilige XL Dagen aan het Paaschfeest voorafgaande, werd de voorbereiding der katechumenen of geloofsleerlingen, die door de oversten der Kerk waardig waren geacht het doopsel te ontvangen en van toen af „uitverkoren” of „verlichten” werden genoemd, ten overstaan der gelovigen, aan wie zodoende de gelegenheid was gegeven, zich tegen de opneming van onwaardigen te verzetten, door bijzondere oefeningen voltrokken en ontvingen zij het laatste onderricht ²⁾.

Op bepaalde dagen worden de uitverkoren, na het plechtig openingsgebed der mis, naar voren geroepen en uitgenodigd zich plat ter aarde neder te werpen en te bidden. Op een teken van den bedienaar richten zij zich op en besluiten gezamenlijk hun gebed, met luider stem „Amen” zeggende.

Hierop hebben de *bezweringen* plaats. Een bedienaar der Kerk (het was het ambt der duivelbezweerders) tekent de uitverkoren met het heilig kruisteken, legt hun de handen op en spreekt een bezwering over hen uit. Deze handelingen verricht hij eerst op de mannen, daarna op de vrouwen.

Nadat hetzelfde een tweede en een derde maal is herhaald, legt een priester hun de handen op en spreekt een zegengebed over hen uit ³⁾. Hierop gaan zij weer naar hun plaats en wordt de mis voortgezet.

Op een van bovengenoemde dagen heeft ook de *inwijding der uitverkorenen in de geloofsbelijdenis en het Gebed des Heren* plaats, d.i. het plechtig voorzeggen van het symbolum en van het „gebed der gelovigen”, met een korte verklaring er van. Dit noemde men de „overgave” van de geloofsbelijdenis en het Gebed des Heren.

In den namiddag van den Zaterdag in de Goede Week komen de uitverkoren voor de laatste voorbereidende plechtigheid in de kerk bijeen. Het oogenblik van den *laatsten en beslissenden aanval* tegen Satan is aangebroken.

Nadat de duivel een laatste maal bezworen is, ditmaal door een priester ⁴⁾, worden den uitverkoren de *zintuigen ontbonden*, opdat zij de woorden des levens mogen horen, d.w.z. begrijpen en opdat hun mond den liefelijken geur der levenswoorden moge verspreiden. Naar de gelijkenis van wat de Heer bij de genezing van

¹⁾ Vgl. Tert. *De baptismo*, 19.

²⁾ De vergaderingen, waarin dit gebeurde, heetten te Rome *scrutinia*. Zij begonnen in de 3e Vastenweek.

³⁾ *Aeternam ac iustissimam pietatem* enz.

⁴⁾ *Nec te latet, Satana* enz.

den doven stotteraar deed ¹⁾, raakt de priester met zijn vinger, dien hij met zijn speeksel heeft bevochtigd, hun oren en bovenlip aan, zeggende: „Effeta, ga open, tot een liefelijken geur”.

Onmiddellijk na deze handeling ondervraagt hij hen één voor één: „Verzaakt gij Satan?”

De uitverkorene antwoordt: „Ik verzaak hem”.

„En al zijn werken?” — „Ik verzaak die”.

„En al zijn praal?” — „Ik verzaak die”.

Hierop zegt de uitverkorene de geloofsbelijdenis op en wordt terstond op de borst en op den rug met gewijde olie *gezalfd*, tot een kampvechter voor Christus, die den duivel, welken hij afgezworen heeft, gaat bestrijden.

Deze driedubbele verzaking is een afzwering van het heidendom met zijn losse zeden en zijn pracht en praal.

(Tegenwoordig zegt de uitverkorene de geloofsbelijdenis op samen met den priester, die ze hem „overgeeft”, vóór de laatste bezwering).

HET DOOPSEL. Met het invallen van den nacht verzamelen de uitverkorenen zich weer in de kerk, om met de gelovigen de Paaschnachtwake te vieren.

Wanneer het ogenblik gekomen is, gaat de bisschop met zijn helpers en de schare der dopelingen stoetsgewijs naar de doopkapel, voorop de brandende Paaschkaars, als de vuurzuil, die in den nacht de Israëlieten op hun tocht naar de Rode Zee geleidde.

Eerst wijdt de bisschop de doopvont, d.i. het water der doopfontein, en daarop begint de dooplechtigheid.

De uitverkorenen leggen op een daartoe bestemde plaats al hun kleren af ²⁾. Voor zij in het water dalen, bij den trap naar het waterbekken, ondervraagt de bisschop hen één voor één:

„Geloofst gij in God, den almachtigen Vader, Schepper van hemel en aarde?”

„Geloofst gij in Jezus Christus, Zijn enigigen Zoon, onzen Heer, die geboren is en geleden heeft?”

„Geloofst gij ook in den Heiligen Geest, de heilige katholieke Kerk, de gemeenschap der heiligen, de vergiffenis der zonden, de verrijzenis des vleses en het eeuwig leven?”

Nadat de uitverkorene driemaal „ik geloof” heeft geantwoord, daalt hij tot de schouders in het water en de bisschop, water scheppend, stort het, ter bezegeling als 't ware van zijn drievoudige geloofsbelijdenis, driemaal over zijn hoofd uit, zeggende: „Ik doop

¹⁾ Marc. VII, 32, 33. Vgl. Jo. IX, 6.

²⁾ „Wij worden naakt in deze wereld geboren”, zegt een h. Vader, „naakt gaan wij naar het bad der wedergeboorte, om naakt en onbelemmerd naar de poort des hemels heen te spoeden”.

u in den Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes”.

Dit is het doopsel door onderdompeling, dat de diepe betekenis van het doopsel, nl. dat de uitverkorene met Christus begraven wordt, om met Hem, als nieuwe mensch, te verrijzen, zo levendig doet uitkomen ¹⁾.

Uit het water stijgende, wordt de dopeling op den rand van het bekken ontvangen door zijn peter (een dopelinge door haar meter).

Nadat de bisschop met eigen hand enige uitverkorenen gedoopt heeft, begeeft hij zich naar een ander gedeelte der kapel, waar hij de nieuwgedoopten zal vormen. Onderwijl wordt het doopsel verder toegediend door priesters en diakenen, in een lang linnen kleed in het water staande. (Bij den doop van vrouwen stonden diakonessen den bisschop en de priesters ter zijde).

Uit het bad gekomen, worden de dopelingen door een priester op het hoofd gezalfd met de geurige chrismaolie, door welk zinnebeeld wordt te kennen gegeven, dat zij nu door de heiligmakende werking van den Heiligen Geest, evenals Jezus, „christussen”, d.i. gezalfden, zijn, door goddelijke aanneming aan Christus’ hemels koningschap en geestelijk priesterschap delachtig geworden. Zij ontvangen hierop een wit kleed en gaan zich weer aankleden. Het witte kleed is het zinnebeeld van de herwonnen eerste onschuld; het is het „bruiloftskleed” van Christus’ bruiloftsgasten.

Tegenwoordig ontvangen de nieuwgedoopten tevens ook een brandende kaars, wat betekent, dat zij door het doopsel, het „sacrament der verlichting”, zoals het eertijds werd genoemd, „kinderen des lichts” zijn geworden, terwijl de Kerk hen vermaant, het licht, dat zij ontvangen hebben, zorgvuldig te bewaren.

HET VORMSEL. De nieuwgedoopten gaan zich vóór den bisschop scharen. Deze, de handen over hen uitstrekkende, roept den Heiligen Geest aan, drukt hun met zijn duim in het chrisma gedoopt, in den naam der Heilige Drievuldigheid, het kruisteken op het voorhoofd en geeft hun den vredekus ²⁾.

De vredekus is thans door een vaderlijke liefkozing op de wang vervangen ³⁾.

¹⁾ Vgl. den brief aan de Romeinen VI. 3-5. Dit diepzinnig symbolisme behoort, waar nu door begieting wordt gedoopt, door de inrichting der doopkapel zoveel mogelijk bewaard te worden. Zie verder bl. 92.

²⁾ Deze plechtigheid noemde men te Rome de *consignatio*.

³⁾ *Can. Hip.* 139. De gangbare verklaring van deze handeling van den bisschop, als zou hij den vormeling een kaakslag geven, om hem „tot ridder van Christus te slaan” en hem er aan te herinneren, dat hij bereid moet zijn om het geloof te lijden, blijkt bij nader onderzoek niet steekhoudend. De geschriften der eerste eeuwen sluiten deze verklaring uit, die trouwens onverenigbaar is met de woorden, door den bisschop daarbij gesproken: „Vrede zij U!” Overigens was de ridderslag geen kaakslag: hij werd op de schouders gegeven.

DE EERSTE COMMUNIE. Nadat de plechtigheden in de doopkapel geëindigd zijn, keert men weer stoetsgewijs naar de kerk terug, waar de nieuwgedoopten voor 't eerst het heilig Offer zullen bijwonen en het lichaam en bloed des Heren ontvangen.

De namen der gedoopten worden in een bijzonder register ingeschreven, dat als een kostbare oorkonde door de Kerk wordt bewaard: het is het boek der uitverkorenen, het „boek des levens” ¹⁾.

De acht volgende dagen waren voor de nieuwgedoopten in het bijzonder één doorlopend feest. 's Morgens woonden zij in hun witte klederen de gemeentemis bij, waaronder zij nu met de andere gelovigen tot de tafel des Heren mochten naderen, en 's avonds kwamen zij terug en brachten, processiegewijs, onder het geleide der geestelijkheid, en dankliederen zingende, een bezoek aan de heilige plaats, waar zij gedoopt en gevormd waren ²⁾.

Wanneer de bisschop niet aanwezig was, werd de gehele opneemingsplechtigheid, tot en met de zalving op het hoofd, door een priester verricht, maar de voltrekking er van, die niet zonder de persoonlijke tussenkomst van het opperhoofd der kerk kan geschieden, werd tot een lateren datum uitgesteld.

De hierboven beschreven plechtigheden worden, sinds het verdwijnen van het katechumenaat, alle in één enkele zitting verricht ³⁾. Wat de overgave van de geloofsbelijdenis en van het Gebed des Heren voorafgaat, gebeurt thans vóór de kerkdeur; de overgave van de geloofsbelijdenis en het Gebed des Heren geschiedt aan den ingang der kerk en de laatste bezwering, de opening der zintuigen en de zalving met olie vóór den ingang der doopkapel.

Bij den doop van kleine kinderen worden de plechtigheden veel bekort en vereenvoudigd: de voornaamste handelingen echter zijn dezelfde, de toediening van het vormsel en van de eerste communie uitgezonderd.

Het doopsel door onderdompeling is thans in het Avondland niet meer in gebruik, behalve in de kerken van Milaan en Benevento. De onderdompeling werd gedurende de tweede helft der middel-

---

¹⁾ Vroeger schreef men de namen der uitverkorenen bij het begin der naaste voorbereiding in.

²⁾ Dit gebruik bestaat nog in sommige streken op Paaschzondag.

Evenals de Paaschweek boven alle andere voor de bij ons ingevoerde geloofsbelijdenis der twaalfjarige kinderen (zeer ongelukkig „plechtige communie” genoemd) aangewezen is, zo ware deze bedevaart naar de doopkapel de voor deze gelegenheid meest passende plechtigheid.

³⁾ In onze dagen is in verscheidene zendingslanden weer een geregeld katechumenaat ingesteld, helaas, zonder meteen aan de katechumenen de hulp te schenken van de diepzinnige plechtigheden en krachtvolle kerkelijke gebeden, die, vroeger, de geloofs- en doopleerlingen langzamerhand van de hen omstrengelende banden des duivels bevrijdden, hun zielen reinigden en hen, zo wonderbaar schoon en treffend, geleidelijk op het ontvangen van het grote sacrament der wedergeboorte voorbereidden.

eeuwen allengskens geheel door de begieting, welke vroeger slechts voor de zieken gebruikelijk was, vervangen ¹⁾).

In de Oosterse kerken is zij tot heden toe gehandhaafd.

Evenals vroeger vindt de wijding van de doopvont slechts met Paschen en met Pinksteren plaats en de Kerk wenst, dat althans de volwassenen op diezelfde dagen gedoopt worden ²⁾). Zij schrijft ook voor, dat de doop van kinderen, die gedurende de acht dagen aan de wijding der doopvont voorafgaande geboren worden, tot dan zal worden uitgesteld ³⁾).

Bij zijn doop wordt aan den dopeling een naam gegeven, onder welken hij bij Jezus Christus' krijgsheir wordt ingelijfd. Het ligt vóór de hand, dat de Kerk verbiedt, „onzedelijke, aan de heidense fabelen ontleende of belachelijke namen, namen van afgoden of van goddeloze heidenen” te geven ⁴⁾). Het is een aloud christelijk gebruik, aan den dopeling ten minste één naam van een heilige te geven, ten einde hem onder diens bescherming te stellen.

Onze doopnaam is als het ware de adellijke titel, dien wij bij onze opneming in de ridderschap van Christus hebben ontvangen. Hij overtreft dan ook ver weg den geslachtsnaam in betekenis en waardigheid. Zo was de opvatting onzer christelijke voorvaderen ⁵⁾); zo was ook steeds die der Kerk. Zij wil in haar liturgie slechts den doopnaam kennen, zo bv. in de misgebeden, wanneer zij een van haar zonen noemt, dien zij als heilige vereert of voor wien zij bidden wil; zo ook bij de huwelijksplechtigheid ⁶⁾), bij de toediening van het h. Oliesel enz. Daarnaast plegen ook de bisschoppen en andere kerkelijke gezagsdragers te handelen: van oudsher tekenen zij niet met hun familie-, doch met hun doopnaam.

¹⁾ Nog in de XIIIe eeuw schreef de h. Thomas van Aquino, dat het doopsel door onderdompeling in de Kerk het meest gebruikelijke en boven de andere wijze van dopen te verkiezen was (S. Th. III. qu. 66. 7, o).

²⁾ Vgl. *Rit. Rom.* Tit. I, c. II, 27.

³⁾ *Caerem. Ep.* lib. 2, cap. 27. Vgl. De Herdt, *Sacrae Liturgiae Praxis*. De voorbereidende plechtigheden, tot en met de eerste zalving, zullen in dit geval gevoeglijk van te voren door een anderen priester verricht worden.

⁴⁾ *Rit. Rom.* Tit. II, c. I, 54.

⁵⁾ Zeer juist noemden zij den doopnaam den *naam* (d.i. den eigenlijken naam) en den geslachtsnaam den *toenaam* (vgl. de uitdrukking: iemand bij naam en toenaam kennen).

Het strookt niet met deze christelijke opvatting, b.v. in onderwijsgestichten, de leerlingen, zoals het in de kazerne, op het stadhuis, op de kantoren der belastingen enz. gebruikelijk is, bij hun familienaam te noemen, bij naamafroepingen, den doopnaam *na* den familienaam te plaatsen, of in zijn handtekening slechts den beginletter van zijn doopnaam te schrijven. Nog veel meer afkeuring echter verdient, in dit opzicht, het onbeschaafd verminken van alle doopnamen, volgens de thans heersende manie.

Ook vóór de invoering van het christendom, had bij onze voorouders een persoon slechts één naam, die hem kenmerkte en eerde. Vaste geslachtsnamen zijn bij ons eerst in den allermooernsten tijd algemeen geworden.

⁶⁾ Onnodig en onliturgisch wordt, wellicht onder den invloed der stadhuisgebruiken, bij de ondervraging van bruid en bruidegom, door sommige priesters ook de familienaam genoemd.

HOOFDSTUK VI.

DE WIJDING VAN DE BEDIENAREN DER KERK.

DE VERSCHILLENDE ORDEN. Reeds in den tijd der apostelen waren er drie orden van bedienaren in de Kerk: bisschoppen, priesters en diakenen.

De bisschoppen en de priesters zijn de vertegenwoordigers van Jezus Christus en, als zoodanig, bemiddelaars tussen God en de mensen: tussen God, van Wien zij gaven ontvangen, en de mensen, die hen belasten ze hun Schepper aan te bieden. Het wezen van het priesterschap bestaat in de macht het Offer aan God op te dragen en er het volk aan delachtig te maken ¹⁾. Er bestaat dan ook maar één ondeelbare priesterlijke orde, waarin evenwel twee onderscheiden graden zijn, een lagere, het gewone priesterschap, en een hogere, waarin het priesterschap als 't ware een zekere uitbreiding krijgt ter uitoefening van een bijkomstige bediening: het bestendigen van het priesterschap door de wijding van hen, die er voor bestemd zijn.

De *bisschop* belichaamt het gezag der apostelen in de Kerk. Het voorrecht, waardoor hij zich voornamelijk van den gewonen priester onderscheidt, is de hem onmiddellijk door God verleende „rechtsmacht”, m.a.w. de bisschop is, uit kracht der goddelijke instelling, bevoegd Gods Kerk te bestieren.

De *priesters* ²⁾ zijn de raadsliden en de plaatsvervangers van den bisschop en zijn medehelpers bij de uitoefening van het leerambt en de bediening van het priesterschap ³⁾.

Voor het priesterschap werd vroeger de ouderdom van 30 jaar vereist. Dit is nog de regel in het Oosten. Voor een bisschop verlangde men zoveel mogelijk den ouderdom van 50 jaar.

Op de *diakenen* ⁴⁾ berustte vroeger grotendeels het beheer der tijdelijke goederen der Kerk. Zij waren met de zorg voor de zieken, armen, weduwen en wezen belast; zij gingen, in tijden van vervolging, de geloofsbelijders in den kerker troosten en opbeuren en brachten hun de heilige communie; zij waren den bisschop en de priesters behulpzaam bij het onderricht der katechumenen; zij

¹⁾ Vgl. den brief aan de Hebreërs, V, I: „Elke hogepriester, wijl uit de mensen genomen, is als vertegenwoordiger der mensen aangesteld in de zaken, die den dienst van God aangaan, om gaven en offers tot delging der zonden te brengen”.

²⁾ *Priester* is een Grieks woord, dat *ouderling*, *wijze*, betekent.

³⁾ „Vereert den bisschop als het beeld van den Vader, de priesters als den senaat van God en het college der apostelen” schreef de h. Ignatius van Antiochië aan de Tralliërs.

⁴⁾ *Diaken*, insgelijks een Grieks woord, betekent *dienaar*.

dienden hen ook bij den liturgischen dienst: o.a. boden zij, bij het misoffer, den gelovigen den kelk met het heilig bloed des Heren ¹⁾).

Na den tijd der apostelen, toen de christengemeenten groter werden en het bestuur der Kerk ingewikkelder, stelde deze nog verscheidene lagere ambten in. Een gedeelte van de bedieningen der diakenen werden aan *onderdiakenen* en *akoluthen* ²⁾ overgedragen. Evenals de diakenen waren ook deze aan den dienst van het altaar verbonden: hieraan ontleent hun rang een bijzondere waardigheid boven die der volgende orden, die geen dienst aan het altaar doen ³⁾. Op de akoluthen volgen de *lezers*, wier ambt het was de gewijde boeken in de kerk voor te lezen, de *duivelbezweerders* en de *deurbewaarders*.

In de Oosterse kerken bestaat de hiërarchie slechts uit 5 orden: bisschop, priester, diaken, onderdiaken, lezer. Akoluthen, duivelbezweerders en deurbewaarders komen er niet voor.

Deze verschillende orden werden vroeger niet in de eerste plaats als trappen beschouwd, die tot hogere ambten leidden en die men noodzakelijk moest doorlopen om hoger op te klimmen. Een diaken bleef meestal zijn leven lang in dit ambt. Dit is heden nog het geval in het Oosten. Menigeen bleef ook zijn hele leven akoluuth, of zelfs lezer of duivelbezweerder. Anderdeels gebeurde het vrij veel, dat een diaken, zonder overgang tot bisschop werd gewijd. Eerst later werd het gebruikelijk, niemand tot een hoger ambt te laten opklimmen, die niet te voren in de verschillende lagere ambten beproefd was.

De *kruinschering* is, in de Westerse kerk, een plechtigheid, waardoor iemand van den lekenstand afgezonderd en in den geestelijken stand opgenomen wordt. In het Oosten is zij niet bekend.

In de eerste eeuwen was er ook een orde van *diaknessen*. Zij waren met allerhande liefdewerken belast en hadden bij den doop der vrouwen een liturgische functie te vervullen. Haar ambt had anders, ondanks den naam, niets met het ambt en de waardigheid der diakenen gemeen.

DE ORDENING ⁴⁾ DER BISSCHOPPEN. Als de bisschop stierf, wees eertijds de christengemeente zelf — geestelijkheid en gelovigen — den persoon aan, dien zij tot herder wenste. Deze

¹⁾ Can. Hip., 34-37.

²⁾ Grieks *ακολουθος*, betekent volger, natreder, begeleider.

³⁾ In de IIIe eeuw was de christengemeente te Rome in 7 wijken ingedeeld, die elk een diaken, een onderdiaken en 6 akoluthen hadden.

⁴⁾ Ik bedien me af en toe, duidelijkheidshalve, van het minder gewone woord *ordenen*, dat men voor Lat. *ordinare* ook bij Vondel, Van Lennep en anderen aantreft.

keuze moest evenwel door het opperste kerkelijk gezag, d.i. het gezamenlijke episcopaat, vertegenwoordigd door de naburige bisschoppen of ook wel door den bisschop der moederkerk van het land (den „metropoliet”), worden goedgekeurd; door hen moest de gekozene worden ingevestigd. Vandaar dat, bij een bisschopswijding, de aanwezigheid van ten minste drie bisschoppen vereist is.

Tegenwoordig worden de bisschoppen rechtstreeks door den Paus van Rome benoemd (dit is steeds het geval in het Westen), of althans door hem ingevestigd ¹⁾.

Volgens aloud gebruik moet de bisschopswijding op een Zondag plaatshebben. Zij mag thans evenwel ook op een aposteldag en, mits bijzonder verlof, op een feestdag geschieden.

Vóór de mis wordt de benoemingsbul voorgelezen. Daarna legt de gekozene den eed van gehoorzaamheid aan Petrus' opvolger en van trouw aan de kerkelijke wetten af en wordt door den voorzittenden bisschop over zijn geloof ondervraagd. Dit zijn alles inleidende handelingen, die eertijds daags vóór de wijding plaatshadden.

De mis begint. Na den psalm, die op de eerste lezing volgt, *no-digt de voorzitter de gelovigen uit te bidden*. Allen vallen neder, de wijdeling plat ter aarde, en de litanie wordt gebeden ²⁾.

Na de litanie wordt het geopende evangelieboek op het hoofd van den wijdeling gelegd, als zinnebeeldig teken van Jezus Christus' tussenkomst bij de wijding, en, nadat de bisschoppen, ter openbare en plechtige bekrachtiging van zijn aanstelling, met hun handen zijn hoofd hebben aangeraakt, *besluit* de voorzittende bisschop, als gewoonlijk, *door een korte smeking* het gemeenschappelijk gebed en spreekt, de handen over den wijdeling uitgestrekt, een *plechtig wij-gebed* uit, God smekende, hem de volle genade van het priesterschap in te storten en hem te heiligen, hem het verzoeningsambt te verlenen en de macht te schenken om de zonden te vergeven en de Kerk te bestieren. Op een zeker ogenblik onderbreekt de voorzitter zijn gebed, om het hoofd van den wijdeling te zalven, terwijl het *Veni, Creator Spiritus* wordt gezongen. Na het wijgebed zalft hij den wijdeling ook de handen ³⁾, geeft hem daarop de kentecken zijner waardigheid, den kromstaf, zinnebeeld van het herdersambt en den gouden ring, zinnebeeld van den band, die hem met

¹⁾ Bij de Maronieten echter wordt de patriarch onmiddellijk na zijn verkiezing (hij wordt door de bisschoppen gekozen) gewijd en ingehuldigd. Daarna wordt den Paus van Rome om bekrachtiging der keuze en inhuldiging verzocht.

²⁾ Op de wijdingsplechtigheid werd eertijds de litanie (met het *Kyrie eleison*) tot dit ogenblik uitgesteld en verving het stil gebed, dat anders op de uitnodiging van den voorzitter volgde.

³⁾ De zalvingen bij de bisschops- en priesterwijding zijn waarschijnlijk niet zeer oud. In de Oosterse kerken zijn zij niet gebruikelijk.

zijn kerk verbindt ¹⁾, en overhandigt hem het evangelieboek, hetwelk de leer bevat, die hij aan zijn volk prediken moet. De bisschoppen geven dan den nieuwgewijde den vredekus, waarop de mis wordt voortgezet.

De nieuwgewijde draagt, samen met den voorzittenden bisschop het Offer op. Na afloop hiervan bekleedt de voorzitter hem met den mijter en de handschoenen en leidt hem naar den bisschoppelijken zetel, waarin hij hem laat nederzitten. Dit is een zinnebeeld van het bisschoppelijk gezag en een teken van zijn recht, de vergadering der gelovigen voor te zitten en als geloofsleraar op te treden.

DE ORDENING DER PRIESTERS. De wijding der priesters en der diakenen, alsook, sinds de middeleeuwen, die der onderdiakenen, moet, evenals die der bisschoppen, in een openbare en plechtige vergadering der gelovigen geschieden. Van oudsher koos men hiervoor de plechtige nachtwake van den Zondag na de vierjaarlijkse vastendagen ²⁾, welke dienst later, evenals de Paaschnachtwake, op den Zaterdag vooruitgeschoven werd.

Even vóór de lezing uit den h. Paulus gaan zij, die tot het priesterschap geroepen zijn, vóór den bisschop staan. Hun namen worden afgeroepen en zij worden door den bisschop aan het volk voorgesteld: het is immers sinds de oudste tijden in de Kerk gebruikelijk, dat de bisschop de keuze der bedienaren aan de goedkeuring der gelovigen onderwerpt ³⁾. Hieruit blijkt, dat de Kerk er op staat, dat de gelovigen bij de wijding van haar hogere bedienaren aanwezig zijn. Daar het overigens in hun eigen belang is, dat zij goede bedienaren hebben, moeten zij bij de wijdingsplechtigheid hun gebed met dat van den bisschop verenigen.

„Zoo iemand iets tegen deze mannen heeft in te brengen” zegt de bisschop, „hij trede ten aanschouwen van God en ter wille van God naar voren en spreke zonder vrees”. Na enige ogenblikken, indien allen door hun stilzwijgen hun instemming met de keuze te kennen geven, richt de bisschop het woord tot de wijdelingen, hen aan

¹⁾ Het voeren van den staf en het dragen van den ring door de bisschoppen is geen oorspronkelijk gebruik. Te Rome kwam de staf nooit in zwang; vandaar, dat de paus van Rome er geen voert.

²⁾ Vgl. bl. 71.

In een zijner brieven legt de h. Leo er den nadruk op, dat de priesteren de diakenwijding, volgens het door de vaders steeds zorgvuldig onderhouden gebruik, „niet op elken willekeurigen dag, maar na het eindigen van den Zaterdag, in het begin van den nacht, die den eersten dag der week inleidt”, moet worden toegediend. (Ad Dioscorum Alexandrinum episcopum. Ep. IX, Migne, P. L.).

³⁾ Deze voorstelling gebeurde vroeger op den Woensdag en den Vrijdag vóór de wijding, onder de mis. Thans worden, behalve op den dag der wijding, op een Zon- of feestdag daarvóór, de namen der wijdelingen afgekondigd.

hun hoge bedieningen herinnerende, nl.: het Offer opdragen, zegenen, het woord Gods verkondigen, de vergadering der gelovigen voorzitten, het doopsel plechtig toedienen.

Na deze toespraak werpen allen zich neder, de wijdelingen plat ter aarde, en de *litanie* begint. Na de litanie leggen de bisschop en, na hem, de priesters hun beide handen op het hoofd van elken wijdeling, aldus plechtig te kennen gevende, dat zij zijn uitverkiezing bevestigen en zijn opneming in de priesterschap der Kerk goedkeuren.

De bisschop nodigt het volk uit te bidden en, nadat hij *het gemeenschappelijk gebed besloten* heeft, spreekt hij, de handen over de wijdelingen uitgestrekt houdende, een *plechtig wijgebed* uit, waarin hij God smeekt, hun de genade van het priesterschap te verlenen en hen tot wijze medewerkers van zijn bediening te maken. Op dit ogenblik wordt de sacramentele genade in hen uitgestort en daalt Gods Geest op hen neder. Na dit gebed bekleedt de bisschop hen met hun ambtsgewaad en zegent hen.

Nu wordt de hymne *Veni, Creator Spiritus* aangeheven en de bisschop zalft de handen der nieuwe priesters en overhandigt hun een kelk met wijn en water en een offerschotel met brood.

Daarna wordt de mis voortgezet. Na de offering gaan de nieuwgewijden zich rondom den bisschop scharen en dragen voor 't eerst, te zamen met hem, het heilig Offer op.

Na de nuttiging zeggen zij, vóór den bisschop staande, samen de apostolische geloofsbelijdenis op, als een plechtige betuiging van het geloof, dat zij zullen verkondigen en waarvoor zij misschien eens hun bloed zullen vergieten.

Ten slotte, aan den Heer herinnerende, die na Zijn verrijzenis aan Zijn apostelen de macht gaf om de zonden te vergeven en te houden, zegt de bisschop hun: „Ontvangt den Heiligen Geest. Wier zonden Gij vergeven zult, hun zullen zij vergeven worden en wier zonden gij zult houden, hun zullen zij gehouden zijn”, aldus uitdrukkelijk hun macht over het geestelijk lichaam van Christus bevestigende, hun door de wijding verleend. Nadat zij hem hierop gehoorzaamheid ¹⁾ en eerbied hebben beloofd, geeft hij hun den vredekus en de mis eindigt als naar gewoonte ²⁾.

¹⁾ Hierdoor verplicht de priester zich, den dienst der kerk, waarvoor hij gewijd is, zonder de toelating van den bisschop niet te verlaten. (Bened. XIV, Const. „Ex quo dilectus”).

²⁾ Eertijds gaven de christenen aan hun bisschoppen en priesters den naam van „vader”. Dit oorchristelijk gebruik leeft helaas slechts nog in Engeland en de Engelssprekende landen, en in Ierland voort. Zou het niet op den weg der katholieke scholen en jeugdverenigingen liggen, het overal te doen herleven?

Het kussen der hand van bisschoppen en priesters, uit eerbied, is een bij

DE ORDENING DER DIAKENEN. Even vóór het evangelie gaat de aartsdiaken (deken der diakenen) de tot het diakonaat geroepenen halen en brengt hen naar den bisschop. Deze wijding begint op dezelfde wijze als die der priesters: voorstelling aan het volk, toespraak van den bisschop, litanie ¹⁾.

Na de *litanie*, of wanneer deze reeds gebeden is, na zijn toespraak, verheft de bisschop zich, nodigt de gelovigen tot het gebed uit, spreekt, terwijl hij de handen over de wijdelingen uitgestrekt houdt, een *plechtig wijgebed* uit, waarin hij God smeekt, hun den Heiligen Geest te schenken, om hen in de bediening van het diakonaat te sterken en hun een onberispelijken levenswandel te verlenen en legt zijn hand op het hoofd van ieder van hen.

Ten slotte bekleedt hij hen met hun ambtsgewaad, overhandigt hun het boek der evangeliën — immers de lezing van het evangelie is den diakenen voorbehouden — en zegent hen.

DE ORDENING DER ONDERDIAKENEN. Even vóór de lezing uit den h. Paulus richt de bisschop het woord tot de candidaten en verzoekt hen, bijaldien zij in hun heilig voornemen volharder, nader te treden. Hierop wordt de litanie gebeden, als hierboven.

Na de litanie en een korte vermaning tot de wijdelingen, overhandigt de bisschop hun een ledigen kelk met den offerschotel, waarop de aartsdiaken hun de kannetjes met wijn en water en een wasbekken met een handdoek geeft, de zinnebeelden en gereedschappen van hun voornaamste ambt, nl. bij het Offer te dienen. Dan zegent de bisschop hen, bekleedt hen met hun ambtsgewaad en geeft hun het boek der epistels ²⁾.

DE ANDERE VIER ORDEN. Eertijds geschiedde de ordening der onderdiakenen, akoluthen, lezers, duivelbezweerders en deurbewaarders zonder enige plechtigheid. Ook thans nog kunnen de laatstgenoemde vier wijdingen buiten de mis en de aanwezigheid der gelovigen plaats hebben.

---

verschillende volken (in het Oosten vooral) nog levend gebruik. Het kussen van den *ring* van een bisschop, zoals nu in het Westen veelal wordt gedaan, is vormelijker en stijver. In alle liturgische plechtigheden, zoals palmwijding, kaarsenwijding, uitreiking der communie, kennen het *Pontificale Rom.* en het *Caerem. Episc.* slechts het kussen der *hand*.

¹⁾ Wanneer verschillende orden, hoger dan de eerste vier, bij dezelfde gelegenheid worden toegediend, wordt de litanie slechts éénmaal gebeden, nl. nadat de te ordenen onderdiakenen den bisschop zijn genaderd, of, indien er geen onderdiakenen zijn, na de toespraak van den bisschop tot hen, die tot het diakonaat zijn geroepen. Eerst worden de onderdiakenen gewijd. Daarna komen de diakenen en, ten slotte, de priesters aan de beurt.

²⁾ Het overhandigen van het boek der epistels is een toevoegsel uit de middeleeuwen: het lezen van het epistel was voorheen het ambt der lezers. Vgl. *Can. Hipp.* 48.

De aanstaande akoluuth, lezer, duivelbezweerder of deurbewaarder nadert den bisschop, die, na een korte toespraak, den wijdeling, naar gelang van het te verlenen ambt, een kandelaar met een kaars en een ledige kan, de voor te lezen heilige boeken, het boek der duivelbezweeringen of de sleutels der kerk overhandigt, en hem zegent ¹⁾.

AANHANGSEL.

DE KERKELIJKE AMBTSGEWADEN.

OORSPRONG. Het ambtsgewaad der kerkelijke bedienaren is in hoofdzaak de dracht der waardigheidsbekleders of voorname personen te Rome, ten tijde van het keizerrijk, gedurende de vijf, zes eerste eeuwen na Christus.

Oorspronkelijk was er tussen de kledij der bisschoppen, priesters en andere bedienaren der Kerk en die van andere voorname burgers geen verschil. In hun ambtsbediening droegen zij kleren van denzelfden vorm en dezelfde snit als in het gewone leven: alleen waren de eerste kostbaarder dan die van elken dag. Niet alleen de geestelijken trouwens, maar ook de gewone gelovigen plachten, om de godsdienstige plechtigheden bij te wonen, betere kleren dan de daagse aan te doen. Het werd bovendien allengskens bij de bedienaren der Kerk een vaste gewoonte, de klederen, welke zij aan het altaar gebruikten, niet tegelijk in het gewone leven te dragen, maar ze na den heiligen dienst af te leggen.

Te Rome bestond de kledij der aanzienlijken in de eerste eeuwen na Christus hoofdzakelijk uit een lang, tot de voeten reikend *onderkleed* van lichte kleur (*tunica*) en een donkerkleurig *bovenkleed* (*paenula*). Dit laatste was een zeer wijde, rondom gesloten mantel, waarin, bovenaan, een opening voor het hoofd was aangebracht, en dat men over de armen opschortte of over den schouder sloeg (afb. 1).

Tussen het gewone onderkleed en den mantel droeg men ook vaak nog een tweede tuniek, *dalmatiek* genoemd ²⁾, die tot de enkels reikte, lange, wijde mouwen had en aan beide zijden, van voren en van achteren, met een of twee loodrechte paarse stroken was versierd (afb. bl. 10 en afb. 20 op bl. 104, onderaan).

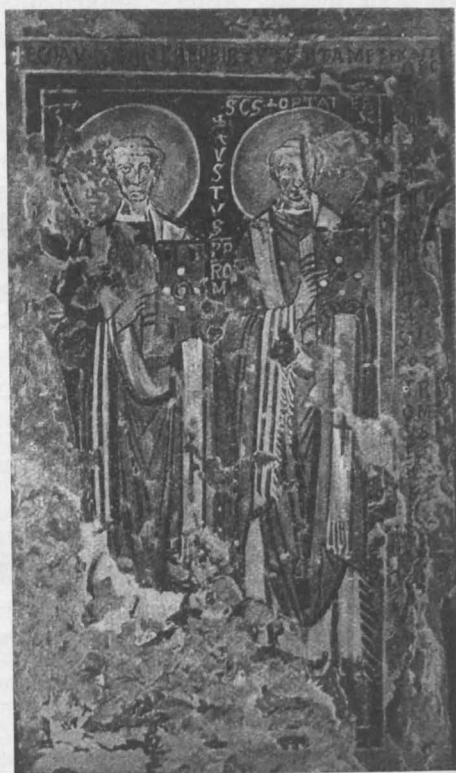
Een minder belangrijk kledingstuk was de halsdoek, die door alle standen werd gedragen, 's winters om de keel te beschutten,

¹⁾ Tegenwoordig worden deze vier lagere wijdingen veelal op één en denzelfden dag onmiddellijk na elkander gegeven.

²⁾ Acta procons. S. Cypriani, 5.

's zomers om het bevelken der klederen door het zweet te voorkomen ¹⁾.

Een *staatsiehanddoek* (*mappula*, *manipel*) maakte, bij zekere plechtigheden, deel van het staatsiekleed der waardigheidsbekleders uit. Zij gebruikten hem b.v. als seinvlag om een teken te geven. Wanneer zij er zich niet van bedienden, bevestigden zij hem aan den linkerarm.

Afb. 1. Bovenmantel (*paenula*) uit de 2e helft der VIe eeuw.
Coemeterium van Callistus.

Toen de klederdracht der leken zich in den loop van den tijd wijzigde en kortere en opengesneden klederen mode werden, behield de geestelijkheid, zoniet in het gewone leven, dan toch in de kerk, de oude dracht, als waardiger en statiger. Allengskens ech-

¹⁾ Deze halsdoek werd natuurlijk boven het onderkleed, onder het bovenkleed gedragen. Ook de liturgische „amict” werd gedurende langen tijd te Rome boven de albe gedragen.

ter werd het kostbare bovenkleed door de lagere bedienaren verlaten en doorgaans alleen nog door de bisschoppen en de priesters gedragen. De dalmatiek werd, als liturgisch gewaad, het bovenkleed der diakenen op feestdagen ¹⁾). De manipel werd den bisschoppen, priesters, diakenen en onderdiakenen voorbehouden.

Als waardigheidsteken werd in de liturgische kledij een soort van sjerp, *stool* genaamd, opgenomen. De *stool* wordt thans in het gehele Westen en in de meeste Oosterse kerken uitsluitend door de bisschoppen, de priesters en de diakenen in de bediening van hun ambt gedragen. Diakenen dragen ze op den linker schouder, bisschoppen en priesters om den hals.

De *kap* (veelal „koorkap” genoemd) is van den vroegmiddeleeuwsen regenmantel der geestelijken afkomstig, dien men vooral in processiën droeg. Geleidelijk is zij een liturgisch staatsiekleed geworden, dat door alle bedienaren, van welken rang ook, kan worden gedragen, behalve in de mis ²⁾).

Een liturgisch *schoeisel* wordt thans alleen nog door de bisschoppen gedragen. Het is, evenals de in lateren tijd ontstane *mijter*, een bisschoppelijk sieraad ³⁾).

VORM EN VERSIERING DER LITURGISCHE GEWADEN. Het liturgisch onderkleed, thans *albe* genoemd, was van oudsher van linnen gemaakt. Het hing in natuurlijke plooiën om het lichaam en had oorspronkelijk geen versiering. Eerst in latere eeuwen begon men het te versieren; men gebruikte in den modernen tijd daarvoor

¹⁾ Op de dagen die geen feestkarakter hebben, gebruiken de diakenen heden nog, i. p. v. de dalmatiek, de op een bijzondere wijze gedragen bovenmantel. Het bovenkleed der onderdiakenen is niets anders dan een nabootsing der dalmatiek, waaraan men, om ze van deze laatste te onderscheiden, nauwere mouwen gaf, terwijl men ook de kenmerkende stroken der dalmatiek weglief.

²⁾ Vgl. *Miss. Rom.* Rubr. tit. XIX, 3 en *Caerem. Episc.* 1. I, c. XV, 13. De in lateren tijd pas in de mis aan den bisschop toegevoegde, overigens vrij overbodige, met de kap beklede „presbyter assistens” maakt geen deel uit van de eigenlijke altaarbediening. Het is slechts een aan den persoon van den bisschop gehechte, bijzondere ceremoniemeester, die tot taak heeft, hem bij het verrichten der liturgische gebeden behulpzaam te zijn. Vgl. *Caerem. Ep.* 1. I, c. VII, 1 en 3.

Terloops zij hier opgemerkt, dat een „presbyter assistens” in de mis door een gewoon priester voorgezeten ongepast is en volkomen in strijd met de Romeinse kerkgebruiken. Deze kennen slechts een ceremoniemeester (zonder den gekken, waarschijnlijk uit Frankrijk ingevoerd staf!) die ook den priester bij het verrichten der gebeden moet helpen.

³⁾ Er zijn er, die den oorsprong van den mijter zoeken in de kroon, die sommige bisschoppen van Azië in de IIe eeuw droegen en die men later ook in het Westen een enkele maal aantreft. Waarschijnlijker lijkt, dat de mijter afstamt van het niet liturgische hoofddekseel, dat de Pausen van Rome in de vroege middeleeuwen bij plechtige optochten plachten te dragen.

zelfs kant en ging hierbij soms zo ver, dat de versiering het kleed of het voornaamste deel van het kleed werd. Dit laatste heeft natuurlijk geen zin meer. Overigens is kant weinig passend als sieraad op een mannelijk kledingstuk, zeker allerminst aan den zoom van een tot de voeten reikend onderkleed!

De bovenmantel (*kazuifel*) en de dalmatiek waren oorspronkelijk in brede, sierlijke plooiën om het lichaam hangende kledingstukken. Echter, van de XIIIe—XIVe eeuw af begon een jammerlijk verval. De oude statige mantel werd hoe langer hoe meer, zoolang aan beide zijden, als van voren en van achteren, uitgesneden en verkort, vooral in Spanje en Frankrijk, tot hij het lelijk ding werd, dat wij in zovele kerken te zien krijgen, een soort van scapulier, waarvan de voorkant „den vorm van een basviool of van een voorschoot kreeg” ¹⁾.

De dalmatiek verging het niet beter. Ook zij werd opengesneden en verkort; men sneed ook de mouwen open en hield ten langen laatste nog slechts twee bespottelijke epauletten over. Geen van beide, mantel of dalmatiek, is nog een kleed te noemen, te meer, daar ze soms zoo onhebbelijk stijf zijn gemaakt, dat voor- en achterzijde als planken over rug en borst van den bedienaar hangen.

Ook wat de versiering betreft, staan de moderne liturgische bovenkleden in aesthetisch opzicht meestal ver beneden de oudere.

Reeds in de VIe eeuw zien wij den bovenmantel met smalle stroken versierd. In den loop der middeleeuwen werd deze versiering verbreed en nam zij velerhande vormen aan. In onze streken zag zij er in de XIIIe eeuw gemeenlijk uit als volgt: aan de voorzijde liep een strook langs den hoofdnaad naar beneden; aan de achterzijde insgelijks. Een derde strook liep over de borst dwars naar de schouders, dan op en over de schouders dwars naar het midden van den rug (afb. 2).

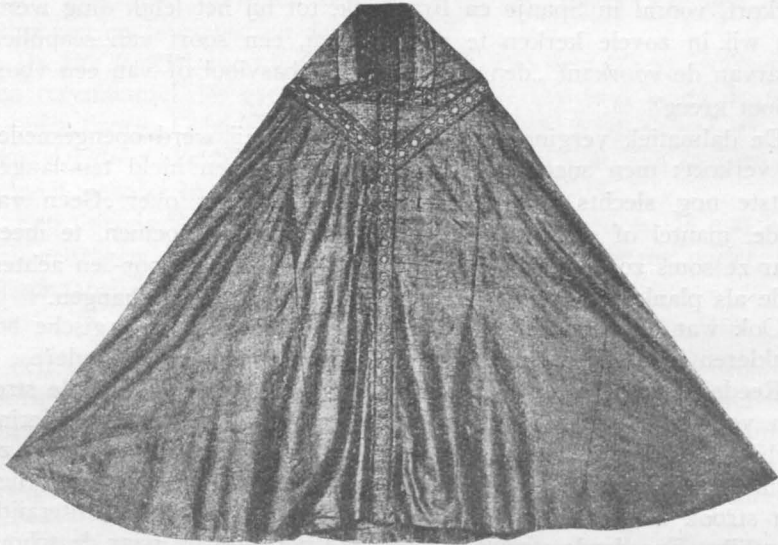
Eerst werd dit belegselsel als een blote versiering beschouwd; maar weldra begon men er een afbeelding van het kruis in te zien ²⁾ en dit was, tegelijk met de verminking van den ouden mantel, de oorzaak, dat het zgn. „gaffelkruis” als versiering allengskens verdrongen werd door een gewoon Latijns kruis met horizontale armen, op den rug, en van voren verviel of door een balk werd vervangen. Nu echter begon men ook in het kruis allerlei beeldwerk of zware versierselen aan te brengen, waarbij men, om de figuren groter te kunnen maken, aan het kruis dikwijls een breedte gaf, buiten elke verhouding tot die van het gewaad, zoodat de mantel hierdoor nog

¹⁾ Joseph Braun, *Die liturgischen Paramente in Gegenwart und Vergangenheit* (Freiburg i. Breisgau 1924). Voor de vervaardigers van kerkgewaden zijn de werken van dezen schrijver bijzonder aan te bevelen.

²⁾ Vgl. Thomas van Kempens *Navolging van Christus*, 4e boek. Hoofdst. 5.

meer zijn karakter van kledingstuk verloor en op een processievaandel of een wandtapijt ging lijken.

De hoofdbestanddelen van het liturgisch ambtsgewaad in de Oosterse kerken: onderkleed, bovenmantel, stool, vertonen een treffende verwantschap met dezelfde kledingstukken bij ons. Dit komt, doordat de kerkelijke ambtskledij in Oost en West dézelfde oorsprong heeft, nl. de gewone dracht in de Romeins-Griekse wereld uit den keizerstijd. De dalmatiek echter is in het Oosten niet bekend.

Afb. 2. Middeleeuwse kazuifel der kathedraal te Würzburg.
Naar Joseph Braun.

DE LITURGISCHE KLEUREN. In het oude Rome beschouwde men witte klederen als feest-, zwarte of donkerkleurige (*vestes pullae*) als rouwklederen. De eerste liturgische kleuren waren wit, rood en zwart (donker). Zij werden gebruikt op dagen met een scherp uitgesproken karakter.

Groen, als middenkleur tussen wit, rood en zwart beschouwd, kwam in gebruik op dagen, die geen bijzonder karakter hadden. Paars, een kleur tussen zwart en rood, werd ingevoerd voor dagen van boetvaardigheid en stilleren rouw.

Het oude liturgische groen is niet hel, maar een stille, gedekte kleur, en het oude paars zweemt meer naar rood dan naar blauw.

Het Oosten kent geen liturgische kleuren. Over 't algemeen wordt aan zachte en heldere kleuren de voorkeur gegeven.

HOOFDSTUK VII.

DE WIJDING DER MAAGDEN.

In de eerste eeuwen van het christendom hing het aangaan van den maagdelijken staat uitsluitend van eenieders vrijen wil af. Wie, door Gods genade gedreven, zulks doen wilde, kleeedde zich stemmiger en leidde voortaan een meer afgezonderd en aan God gewijd, verstorven leven ¹⁾. Dat was alles. Deze overgang gebeurde zonder enige tussenkomst van de Kerk.

Na verloop van enigen tijd werden de maagden door den bisschop gewijd. Dit geschiedde in grote plechtigheid, ten overstaan der vergaderde christengemeente, op een kerkelijk hoogtij, onder de mis, en bestond in het ontvangen, onder plechtige gebeden, van den sluier, die, evenals bij het huwelijk ²⁾, het zinnebeeld was van de onverbreekbare trouw door de bruid aan haar bruidegom gezworen. De gewijde maagd, immers, is de bruid van Jezus Christus, voor eeuwig aan Hem verbonden.

Men moet de gewijde maagden niet met de eerst in de IVe eeuw ontstane kloostervrouwen of „nonnen” verwarren. Deze laatsten leefden in een klooster, onder een gemeenschappelijken regel, en verplichtten zich tot de beoefening der christelijke volmaaktheid. De gewijde maagden bleven in haar familie wonen en aan het gemeenschappelijk godsdienstig leven der christengemeente deelnemen. „De maagden van beiderlei kunne, inzonderheid de vrouwen, wegens haar bijzondere zwakheid, zijn de eer der Kerk, de kostbaarste kleinoden van haar tooi. Ook, ver van ze achter muren en traliën te verbergen, is men gelukkig ze te kunnen tonen” ³⁾.

Tot in de middeleeuwen werd aan in de wereld levende vrouwen de maagdenwijding verleend. Toen raakte zij allengskens in onbruik en is thans een voorrecht van enkele kloostergemeenten geworden ⁴⁾.

De plechtigheid der maagdenwijding is een der schoonste van de christelijke liturgie, die op dichterlijke wijs de leer der Kerk over de verhevenheid van den maagdelijken staat vertolkt.

„Beloofst gij de maagdelijkheid eeuwig te bewaren?” vraagt de bisschop aan elke maagd, bij het begin der plechtigheid. — „Ik be loof het”.

¹⁾ Vgl. den 1en brief aan de Korinthiërs, VII. 32-40.

²⁾ Vgl. bl. 61.

³⁾ L. Duchesne, t. a. p.

⁴⁾ De Karthuizerinnen en sommige Benedictinessen kunnen ze enigen tijd na haar bevestiging ontvangen.

„Wilt gij gewijd en toegeheiligd en aan onzen Heer Jezus Christus, den Zoon van den Allerhoogsten God, verloofd worden?” — „Ja, wij willen dat”.

De bisschop, zich nu in een plechtig gebed tot God richtend, zegt Hem dank, „Die de menselijke natuur, nadat zij in de eerste mensen door de list van den duivel besmet was, derwijze door Zijn Woord, door Wien alles gemaakt is, herstelt, dat Hij haar niet alleen de eerste onschuld terugschenkt, maar haar ook de zaligheid laat ervaren van eeuwige goederen, die haar in de nieuwe eeuw wachten, en mensen, die nog aan de wet der sterfelijkheid zijn onderworpen, reeds tot de gelijkenis der engelen verheft”, en smeekt: „Zie neder, o Heer, op Uw dienstmaagden, die haar voornemen, in den maagdelijken staat te leven, in Uwe hand leggen en U de vrome gave opdragen, die zij van U ontvangen hebben. Hoe toch zou een ziel, in een sterfelijk lichaam wonend, de wet der natuur, de haar toegelaten geneugten, de macht der gewoonte en den prikkel der jeugd kunnen overwinnen, indien Gij zelf, o goedertieren God, door haar vrijen wil, zoo groot een liefde tot de maagdelijkheid in haar niet deedt ontvlammen, Gij zelf in Uw goedheid, dit verlangen in heur hart niet voeddet, Gij Zelf heur de kracht er niet toe gaaft? Nadat Gij op alle natiën Uw genade hadt uitgestort, hebt Gij uit elk volk onder den hemel kinderen, ontelbaar als de sterren, als erfgenamen van het Nieuwe Verbond aangenomen en in die zonen, die niet uit bloed of uit den wil des vleses, maar uit den Heiligen Geest geboren waren, vele deugden ingestort; doch uit de milde bron Uwer goedheid is in sommige uitverkorenen een uitzonderlijke gave gevloeid. Ofschoon geen enkel gebod de eer van het huwelijk verminderde en op een heiligen echt Uw zegen bleef rusten, worden er hoger strevende zielen gevonden, die de vereniging van man en vrouw in het huwelijk versmadden, den maagdelijken staat begeren en niet navolgen wat des huwelijks is, maar de voorkeur geven aan wat het huwelijk overtreft. De gelukkige maagdelijkheid heeft haar Verwekker herkend en, navolgstster van der engelen zuiverheid, Hem haar liefde geschonken, Die de bruidegom is der eeuwig ongerepte maagdelijkheid, evenals Hij van de eeuwig ongerepte maagdelijkheid de Zoon is”.

Nadat de bisschop dit gebed heeft geëindigd, heft hij den volgenden beurtzang aan, die door het koor wordt voortgezet:

„Kom, Mijn uitverkorene, en ik zal Mijn troon in u vestigen. De Koning heeft uw schoonheid begeerd.

„Hoor, dochter, en zie en neig uw oor.

„De Koning heeft uw schoonheid begeerd”.

Hierop legt de bisschop den maagden den sluier op, zeggende:

„Ontvang den gewijden sluier, tot een teken, dat gij de wereld versmaad hebt en u waarachtig en ootmoedig, uit geheel uw hart, aan Jezus Christus, als Zijn bruid, hebt onderworpen voor altijd”.

Nu zingt het koor: „Kom, geliefde, om verloofd te worden. De winter is voorbij; de tortel kirt; de wijnstokken geuren in hun bloei”, en de bisschop steekt den maagden den ring aan den vinger, met deze woorden: „Ik verloop u aan Jezus Christus, den Zoon van den Allerhoogsten Vader, Die u ongeschonden moge bewaren”.

Ten slotte richt de bisschop zich nog eens tot de maagden, het volgende gezang aanheffende, door het koor voortgezet: „Kom, o bruid van Christus, ontvang de kroon, die de Heer u voor alle eeuwigheid heeft voorbereid” en legt haar een bloemenkrans op het hoofd: „Ontvang de kroon der maagdelyke heerlijkheid en, zoals gij door onze handen gekroond wordt hier op aarde, zo moge Christus u eens met roem en ere kronen in den hemel”.

Lam Gods met lichtkrans.

HOOFDSTUK VIII.

DE HUWELIJKSPLECHTIGHEID.

De huwelijksplechtigheid bestaat uit twee duidelijk onderscheiden delen: 1) de in 't openbaar gegeven toestemming, 2) de mis met de huwelijksinzegening.

De bruidegom en de bruid beginnen met te verklaren, dat zij een echtverbintenis willen sluiten, waarop de priester hun gelast elkander de rechterhand te geven, als teken der verbintenis, waardoor zij zich aan elkander afstaan ¹⁾.

Dan zegent de priester den ring der bruid en de bruidegom steekt dien aan haar hand. De ring is het zinnebeeld der trouw, die de vrouw ongeschonden moet bewaren ²⁾.

Ten slotte wordt in verschillende kerken goud en zilver door den bruidegom aan zijn bruid gegeven, als zinnebeeld van de gemeenschap van goederen, die voortaan tussen hen zal bestaan. Dit is afkomstig van de aloude gewoonte, die, ook bij onze voorouders, den bruidegom verplichtte, bij de verloving aan zijn bruid een bruidsgave te schenken ³⁾.

Dit eerste deel der plechtigheid vond eertijds in den familiekring plaats. De door man en vrouw gegeven toestemming had toen de betekenis van een verbintenis, weldra of te gelegener tijd het huwelijk met elkander aan te gaan. Het was de plechtige *verloving*.

Na het Gebed des Heren tijdens de mis, die ter gelegenheid van het huwelijk plaatsheeft ⁴⁾, en waaronder de echtgenoten offeren en communiceren, wordt het huwelijk door den priester ingezegend. Deze zegening is een soort van toewijding der bruid aan haar nieuwe plichten en de plechtige bevestiging door de Kerk van de echtelijke verbinding van man en vrouw.

„Moge het huwelijk”, zoo bidt de priester voor de bruid, „voor haar een juk van liefde en vrede zijn!” en smeekt God, haar be-

¹⁾ Men vergelijke den oud-Dietschen „handslag”, die als een eed gold, waardoor een overeenkomst werd bekrachtigd.

²⁾ Tertull. *Apolog.* VI.

Alleen de ring der bruid wordt plechtig gezegend. Ook de ring van den man kan desgewenst, evenals alle andere voorwerpen, gezegend worden, doch buiten de huwelijksplechtigheid om.

De ring werd oorspronkelijk, naar 't schijnt, bij de verloving door den bruidegom gegeven tot onderpand, dat hij de aangegane verbintenis, wat hem betrof, trouw zou nakomen.

³⁾ „Niet de vrouw biedt haar man een bruidsschat, maar de man zijn vrouw” zegt Tacitus (*Germania* XVIII).

⁴⁾ Het offer werd eertijds altijd voor de bruid opgedragen.

minnelijkheid, wijsheid, kuisheid en getrouwheid, lang leven, ernst, ingetogenheid, hemelse kennis, vruchtbaarheid, te verlenen.

Onder dit gebed bedekte men eertijds het hoofd der bruid met een sluier, die ook geheel of gedeeltelijk om den bruidegom werd geslagen. Dit was een zinnebeeld van den band van trouw, die de gehuwde vrouw aan den man doet toebehoren en van de kuise ingetogenheid, die haar moet sieren. In sommige kerken is dit gebruik, althans een spoor er van, tot heden bewaard ¹⁾.

Na afloop der mis, alvorens het volk te zegenen, roept de priester Gods zegen over de beide echtgenoten af.

Als besluit der plechtigheid werden deze eertijds, en worden thans nog in het Morgenland, gekroond, als zinnebeeld van de vreugde en de zegeningen van een christelijken echt ²⁾. Heden plegen onze christelijke bruiden een zinnebeeldigen krans van bloemen op het hoofd te dragen ³⁾.

Tot slot der bruiloft werd de jonge vrouw 's avonds door de bloedverwanten en vrienden naar de woning van haar echtgenoot geleid. Hoeveel waardiger en van hoeveel meer heiligen ernst getuigend was dit slot van het feest dan de heden heersende zede! Vroeger brachten de jonggehuiden hun wittebroodsweken stil en innig aan den nieuwgestichten, eigen haard door, terwijl zij nu, nauwelijks de echt gesloten, als 't ware ontvlieden, om ergens in den vreemde de eerste dagen van hun huwelijk in oppervlakkigheid te gaan doorbrengen. Wordt niet hierdoor de jonge echt al dadelijk van zijn wijding beroofd?

Met geestdriftige woorden beschrijft Tertullianus het geluk van het huwelijk, „dat door de Kerk wordt tot stand gebracht, door het Offer wordt bevestigd en door den zegen wordt bezegeld, door de engelen wordt verkondigd, door den Vader in den hemel wordt bekrachtigd”. „Immers — zo schrijft hij — ook op aarde huwt een zoon niet naar zede en wet dan met de toestemming van zijn vader. Hoe schoon is de verbinding van twee gelovigen, die één zelfde hoop hebben, één zelfde levensrichting, aan één zelfden dienst verbonden zijn! Beiden zijn broeders, beiden dienstgenoten; geest en lichaam zijn één. Zij zijn waarlijk twee in één vlees; waar één vlees is, is ook één geest. Samen bidden zij, samen knielen zij, samen vasten

¹⁾ Hieraan herinnert nog de sluier, die christelijke bruiden op den dag van haar huwelijk gaarne dragen. In sommige streken (o.a. in Spanje) wordt deze sluier bij den huwelijkszegen ook over het hoofd van den bruidegom gelegd.

Een vrouw kan maar ééns den huwelijkszegen ontvangen.

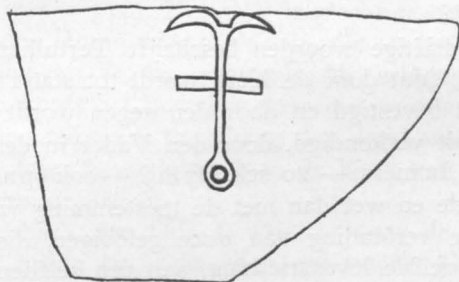
²⁾ Fernand Cabrol, *Le livre de la prière antique* (Parijs, 1909).

³⁾ Het oude inheemse gebruik hier was een krans van maagdenpalm (ook wel van appelbloesem).

zij, elkander lerende, elkander opwekkende, elkander steunende. Beiden samen zijn zij in Gods kerk, samen op des Heren gastmaal, samen in de beproeving, in de vervolging, in de vreugde. De een heeft voor den ander niets te verbergen, de een hoeft den ander niet te ontwijken, de een is den ander niet tot last; vrij bezoeken zij de zieken, steunen zij de behoeftigen; straffeloos gebeurt het geven van aalmoezen; zij wonen het Offer bij, zonder achterdocht te verwekken; in hun dagelijkse oefeningen worden zij niet ver hinderd. Geen kruisteken in 't verborgen, geen angstvol dankgebed, geen stilzwijgende lofprijzing! Zij wisselen elkander af bij psalm en geestelijk lied en zij wedijveren met elkander in het zingen ter ere van hun God. Dit ziende en horende verheugt Christus Zich; hun zendt Hij Zijn vrede; waar er twee verenigd zijn, is ook Hij, en waar Hij is, daar is de kwade niet" ¹⁾).

Het christelijk huwelijk — dit kan in dezen tijd van geld- en genotzucht niet genoeg worden herhaald — is in de eerste plaats de vereniging der harten, waardoor man en vrouw elkander toebehooren en voor elkander leven, om elkander gelukkiger en beter te maken.

¹⁾ *Ad uxorem*, l. II, c. IX.

Kruisvormig anker.
Coemet. van Callistus.

DE CHRISTELIJKE BEGRAFENIS.

Te allen tijde hebben de christenen het als een strengen plicht beschouwd, de lichamen hunner afgestorven broeders, die in dit leven de tempels van den Heiligen Geest waren, en eenmaal, na de opstanding, met Christus' lichaam verheerlijkt zullen worden, met eerbiedige zorg af te leggen en hun een eerlijke begrafenis te schenken.

Zoodra de dood is ingetreden, sluit men den overledene de ogen en wast men zijn lichaam. In de eerste eeuwen placht men het ook, in navolging van wat aan Jezus' dode lichaam gedaan was, met reukwerken te balsemen. Het wordt in een witte lijkwade gewikkeld en, ten slotte, in plechtigen optocht, door de priesters der Kerk begeleid, ten grave gedragen.

De christelijke begrafenis had eertijds geen karakter van rouw, maar van vreugde, ja zelfs van triomf. Niet dat de christenen verachting hadden voor de tranen gestort bij de steeds pijnlijke scheiding van geliefde wezens — ook de Goddelijke Meester had bij Lazarus' graf geweend — maar zij beweenden hun doden niet met het rouwgebaar, de luidruchtige smart, den onbeheersten tranenvloed der heidenen, voor wie de dood het noodlottig einde was, waarop slechts hoop- en troosteloze duisternis volgde.

„Wij moeten aan de heidenen geen gelegenheid geven”, schreef de h. Cyprianus, „ons terecht te verwijten, dat wij hen, van wie wij zeggen, dat zij bij God leven, als voorgoed gestorven en verloren bewenen, en dat wij het geloof, dat wij met onze woorden belijden, door het getuigenis van ons hart niet waarmaken. Of wij zijn verzakers van onze hoop en ons geloof en, wat wij zeggen, schijnt geveinsd, gehuicheld, gelogen” ¹⁾.

De christenen wisten, dat hun lieve doden nu met Jezus Christus hun zegepraal vierden in het rijk van het eindeloze licht. Daarom huldigden zij hen met palmen, lichten, wierook en kostbare reukwerken; daarom weerklonken psalmen en vreugdezangen bij de begrafenis:

„Kostelijk is in de ogen des Heren de dood Zijner heiligen”.

„De zielen der gerechtigten zijn in Gods hand en de foltering zal hen niet treffen. Zij schijnen in het oog der dwazen gestorven te zijn; zij echter zijn in vrede”.

Keer weder, mijne ziel, tot uw rust, want de Heer heeft u welgedaan” ²⁾.

¹⁾ Cyprianus, *De mortalitate*, c. XX.

²⁾ Ps. 114. — Vgl. *Apost. Const.* b. VI, 30.

„Komt hem te hulp, Gods heiligen, snelt hem tegemoet, Gods engelen, om zijne ziel te ontvangen en hem vóór het aanschijn des Allerhoogsten te brengen.

Dat Christus, die u geroepen heeft, u ontvange en dat de engelen u brengen in Abrahams schoot.

Geef hem, o Heer, de eeuwige rust en dat het altijddurend licht hem verschijne”.

Dit karakter van vreugde en triomf heeft de begrafenis der gedoopte kinderen thans nog ongerept bewaard. In de middeleeuwen nam de begrafenis der volwassenen het overheersend rouwkarakter aan, dat zij nu heeft. Toch is het vreugdekarakter niet geheel verdwenen: nog doet men steeds kaarsen en lampen branden, om de doden te eren en de levenden er aan te herinneren, dat de heiligen, die, door het licht des geloofs verlicht, zijn heengegaan, nu in het hemelse vaderland in het licht der heerlijkheid stralen ¹⁾, en het *Subvenite*, Komt hem te hulp, en het juichende *In Paradisum*, Ten paradijze geleiden u de engelen, zijn nog een weerklank van de triomfliederen van weleer.

Behalve de processie naar het graf, worden bij de begrafenis van volwassenen, gebeden voor de lafenis der ziel gestort. „Het gebed is de kroon der huwenden, het feestgewaad van den geboortedag, de lijkwade, waarmede men de doden begraaft” zegt de H. Gregorius van Nyssa ²⁾. Zo mogelijk wordt ook in aanwezigheid van het lichaam het heilig Offer opgedragen. Reeds in de vroegste tijden plachten de christenen dit zowel op den begrafenisdag als op den verjaardag te doen ³⁾.

Van den beginne af heeft de Kerk het gebruik der begraving voor haar overledenen aangenomen en geheiligd. Marcus Minucius Felix, een schrijver uit de IIe eeuw, leert ons in zijn beroemd gesprek tussen den christen Octavius en den heiden Caecilius Natalis, dat de onder de rijke heidenen gebruikelijke lijkverbranding den christenen een gruwel was: „Zij verfoeien de brandstapels en verwerpen de lijkovens” ⁴⁾.

De begraafplaats noemden de eerste christenen *slaapplaats*, „daardoor te kennen gevende, dat zij, die daar rusten, niet dood zijn, maar ontslapen” ⁵⁾. De overledenen slapen daar, de door hun

¹⁾ Met rouwfloers omhangen kaarsen en lampen hebben geen zin.

²⁾ Ie rede over het Gebed des Heren. — Het besprekelen van het lichaam en van het graf met wijwater is een soort van bezwering der boze geesten.

³⁾ Hier zij opgemerkt, dat het in strijd is met alle liturgische regels, de lijkbaar in het heiligdom of het koor te plaatsen. Zie beneden, bl. 91. Haar plaats is in het midden van het schip (Vgl. *Caerem. Ep.* 1. II, c. XXXVIII, n. 25).

⁴⁾ Octavius, c. XI.

⁵⁾ H. Johannes Guldenmond.

Meester aangekondigde opstanding verbeidende. Op hun grafsteen is, naast het een of ander christelijk zinnebeeld: de duif met den olijftak, de alpha en de omega, de vis, het Christusmonogram, het anker, het kruis, een eenvoudig opschrift gebeiteld: „Vrede zij u”, „De vrede zij met u”. „In den vrede”, „Hij slaapt in vrede”, „In God”, „Met God in vrede”, „Leef eeuwig in vrede”, „Leef in den Heer Jezus Christus”, met den naam van den overledene.

Vanouds stelden de christenen er prijs op, hun overledene broeders, evenals Jezus, die „in den hof, in een nieuw graf” begraven wilde worden, in met ernstig, schoon niet treurend, geboomte beplante plaatsen, onder groene zoden en welriekende bloemen te begraven (het *kerkhof*). Deze bloemen balsemen het graf en herinneren aan de groene, bloeiende weiden van Christus' Paradijs ¹⁾.

¹⁾ De christenen vlochten geen kransen voor hun doden, zoals de heidenen, maar bedekten hen graag met losse bloemen: „Ik koop geen bloemkrans voor het hoofd” schreef Tertullianus. „Ik koop niettemin bloemen. Wat kan het u schelen, hoe ik ze gebruik? Ik vind ze sierlijker niet gevlochten, maar los en vrij, en aan alle kanten verspreid”. (*Apolog.* c. XLII).

Grafschrift met kruisvormig anker.
Coemet. van Priscilla.

HOOFDSTUK X.

DE KERKWIJDING.

De plechtigheid der kerkwijding bestaat uit drie hoofdhandelingen:

1. De „kerstening” of toewijding van altaar en kerk. Dit geschiedt geheel in navolging van de toeheiliging van een nieuwen christen, bij zijn opneming, door de reiniging met water en de zalving met olie;
2. de luisterrijke bijzetting van de gebeenten der martelaren, die in het gebouw zullen rusten;
3. de inbezitneming, door een plechtige mis, van de nieuwe kerk door den christelijken eredienst.

INLEIDENDE PLECHTIGHEDEN. Na de Heilige Drieuldigheid aangeroepen en de voorbede van Gods heiligen afgesmeekt te hebben, gaat de bisschop driemaal om de kerk heen, de muren met wijwater besprenkelende ¹⁾, en treedt daarna, slechts door enkele bedienaren vergezeld, het ledige gebouw binnen.

De litanie wordt gebeden. Na de litanie tekent de bisschop met zijn kromstaf, in over den kerkvloer uitgestrooide as, langs twee over de gehele lengte en breedte van het schip lopende lijnen, die elkander schuin, in den vorm van een X, de Griekse beginletter van den naam Christus, snijden, de letters van het alfabet. Dit betekent de inbezitneming van het stuk gronds uit naam van Christus, die „de Alpha en de Omega”, „de Eerste en de Laatste” is ²⁾.

DE REINIGING VAN ALTAAR EN KERK. Na deze inleidende plechtigheden wijdt de bisschop het reinigingswater. Hierop begeeft hij zich naar het altaar, maakt er met zijn duim in dit water gedoopt vijf kruistekens op en besprenkelt het rondom. Daarna besprenkelt hij de muren der kerk en ten laatste den vloer over zijn gehele lengte en breedte.

De bisschop spreekt nu plechtige wijgebeden uit ³⁾, God smekende allen, die in deze kerk komen aanbidden, te beschermen, te verhoren, te behoeden, gelukkig in het katholiek geloof te laten volharden, bereidt hierop met het reinigingswater de specie, waarmede hij

¹⁾ Het gebruik van wijwater is zeer oud in de Kerk. Reeds in de IIIe eeuw, zo niet vroeger, wordt wijwater in het Oosten gebruikt als bovennatuurlijk geneesmiddel en om de bekoringen van den duivel af te weren, en te Rome, in de VIe eeuw, plachten de christenen er in hun woningen uit te storten.

²⁾ G. B. de Rossi, *Bulletino di archeologia cristiana*, 1881. — De letters van het alfabet zijn een uitbreiding van het zinnebeeld α , ω .

³⁾ *Deus, qui loca; Deus sanctificationum.*

straks den steen boven het graf der martelaren zal dichtmetselen, en zegent ze.

DE OVERBRENGING DER RELIQUIEËN. Nu verlaat de bisschop de kerk, om zich naar de plaats te begeven, waar de gebeenten der martelaren sinds den avond te voren bewaard worden en waar de gelovigen verzameld zijn.

In grote staatsie en met allen mogelijken luister worden de heilige gebeenten, door priesters gedragen en door de gelovigen begeleid, naar de kerk overgebracht. Het is een triomfantelijke begrafenis. Zegeliederen, aan de halleluja's der eerste christenen herinnerende, als zij hun broeders, die voor het geloof waren gestorven, naar het graf droegen, vervullen de lucht.

„Dezen behoort het rijk der hemelen, die het aardse leven hebben veracht, het loon des koninkrijks hebben verworven en hun kleederen hebben gewassen in het bloed des Lams”.

„De zielen der heiligen, die Christus' voetspoor hebben gevolgd, verblijden zich in den hemel en omdat zij hun bloed vergoten hebben om Zijntwil, juichen zij van eindeloze vreugde met Christus”.

„Dat de heiligen juichen in hun roem, dat zij jubelen op hun legerstede!”.

Bij de kerk aangekomen trekt de stoet driemaal rondom het gebouw, terwijl voortdurend het *Kyrie eleison* weerklinkt, en treedt dan de kerk binnen.

De bisschop zalft het graf van binnen met de welriekende chrisma-olie, legt er de gebeenten in neder, bewierookt ze, metselt den steen dicht en zalft dien insgelijks met het heilig chrisma. Deze zalvingen en bewierokingen zijn als een balseming der heilige overblijfselen, volgens de aloude christelijke zede.

De onder het altaar rustende heilige gebeenten geven de innige vereniging te kennen van het Lam Gods met Zijn martelaren, eerst in het offer en het lijden, thans in de heerlijkheid. Ook onder het altaar des hemels zag de h. Johannes in een gezicht „de zielen van hen, die om het woord Gods en om de getuigenis, die zij hadden, geslacht waren”. Zij zijn onze voorsprekers bij Jezus Christus.

DE ZALVING VAN ALTAAR EN KERK. Nu bewierookt de bisschop het altaar en zalft het met de olie der katechumenen en met het heilig chrisma, terwijl een priester de door den bisschop begonnen bewieroking onophoudelijk voortzet. Daarna gaat de bisschop ook de muren der kerk zalven met het chrisma.

Na afloop hiervan brandt hij wierook op het altaar en bidt God, in een wijgebed¹⁾, dat de Hem op dit altaar opgedragen offers

¹⁾ *Deus omnipotens, in cuius honorem enz.*

Hem steeds welgevallig mogen zijn, en dat Hij te allen tijde Zijn kinderen, die Hem in deze plaats aanroepen, in hun angsten opbeuren, van hun kwellingen bevrijde, als zij Hem smeken verhoore.

DE MIS. Het altaarlinnen, de vaten en de sieraden van kerk en altaar worden naar den bisschop gebracht, die alles wijdt en zich hierop, na een laatste gebed, naar de sacristie begeeft.

De lichten worden aangestoken en de mis begint.

HOOFDSTUK XI.

DE CHRISTELIJKE HEILIGEDAGEN.

1. DE GEWONE WEEK.

Naar het voorbeeld der Synagoog heiligde de Kerk de week. Voor de Joden was de Sabbat een dag van rust en openbaar gebed; bovendien plachten de vrome Israëlieten den Maandag en den Donderdag te vasten.

De christenen vervingen, reeds in den tijd der Apostelen, den Sabbat door den Zondag ¹⁾. Dit lag vóór de hand, daar de Zondag de dag van Christus opstanding was, de heuglijke gebeurtenis, die de grondslag van het christelijk geloof en de christelijke hoop was, wel waard, dat men ze wekelijks herdacht. Daarom noemden zij den Zondag den dag van Christus, den „dag des Heren”.

Des Zondags bij voorkeur hadden de grote godsdienstige plechtigheden plaats. Men doopte 's Zondags; 's Zondags wijdde de Kerk haar hoogste bedienaren, de bisschoppen, de priesters en de diakenen; 's Zondags, vooral, vierde men het heilig Avondmaal.

De eucharistische offervergadering der christengemeente werd in de vroege morgenuren gehouden. Doch aan deze bijeenkomst ging, zoals wij boven zagen ²⁾, een andere, in den nacht gehouden vooraf, de *nachtwake*. In lateren tijd raakte de nachtwake in onbruik, behalve die van Paschen, Pinksteren en de quateremperzondagen.

Wij vinden thans nog, in het gedeelte van den kerkelijken dienst, dat den Zaterdag in de Goede Week en den Zaterdag vóór Pinksteren de wijding der doopvont voorafgaat, den dienst der nachtwake terug, zoals deze in de eerste eeuwen van het christendom elken Zondag plaatshad. Ook de in de mis der quateremperzaterdag na het openingsgebed ingeschoven lezingen, gezangen en gebeden, zijn een overblijfsel van de vroegere nachtwakoefeningen. (Deze mis is eigenlijk de ochtendmis van den Zondag, daar er 's Zaterdag geen offersynaxis was) ³⁾.

Ook de christenen vastten twee dagen in de week, doch vervingen den Maandag en den Donderdag door den *Woensdag* en den *Vrijdag* ⁴⁾.

¹⁾ Vgl. Hand., XX, 7; 1e Kor., XVI, 2; Openb. I, 10 en den bl. 4 aangehaalden tekst van den h. Ioestinos.

²⁾ Zie bl. 3.

³⁾ Men merke op dat de ouden de dagen van zonsondergang tot zons-
ondergang rekenden. Zo doen de Oosterlingen ook heden nog.

⁴⁾ Διδαχη VIII, 1; vgl. Tert. *De ieiunio adv. psychicos*, 14.

Dit vasten duurde slechts tot het uur van den hoofdmaaltijd ¹⁾. Men hield op deze dagen ook een godsdienstige vergadering, waarin echter niet overal de geheimen werden gevierd. Te Rome was het een offerloze synaxis ²⁾. Deze oefeningen noemde men „wachtdienst” (*statio*): men waakte met den lijdenden Zaligmaker ³⁾.

Het lag nogmaals vóór de hand, dat de christenen den Woensdag en den Vrijdag door gebed en boetedoening heiligden: de Woensdag toch was de dag, waarop de Heer door Judas verraden werd, en de Vrijdag de dag van Zijn dood.

Later werd ook de *Zaterdag* van iedere week geheiligd, te Rome door een vastenoefening, zoals op den Woensdag en den Vrijdag ⁴⁾, in het Oosten door een godsdienstige vergadering.

Laten de vrome christenen, naar het voorbeeld hunner voorvaderen in het geloof, bij voorkeur deze dagen der week bijzonder heiligen.

2. DE VIERJAARLIJKSE VASTENDAGEN.

In het begin van ieder jaargetijde was er een week, waarin het gewone vasten strenger werd: het halve vasten op de drie genoemde dagen werd een volle vasten. Daarenboven werden op de Woensdag en den Vrijdag van deze weken de heilige geheimen gevierd (offersynaxis). Des Zaterdag ten slotte werd een plechtige nachtwake gehouden, gevolgd door het heilig Offer bij het aanbreken van den dageraad van den Zondag. Deze dagen heetten de *vierjaarlijkse vastendagen* of *quatertemperdagen* (wintervasten, lentevasten, zomervasten en herfstvasten).

In een preek over de herfstvastendagen zeide de h. Paus Leo tot de Romeinen: „Deze vastendagen zijn met het begin der vier jaargetijden verbonden, opdat hun geregeld terugkeren, in den loop van het jaar, ons lere, dat wij voortdurend reiniging behoeven en steeds opnieuw moeten trachten door vasten en aalmoezen de zonden, die wij door zwakheid en het vuur der hartstochten bedreven hebben, af te lossen” ⁵⁾. En in een andere, ter gelegenheid van de wintervastendagen: „Wat is er krachtiger dan het vasten, waardoor wij tot

¹⁾ Te Rome gebruikte men den hoofdmaaltijd tegen het negende uur van den dag, d. w. zoowat 3-4 uur, volgens den tijd van het jaar.

²⁾ Zie boven bl. 3. Vgl. L. Duchesne, t.a.p. bl. 234.

³⁾ Dit woord is aan de Romeinse krijgstaal ontleend. De christenen toch zijn het heir van God, zegt Tertullianus (*De oratione*, 19). In lateren tijd werd het woord op de officieële godsdienstige vergadering der gemeente toegepast.

⁴⁾ Z. brief van den bisschop van Rome Innocentius aan Decentius. Oorspronkelijk was dit een *voortzetting*, een verlengen of *rekken* van de Vrijdagvasten (vgl. L. Duchesne, t.a.p.)

⁵⁾ Sermo XCIV, De ieiunio septimi mensis IX (Migne, P. L.).

God naderen, den duivel wederstaan en de verleidelijke ondeugden overwinnen? Altijd toch was het vasten een voedsel der deugd. Uit de onthouding komen de kuise gedachten voort, de wijze voornemens, de heilzame besluiten. Door de vrijwillige versterving sterft het vlees der begeerlijkheid af en wordt de geest in de deugd hernieuwd. Maar, dewijl het vasten alleen niet voldoende is, om het heil voor onze zielen te verwerven, laten wij het aanvullen door liefdewerken jegens de armen... ten einde door onze aan God opgedragen liefdeoffers van Hem de hemelse beloning te mogen ontvangen. Laten wij dan Woensdag en Vrijdag vasten en Zaterdag in de h. Petruskerk ook nachtwake houden" ¹⁾.

Aan het slot van deze vastenwerken worden de priesters en de diakenen, alsmede de onderdiakenen gewijd. Reeds door de apostelen werd de priesterwijding slechts na veel bidden en vasten toegediend.

3. DE PAASCHTIJD ²⁾.

Het *tijdvak tussen Goeden Vrijdag en Pinksteren* was gedurende langen tijd het grote, het enige feest van het kerkelijk jaar. Het was de plechtige herdenking van het Verlossingswerk, omvattend de gedachtenisvieringen van Christus' zalig Lijden en blijde Verrijzenis, van Zijn roemvolle Hemelvaart en van de eerste openbaring van den Heiligen Geest in Jezus' leerlingen, d.i. de stichting der Kerk. Het hoogtepunt van dezen tijd was de Paaschviering ³⁾.

De Joden vierden hun Paaschfeest den 14en van de eerste Joodse maand (Nisan) ⁴⁾. Dit was ook de dag, waarop Jezus gestorven was. Daarom vierden de Aziatische kerken eerst het „Pascha", welke naam gedurende de eerste twee eeuwen uitsluitend aan de herdenking van Christus' dood werd gegeven, insgelijks op den 14en Nisan. Het Verrijzenisfeest vierden zij twee dagen later. Te Rome echter, en nagenoeg overal elders stelde men er prijs op, de plechtige herdenking der verrijzenis op een Zondag te vierden, zoals men ze geregeld iederen Zondag herdacht. Men behield evenwel in zover den band met den 14en Nisan, dat men hiervoor den Zondag koos, die op den 14en Nisan viel of er op volgde. Jezus' bitter lijden en dood (het

¹⁾ Sermo XIII. De ieiunio mensis II (Migne, P. L.).

²⁾ Voor dit gedeelte heb ik ruimschoots gebruik gemaakt van de voortreffelijke artikelen van C. Callewaert in *Collationes Brugenses* (Brugge 1913 en 1914).

³⁾ De Saksische volksstammen noemen Paschen *Oosteren* (Hgd. *Ostern*. Eng. *Easter*), van den naam der dageraadsgodin *Ostara*, wier feest omtrent Paschen viel.

⁴⁾ d.i. op de eerste maan der Lente, of eerste volle maan na de Lente-nachtevening.

„Pascha”), herdacht men dan natuurlijk twee dagen te voren. In den loop der IIIe eeuw werd, na vrij langen strijd, dit gebruik algemeen ¹⁾ en, van toen af, de naam Paschen geleidelijk op de drie dagen toegepast, waarop men Christus' kruisiging, begrafenis en opstanding vierde ²⁾.

Het Paaschfeest werd gevolgd door *vijftig dagen van blijdschap*, gedurende welke men niet vastte ³⁾ en onder het gebed de knieën niet boog. Het gebruik, in den Paaschtijd slechts rechtop staande te bidden, ten teken van vreugde, wordt door de Oosterse christenen tot op dezen dag trouw nageleefd. Het was als „één énige Zondag” zegt de h. Ambrosius. *Deze 50 dagen (de Paaschtijd) werden besloten met het Pinksterfeest* ⁴⁾. In dien tijd viel ook het feest van O. H. Hemelvaart.

4. DE HEILIGE XL DAGEN.

In lateren tijd werd met den heiligen Paaschtijd een *voorbereidings-tijd van 40 dagen verbonden*. De heiliging van 40 achtereenvolgende dagen door gebed en oefeningen van boetvaardigheid, in navolging van Jezus' veertigdaagse vasten in de woestijn, was reeds vanouds gebruikelijk, doch maakte oorspronkelijk geen deel van den kerkeijken jaarkring uit.

Met de Paaschviering verbonden, behielden de *Heilige XL Dagen* hun vroeger karakter. Het was niet in de eerste plaats een vastentijd, doch een tijd van onmiddellijke voorbereiding op het doopsel, voor de katechumenen, en van geestelijke afzondering, inkering, inwendige *zuivering*, boetvaardigheid en goede werken voor de gelovigen, die in de wereld leefden, als 't ware de grote jaarlijkse geestelijke inkeer van de gehele christengemeente.

¹⁾ Er ontstonden echter voortdurend moeilijkheden tussen Rome en het Oosten over de juiste berekening van den datum van het feest, tot Rome in het begin der VIe eeuw de Alexandrijnse berekening aannam. Er werd toen overeengekomen, dat de bisschop van Alexandrië telkens dezen datum zou berekenen voor de gehele Kerk. Door de scheiding tussen Rome en de Oosterse kerken verviel later deze overeenkomst, met het gevolg, dat de datum der Paaschviering nu in Oost en West weer verschillend is.

²⁾ In Tertullianus' tijd omvatte het Paaschfeest nog slechts den Vrijdag en den Zaterdag: de Zondag opende de blijde vijftig Pinksterdagen. Z. *De baptismo*, 19.

³⁾ Tert. *De idololatria*, 14; *De baptismo*, 19; *De corona militis*, 3; *De oratione*, 23. — Vroeger vastte men ook niet op den Zaterdag vóór Pinksteren, daar deze dag in het blijde vijftigtal viel.

⁴⁾ *Pinksteren* komt van het Grieks *pentekoste* = de 50e dag na Paschen. Het octaaf van Pinksteren — in welke week trouwens de zomervastendagen vallen — ligt dus buiten den eigenlijken Paaschtijd. De liturgische *Paaschtijdgebruiken* houden evenwel eerst met het slot van het octaaf op. In dien zin moet de opmerking van het *Missale Romanum* op den Zaterdag na Pinksteren: „Na de mis eindigt de Paaschtijd”, worden opgevat.

Onder de oefeningen, waarop men zich gedurende deze heilige dagen toegede, nam het vasten, als oefening van boetvaardigheid, vanzelfsprekend een belangrijke plaats in (vandaar dat deze tijd bij ons de *Vasten* werd genoemd), echter de gebruiken daaromtrent waren in de verschillende kerken zeer verschillend. Te Rome bv. *vastie* men aanvankelijk slechts drie weken ¹⁾. Het vasten won echter voortdurend veld en verbreidde zich ten slotte over alle veertig dagen, met uitzondering van de Zondagen.

Gedurende de Heilige XL Dagen en hun vierdaagse inleiding, werden, te Rome, de offerloze synaxen van den Woensdag en den Vrijdag *offersynaxen* en kwam men er geleidelijk toe, ook op de andere dagen der week offersynaxen (stationale missen) te houden ²⁾.

De Heilige XL Dagen beginnen den 6en Zondag vóór Paschen ³⁾. Later werden er nog 4 *inleidende dagen* aan toegevoegd (Aswoensdag met de drie volgende dagen) alsmede, als een soort van voorbereiding, de 3 Zondagen *Septuagesima*, *Sexagesima* en *Quinquagesima* genoemd.

De oplegging der asse en de bedekking der beelden.— In den tijd, toen de openbare boete nog in zwang was, kwamen de boetelingen, die op Witten Donderdag met de Kerk verzoend zouden worden, zich op Aswoensdag aan een priester voorstellen, die hen met een boetekleed bedekte, en bestrooiden hun hoofd met asse, als zinnebeeldig teken van hun rouwmoedige gezindheid. Hieruit ontstond, in de middeleeuwen, het gebruik, dat alle gelovigen zich op dien dag uit eigen beweging door den priester de as lieten opleggen, om aldus openlijk te belijden, dat ook zij boetvaardigheid nodig hadden en gedurende de volgende weken boete voor hun zonden wilden doen.

Deze as wordt gewijd en verwerft aldus uit kracht van het gebed der Kerk voor al degenen, die ze met een berouwvol hart ontvangen, Gods barmhartigheid en vergiffenis ⁴⁾.

Uit de gedachte, waaruit de plechtigheid der asoplegging is ontstaan, sproot omstreeks denzelfden tijd het gebruik voort, het kruis en de beelden in de kerk te bedekken. Thans gebeurt dit eerst op Passiezondag, maar vroeger deed men het reeds op Aswoensdag

¹⁾ NL, naar de geleerde gissing van L. Duchesne, de 1e week (quatertemperweek), de 4e week en de 6e (Goede Week).

²⁾ Het laatst kregen de Donderdagen hun mis. Dit gebeurde eerst in de VIIIe eeuw. De Zaterdag vóór Palmzondag was tot de XIIe eeuw geen sta-tiedag.

³⁾ Van dezen Zondag af tot en met Witten Donderdag zijn precies veer-tig dagen.

⁴⁾ Men merke op, dat de as *opgelegd* (*imponere*), d.i. kruiswijs op het hoofd gestrooid, dient te worden. Het gebruik, dat in enkele kerken is inge-voerd, met de as een kruis op het voorhoofd der gelovigen te vormen, be-halve dat het de lachlust prikkelt en aanleiding geeft tot spotternij, berooft de zinrijke plechtigheid van haar betekenis.

of — in de meeste kerken — op den 1en Zondag of openingszondag der Heilige XL Dagen. Tegelijk verwijderde men alle versierselen van de kerk en sloot men het heiligdom met een gordijn af, waardoor het geheel aan het oog der gelovigen onttrokken werd.

Het was in de vroegere Kerk den openbare boetelingen niet geoorloofd het heilig offer bij te wonen, maar men liet hen, in de vergadering der christenen, tegelijk met de katechumenen, het gebouw verlaten. Het ging natuurlijk niet aan, alle gelovigen, ook al werden zij als boetelingen beschouwd, weg te zenden, maar, ten einde al haar kinderen in te scherpen, dat de zondaars van de Kerk, d.i. Gods Rijk, uitgesloten verdienen te worden, zoals Adam om zijn zonde uit het Paradijs werd verdreven, en dat zij zonder boetvaardigheid niet tot den hemel en de zalige aanschouwing Gods kunnen komen, onttrok de Kerk aan hun ogen de beelden van God en van de heiligen, die in de hemelse heerlijkheid met Hem verenigd zijn¹⁾.

5. DE GOEDE WEEK.

„Goede Week” betekent: heilige, zalige week. In deze week immers werd het werk onzer zaligheid voltrokken.

In „Goede Vrijdag” heeft „goed” dezelfde betekenis.

PALMZONDAG.

Palmzondag opent de Goede Week. Vóór de mis wordt een plechtige processie gehouden, waarin de gelovigen lovergroen dragen, ter herinnering aan Jezus' blijden intocht te Jeruzalem, zes dagen vóór zijn dood, en ter verheerlijking van onzen zegepralenden Heer en Verlosser. Vandaar de naam „Palmzondag”.

Deze plechtigheid, zo diep treffend op den vooravond van al de vernederingen van het bitter lijden, ontstond haast vanzelfsprekend te Jeruzalem, waar het „Hosanna den Zoon van David!” en het „Kruisig Hem!” als 't ware in de tragische lucht bleven hangen en in de oren van Jezus' leerlingen en van hunne kinderen en kleinkinderen bleven natrillen, en waar elke plaats in de stad en in den omtrek onvergetelijke herinneringen aan 's Heren omwandeling op aarde wakker riep. Van de Jeruzalemse kerk namen alle Oosterse en Westerse kerken ze over.

Ziehier, hoe een voorname Spaanse vrouw, die op 't einde der IVe eeuw in bedevaart naar Jeruzalem toog, de palmplechtigheid beschrijft, die 's avonds plaatshad: „Op het zevende uur (1 uur) gaat het gehele volk den Olijfberg op naar de Eleonakerk, als ook de bisschop... En tegen het negende uur begeeft men zich onder het zingen van hymnen naar het Imbomon, d.i. de plaats, waar de Heer ten hemel is opgestegen, en daar gaat men zitten... Daar wor-

¹⁾ Aldus de schrandere hypothese van H. Thurston in *Catholic Encyclopedia*. o. Ash Wednesday.

den gelegenheidshymnen of -psalmen gezongen, met lezingen en gebeden afgewisseld. En tegen het elfde uur (5 uur) wordt de plaats uit het evangelie gelezen, waarin verhaald wordt, hoe de kinderen met takken of palmen den Heer tegemoet liepen, al roepende: „Gezegend Hij, die komt in den naam des Heren”. Onmiddellijk daarna verheft de bisschop zich, en het gehele volk, en van den top van den Olijfberg begint een optocht. Het volk loopt vóór den bisschop uit, liederen of psalmen zingende, steeds herhalende: „Gezegend Hij, die komt in den naam des Heren”. En alle kinderen aldaar, ook zij, die nog niet lopen kunnen en door hun ouders aan den hals worden gedragen, houden, de enen palm-, de anderen olijftakken in de handen. Zo wordt de bisschop in optocht geleid, op dezelfde wijs als weleer de Heer geleid werd. Van den Olijfberg gaat de optocht naar de stad en trekt de hele stad door tot aan de Anastasis (de Verrijzeniskerk)¹⁾.

Eertijds was er, evenals te Jeruzalem, in elke stad maar ééne, algemene processie, waaraan de gehele christenheid der plaats deelnam. De gelovigen verzamelden zich zoveel mogelijk in een buiten de stad gelegen kerk, liefst op een hoogte, die aan den Olijfberg herinnerde, en vandaar uit werd Jezus Christus' vertegenwoordiger, de bisschop of de priester, die hem verving, in triomf naar „Jeruzalem”, d.w.z. de stad, tot in de hoofdkerk geleid.

Als de stoet vóór de stadspoort kwam, die gesloten was, verhieven de gedachten zich als 't ware vanzelf van het aardse Jeruzalem, door de stad verbeeld, naar het hemelse Jeruzalem, en van Jezus' blijden intocht in het eerste naar Zijn zegepralenden intocht in de hemelse stede, onder het gejubel der engelen, nadat Hij door de kracht van Zijn kruis de door de erfzonde gesloten poorten des hemels voor de mensen had opengeslagen.

In de torentjes boven de stadspoort werd door zilveren kinderstemmen een triomflied aangeheven ter ere van den zegepralenden Heiland: „Roem, lof en ere zij U, o Christus, Verlosser!” tot, op het aankloppen van Christus' kruis, de poorten zich openden.

De palmprocessie was de luisterrijkste, blijdste processie van het jaar. In den modernen tijd heeft zij hoe langer hoe meer van haar luister verloren, eensdeels doordat zij langzamerhand in iedere kerk werd gehouden, en anderdeels, doordat de deelneming van het volk gestadig verminderde. Thans begint en eindigt zij in dezelfde kerk; er wordt geen optocht meer gehouden buiten de kerk, maar de geestelijken, meestal alléén helaas, slechts door enkele zangers en misdienaars begeleid, gaan tot in het kerkportaal, om, na enige ogenblikken vóór de kerkdeur, die de stadspoort vervangt, te hebben ver-

¹⁾ *Peregrinatio*, 31.

toefd, weer naar binnen te trekken, zoals zij gekomen zijn. Welke armoede vergeleken bij den rijkdom van weleer!

Vóór de processie wordt het lover, bestemd om Christus te verheerlijken, gewijd. In haar gebed smeekt de Kerk om hemelse zegeningen en bescherming voor allen, die deze takken ter ere van Gods naam ontvangen, dragen, of een huis bewonen, waar men het godvruchtig bewaart.

WITTE DONDERDAG ¹⁾.

Deze dag was van oudsher een feest in de Kerk, waarop de christenen het laatste Avondmaal des Heren en de instelling van het heilig Sacrament des Altaars plechtig herdachten. Het ligt voor de hand, dat alle kerken op dezen dag een offervergadering hielden.

Op Witten Donderdag handhaaft de Kerk nog steeds, gedeeltelijk althans, het oude beginsel, volgens hetwelk er op de statiedagen, d.z. de dagen, waarop alle gelovigen op de openbare mis werden verwacht, slechts één mis plaatshad.

Onder de mis wijdt de bisschop de heilige olieën voor de plechtigheid der opneming van de katechumenen in den aanstaanden Paaschnacht, nl. het heilig *chrisma*, „opdat het voor hen, die herboren zijn uit het water en den Heiligen Geest, het *chrisma* der zaligheid zij”, en de *olie der katechumenen*, „waardoor — zo smeekt hij — de boze geesten verdreven en elk door hen in den mens achtergelaten spoor uitgewist moge worden”. Tevens wijdt hij de *olie der zieken*, die bij de toediening van het laatste oliesel gebruikt wordt, opdat zij — zo bidt hij — „een bovennatuurlijk geneesmiddel” worde, hetwelk „de pijnen, de ziekten, de kwellingen van ziel en lichaam verdrijve”. De olie der zieken wordt op 't einde van het plechtig dankgebed, het *chrisma* en de olie der katechumenen vóór de nuttiging van het volk gewijd.

Zinnebeeldige betekenis der olie. — De olie *geneest en lenigt*: in de oudheid gebruikte men ze als geneesmiddel in allerlei ziekten en als verzachtend middel op de wonden: zij *maakt het lichaam sterk en lenig*: de kampvechters wreven er zich mede in; zij was in het Oosten een *schoonheidsmiddel*: bij feestelijke gelegenheden placht

¹⁾ In de middeleeuwen zei men „Goede Donderdag”. In het licht van een mededeling van Willem de Vreese, (naar aanleiding van vers 1 van Vondels *Uitvaart van mijn dochterken*) waarin hij aantoonde, dat *wit* in allerlei uitdrukkingen voorkomt, die een gunstige gezindheid, een opgeruimde stemming en dergelijke te kennen geven (een *witte* dag = een gelukkige, blijde, gezegende dag), komt P. Bonaventura Kruitwagen in den *Katholiek* 1911, tot het besluit, dat *Witte* Donderdag *blijde, heilige* Donderdag betekent, dus feitelijk gelijkstaat met de middeleeuwse benaming.

Wat de benaming *Schorselwoensdag* betreft, neemt P. Bonaventura aan, dat zij voortkomt uit het schorsen van het klokgelui, dat in de middeleeuwen reeds den Woensdagavond vóór Witten Donderdag plaatshad.

men zich, ten teken van vreugde, met olie te zalven; zij *doordringt* de voorwerpen en breidt zich uit. Aan de olie werd een heiligende kracht toegeschreven en men bediende er zich van om de koningen en de priesters te zalven. In de Kerk werd de olie een zinnebeeld van het geestelijk geneesmiddel, dat de ziekten en de wonden der ziel heelt; van de geestelijke zalving, d.i. de sterkte en de geestelijke vreugde door de genade geschonken; van de vruchtbaarheid der in den mens uitgestorte genade; van de priesterlijke en koninklijke waardigheid.

Op dezen dag werden eertijds ook de boetelingen, wier boetetijd om was, na het openingsgebed plechtig van hun zonden, die zij bij het ingaan der boete vóór den priester der Kerk beleden hadden, ontslagen, met de Kerk verzoend en weder in de gemeenschap der gelovigen opgenomen. Later, met het verdwijnen der openbare boete, verdween ook deze plechtigheid. Thans wordt het sacrament der boetvaardigheid slechts nog privaat toegediend.

Op Witten Donderdag worden na de mis de altaren plechtig ontbloot. Hierin leeft, evenals in menige andere plechtigheid der Goede Week, een aloud gebruik voort. In de vroegere eeuwen nl. werd het altaar slechts wanneer het h. Offer werd opgedragen, onmiddellijk vóór het begin der plechtigheid, gedekt, zoals thans nog in de mis op Goeden Vrijdag geschiedt. Na de mis werden de altaardoeken weer weggenomen. De heilige offerstede, naakt en onversierd, sprak een diep ernstige, indrukwekkende taal en wees allen, die de kerk binnentraden, onmiddellijk op de verheven bestemming van het gebouw, waarvan zij het middelpunt was.

Het kistje, waarin de op dezen dag voor de communie van 's anderendaags geconsacreerde broodgedaanten zijn weggesloten, wordt in een bijzondere, rijk versierde kapel bewaard¹⁾, waar de vrome gelovigen den goddelijken Zaligmaker, die in dezen dagen „de Zijnen tot het uiterste beminde” onafgebroken komen aanbidden.

PASCHEN.

Het Paaschfeest heeft, zoals boven reeds is opgemerkt²⁾, een veel ruimere betekenis dan men er heden ten dage aan pleegt te geven. Het omvat een dubbele herdenking: eerst en vooral die van

¹⁾ De gehele eucharistische voorraad moet dáár worden bewaard. Vgl. *Memoriale Rituum* van Benedictus XIII, § IV. art. 4.

Verkeerd is de in verschillende streken gebruikelijke volksnaam *graf* voor deze bewaarplaats van het Allerheiligste, daar de bedoeling der Kerk niet is Jezus Christus in het graf te vereren: dit zou trouwens geen zin hebben, wijl de gedachtenis van Christus' dood eerst 's anderendaags wordt gevierd.

²⁾ Zie bl. 71-72.

de verlossing van het mensdom door Christus' *dood*, in de tweede plaats die van Zijn *verrijzenis*, waardoor Hij het gehele verlossingswerk bezegelde.

De viering van het christelijk Paschen ging overal met een zeer strenge, onafgebroken vasten gepaard. Men bracht althans den Goeden Vrijdag zonder eten door en er bestond een algemene strekking, om deze vasten tot den Zondagochtend te rekken. De Meester had immers tijdens Zijn leven gezegd: „Kunnen de bruiloftsgasten vasten, zolang de Bruidegom bij hen is? Zolang zij den Bruidegom bij zich hebben, kunnen zij niet vasten. Maar dagen komen, dat de Bruidegom van hen weggenomen zal zijn, en dan zullen zij vasten — op dien dag”¹⁾. Daarom bedreven de christenen *rouw over hun Meester*, al den tijd dat Hij in de macht des doods was geweest (vasten was oorspronkelijk een teken van droefheid en rouw²⁾).

Goede Vrijdag. De Goede Vrijdag, de dag waarop onze goddelijke Zaligmaker op het kruishout het offer van Zijn lichaam en Zijn bloed volbracht, werd te allen tijde in de Kerk als de heiligste en eerbiedwaardigste dag van het gehele jaar beschouwd³⁾. Op dezen dag en den daarop volgenden werd het h. Avondmaal niet gevierd. Dit lag vóór de hand daar het misoffer, al is het een levendige voorstelling en een aanschouwelijke voortzetting van het kruisoffer, toch een karakter van vreugde heeft, en vreugdegevoelens minder passen bij den rouw der Kerk, die haar doden Bruidegom beweent.

De Goede-Vrijdagmis is een *offerloze synaxis met communie*⁴⁾, waaraan een plechtige *verering van het kruis* is toegevoegd.

Nadat de voorzitter zijn intrede heeft gedaan en zich plat ter aarde vóór het altaar heeft nedergeworpen⁵⁾, beginnen onmiddellijk de lezingen, afgewisseld met psalmgezang en gemeenschappelijk gebed. Er zijn er drie; de derde is het lijdensverhaal volgens Johannes, den welbeminden leerling, die aan den voet van het kruis stond⁶⁾. Op deze lezingen volgt een reeks gebeden voor alle noodwendigheden der Kerk (het „gebed der gelovigen”).

1) Marc. II, 19-20.

2) Tert. *De oratione*, 18; *De ieiunio adv. psych.*, 2, 13, 14.

3) Hoevele hedendaagse katholieken mochten zich, wat betreft het heiligen van den Goeden Vrijdag, door de protestanten laten beleren!

4) Offerloze synaxen (vgl. bl. 3) werden vaak met een communie besloten.

5) Het oude gebruik is, dat de priester zich vóór het altaar nederwerpt, niet op de treden van het altaar, zoals veelal gedaan wordt.

6) Het is verkeerd en getuigt van een volslagen gebrek aan liturgischen zin, wanneer men onder de lezing van het lijdensverhaal gaat zitten. Deze gehele lezing behoort men, evenals elke andere lezing uit het evangelie, staande aan te horen.

De treffende plechtigheid der kruisverering, eigen aan dezen dag, is, evenals de palmprocessie, van de kerk van Jeruzalem overgenomen ¹⁾. Zij vindt onmiddellijk na de gebeden plaats.

Na afloop der kruisverering gaat men de daags te voren geconsacreerde broodgedaanten halen op de plaats waar zij rusten en brengt ze processiegewijs naar het altaar. De voorzitter bidt het Gebed des Heren, toont de heilige broodgedaante aan het volk ²⁾, communiceert en drinkt daarop een weinig wijn, dien hij te voren, door er een stukje van het geconsacreerde brood in te laten vallen, heeft geheiligd. Eertijds — tot in den modernen tijd — communiceerden, na den priester, ook alle gelovigen ³⁾.

Op dezelfde wijze als de priester het op dezen dag doet, communiceerden de gelovigen in de eerste eeuwen der Kerk, als zij, nl. in den tijd der vervolgingen, zich zelve thuis de heilige communie toedienden ⁴⁾.

De heilige Paaschnacht. Op den Zaterdag in de Goede Week werd er, evenmin als op de andere Zaterdagen door het jaar, een godsdienstige vergadering gehouden. Echter, bij het aanbreken van den nacht, begon de plechtige Paaschnachtwake, die tot den dageraad van den Zondag duurde ⁵⁾.

Deze nachtwake wordt met de *wijding van het nieuwe vuur, den wierook en de Paaschkaars* geopend. Het is een treffend voorspel van de geheimen van leven en licht, die zich in dezen heiligen nacht zullen afspelen, nl. de zegepraal van onzen God en Zaligmaker, Die, „na de banden des doods verbroken te hebben, als overwinnaar uit de onderwereld verrees” en „de gehele wereld bevrijdde van de duisternis, die haar bedekte” ⁶⁾, en de „verlichting” (*photisma* — zo noemde men het doopsel vaak in de eerste eeuwen) van de gelukkige katechumenen, die, gedurende dezen nacht, na in Christus' lijden ondergedompeld te zijn ⁷⁾, met Hem zullen verrijzen tot het eeuwig leven.

¹⁾ *Peregrinatio*, 37.

²⁾ Dit is de aloude opheffing vóór de communie. Zie boven, bl. 21.

³⁾ In een parochie in Duitsland communiceeren thans nog op Goeden Vrijdag, na den priester, alle aanwezige gelovigen.

De voor de zieken bewaarde eucharistische voorraad wordt na de mis naar de sacristie gebracht. *Z. Memoriale Rituum*, § V, art. 6.

⁴⁾ Op Goeden Vrijdag wordt het volk met een houten klopper ter kerke geroepen. Men gebruikte echter geen klopper onder den dienst, „daar een dergelijk gerucht niet passend is en de lachlust opwekt”. Het *Missale* zegt niets over een klopper en het *Memoriale Rituum* schrijft hem alleen voor om het volk op te roepen” (*Z. De Herdt, Sacrae Liturgiae Praxis*).

⁵⁾ *Can. Hipp.*, 256.

⁶⁾ Woorden van het *praeconium paschale*.

⁷⁾ Tert., *De baptismo*, 19.

Een diaken in feestgewaad wijdt de Paaschkaars uit naam van den voorzitter ¹⁾). Hij begint met den aanvang van het hoge feest aan te kondigen en, daarna in den stijl van het eucharistisch gebed overgaande, bezingt hij de wonderbare liefde van God tot de mensen, die zich in dezen nacht heeft geopenbaard en wijdt Hem dit „avondwierookoffer”, zo noemt hij in overdrachtelijken zin de kaars, en, om deze betekenis er van te bevestigen en te veraanschouwelijken, steekt hij er de gewijde wierookkorrels in.

Het was een diep ontroerend ogenblik voor de katechumenen in het bijzonder, als het licht van de Paaschkaars plotseling de duisternis van de kerk doorbrak, de verrijzenis aankondigende van Hem, die in de duisternis van deze wereld kwam, om elken mens te verlichten en tot „een zoon des lichts” te maken.

Met het vuur der Paaschkaars worden nu alle lampen en lichten in de kerk aangestoken. Zij zal blijven branden tot de herdenking der Hemelvaart, toen Jezus voor immer aan de ogen Zijner leerlingen onttrokken werd. Dan wordt zij voorgoed uitgedoofd.

Na deze inleidende plechtigheid begint *de gewone dienst der nachtwake*: lezingen, afgewisseld met toepasselijke gezangen en gebeden. De lezingen zijn gekozen uit de schoonste en troostrijkste bladzijden van de boeken van het Oude Verbond, dat een doorlopende voorafbeelding en voorspelling van het Nieuwe was. Zij hebben alle enigszins betrekking op het doopsel, verhalen ons van de grote werken van Gods liefde en barmhartigheid en de wonderbare wegen, waarlangs Hij het mensdom op de verlossing voorbereidde, doen ons de stem der profeten horen, die het doopsel met zijn heerlijke uitwerkselen en de roeping der heidenen voorspelden, en houden de verplichtingen voor, die de aan God gezworen trouw Zijn dienaren en gunstelingen oplegt. Het is een laatste onderrichting voor de katechumenen en, voor de reeds gedoopte christenen, een opwekking om gedurende dezen nacht de herdenking van hun eigen doopsel, Gods uitstekendste weldaad, die zovelen helaas heden ten dage nauwelijks nog gedenken, dankbaar te vieren.

Nadat de lezingen geëindigd zijn, begeeft de bisschop zich met de „uitverkorenen” naar de doopkapel, waar nu de plechtigheid der *opneming der katechumenen* zal plaatshebben: wijding der doopvont, doop, vorming.

Middelerwijl spoedt de nacht ten einde. Tegen het aanbreken van den dageraad treedt de blanke schare der nieuwgedoopten de kerk binnen, waar de gebeden der litanie van het begin der plechtigheid af onafgebroken voor hen ten hemel waren gestegen ²⁾; de

¹⁾ Gedurende de wijding van de Paaschkaars behoort men recht op te staan.

²⁾ Onder de litanie behoort men te knielen.

bisschop gaat zich vóór het altaar nederwerpen en op de ure zelf, waarop de Heer uit het graf is opgestaan, vangt de blijde *Paaschmis* aan.

Deze mis, die steeds nagenoeg de oorspronkelijke vormen heeft bewaard, heeft noch zang bij de intrede (zij hegint met de litanie¹⁾), noch zang bij de offering, noch *Agnus Dei*.

Tengevolge van het tanen der vurigheid onder de christenen en van hun steeds grotere vervreemding van het kerkelijk leven, werd, in lateren tijd, in het Westen, de gehele heerlijke plechtigheid vervroegd en op den Zaterdagmiddag, later nog op den Zaterdagmorgen vooruitgeschoven. De gebeden en plechtigheden bleven evenwel onveranderd²⁾. Vandaar dat zij niet stroken met het karakter van diepe droefheid van dezen dag, waarop de Kerk nog steeds bij het graf van den Zaligmaker weent en de gedachten van haar kinderen op het lijden en de begrafenis van den Heer gevestigd wil houden. Nog tot het einde der XIIIe eeuw werden deze plechtigheden in verscheidene kerken 's nachts verricht en de Oosterse kerken zijn tot op den dag van heden aan dit gebruik getrouw gebleven.

Toen alles op den Zaterdagmorgen werd verplaatst, werd er een vesperdienst aan de mis toegevoegd en tussen de nuttiging en de plechtige dankzegging ingeschoven.

6. DE KERSTTIJD.

KERSTMIS EN DRIEKONINGEN.

Het Paaschfeest is de eerste en voornaamste kern van het kerkelijk jaar. Kerstmis, het feest van Christus' geboorte, is er de tweede kern van. Het is het uitgangspunt van alle feesten, die op Jezus' geboorte en kindsheid betrekking hebben en werd daarom als het begin van het kerkelijk jaar beschouwd.

De dag van Christus' geboorte is niet bekend. In het Avondland herdacht men deze gebeurtenis vanouds op den 25en December. De Oosterse kerken vierden ze op den 6en Januari, tegelijk met Jezus' aanbedding door de Wijzen, d.i. de eerste verschijning of openbaring van den Zaligmaker aan de heidenen, of roeping der heidenen, en Zijn doop, toen de stem van den Vader en de zichtbare nederdaling van den Heiligen Geest Jezus' godheid openbaarden.

¹⁾ Vgl. bl. 16.

²⁾ Men moet zich dus, om alles beter te begrijpen en te genieten, gedurende den helen dienst voorstellen, dat men in den nacht van den Zaterdag op den Zondag is.

Deze drievoudige herdenking noemden zij het „feest der Verschijningen”. Het feest van den 25en December was in het Oosten, dat van den 6en Januari in het Westen onbekend. Geleidelijk echter werden beide feesten algemeen erkend en gevierd ¹⁾.

De kenmerkende eigenschap van het Kerstfeest is, dat er op dezen dag drie openbare missen plaatshebben, een in den nacht ²⁾, een andere met den dageraad, een derde in den morgen. Het was te Jeruzalem reeds vanouds gebruik, dat men op het feest van 's Heren geboorte een nachtelijke vergadering te Betlehem, aan de geboortegrot, en een dagmis in de stad hield. Waarschijnlijk is de nachtmis te Rome in navolging van den nachtdienst der Jeruzalemse kerk ontstaan ³⁾.

DE VOORBEREIDING TOT KERSTMIS.

Evenals het Paaschfeest wordt Kerstmis door een voorbereidings-tijd voorafgegaan. Deze voorbereiding, de *Adent*, duurt vier weken.

De lezingen en de psalmen in den Adventstijd verplaatsen ons in de voorchristelijke eeuwen, toen de oudvaders, de profeten en alle rechtvaardige zielen God smeekten, den hemel te openen en den Redder te doen nederdalen. Zij herinneren ons ook aan Jezus' tweede komst. Immers, de herdenking der eerste komst van den Verlosser in het vlees wekt als vanzelf de gedachte aan Zijn tweede komst in heerlijkheid op, waar de eerste christengeslachten met brandend ongeduld naar uitzagen. „Kom, Heer Jezus!” was de kreet van hun smachtend verlangen. Voor Jezus' verlostentoch, voor hen, die Hem in dit leven ontvangen hebben, zal de tweede komst de schoonste en de blijdste dag van alle wezen, wijl hij het verlossingswerk zal voltooien en de poorten der eeuwigheid openen. In de bedoeling der Kerk is de Advent ook een voorbereiding op deze tweede komst, die ten slotte voor elk in het bijzonder reeds bij voorbaat plaatsheeft, als hij deze wereld verlaat. Willen wij deel hebben aan de eindverlossing, zo moeten wij ons nu door Jezus laten verlossen. Hij is gekomen in het vlees, om ieder onzer, door op geestelijke wijze in hem geboren te worden, tot een kind Gods te maken. Wij moeten dan met het zelfde vurig en hoopvol verlangen als de rechtvaardigen der Oude Wet deze geestelijke

¹⁾ In 't laatst van December begonnen de *twalf heilige nachten*, het Midwinter- of Joelfeest der oude Germanen. De oud-Dietse benaming „heiligemaand” voor December houdt hiermee verband. Vroeger heette Driekoningen bij ons „Dertiendag”. Deze naam leeft nog voort in Vlaanderen.

²⁾ De nachtmis had vroeger „ad galli cantum” (bij 't hanengekraai) plaats, d. i. niet om twaalf uur, maar omstreeks 3 uur.

³⁾ De dageraadsmis werd het laatst ingesteld (in de VIe eeuw).

komst verbeiden en ons door een grotere waakzaamheid en de beoefening van christelijke liefdewerken tot het ontvangen van Zijn licht voorbereiden.

Gedurende de laatste week vóór Kerstmis verenigt de Kerk in haar overpeinzing van de beloofde verschijning van „Gods genade en menslievendheid”, met den persoon van den Heiland dien van de door den profeet Jezaja aangekondigde Maagd, de gezegende moeder van God-met-ons.

DE FEESTEN NA KERSTMIS.

Onmiddellijk op Kerstmis, sinds de vroegste tijden onafscheidbaar er mede verbonden, volgen, den 26sten, de gedenkdag van *h. Stéphanus* ¹⁾, den eersten bloedgetuige van Christus' godheid, den 27sten die van den *h. Johannes*, den apostel, den 28sten, die der *h.h. Onnozele Kinderen* die om het goddelijk kindeke door Herodes vermoord werden ²⁾.

In het Oosten viert men in dezelfde week ook de gedachtenis der grote apostelen Petrus en Paulus. De kerk van Rome doet dit van oudsher den 29sten Juni.

De *Octaafdag der Geboorte*, zoals de oorspronkelijke naam van dit feest luidde, is een soort van naviering van het Kerstfeest, met een bijzondere herdenking van een der voornaamste gebeurtenissen uit Jezus' kindsheid, de *besnijdenis*, die acht dagen na Zijn geboorte plaats had, en een plechtige huldiging van de maagdelijke moeder van den Verlosser. Zo iemand, dan had Onze Lieve Vrouw recht op een bijzondere hulde gedurende de Kerstdagen. Ook in het Oosten heeft zij haar feest onmiddellijk of kort na Kerstmis.

7. DE FEESTEN VAN ONZE LIEVE VROUW.

De eredienst der Heilige Maagd is haast zo oud als de Kerk zelf. Reeds de muurschilderingen uit de eerste drie eeuwen in de Romeinse katakomben leggen een welsprekend getuigenis af van de verering der eerste christenen voor de gezegende onder de vrouwen. Men ziet haar afgebeeld met het goddelijk Kind op haar schoot, zittende op een bisschoppelijk gestoelte, meestal omgeven door de Wijzen uit het Oosten en hun gaven in ontvangst nemende ³⁾. Op een fresco, volgens de deskundigen op het einde der Ie of in het begin

¹⁾ Klemtoon op *e*!

²⁾ Zeer juist merkt C. Callewaert in *Liturgisch Tijdschrift*, 1913, blz. 93, op, dat in de „heilige erewacht bij de krib” ook de *h. Jozef*, Jezus' voedster-vader, zijn aangewezen plaats had, wiens feest in den Paaschtijd minder betekenis heeft.

³⁾ Zie afb. bl. 39.

der IIe eeuw geschilderd, staat naast de Maagd een profeet op een ster wijzende, de wonderbare ster, die de Wijzen in het Oosten zagen en die de geboorte van den Verlosser aankondigde.

Ook in 't Oosten was de heilige Maagd van de vroegste tijden af het voorwerp ener bijzondere verering en haar erediensdienst heeft zich daar even sterk en innig ontwikkeld als in het Westen. Bij den Oosterling, zowel als bij ons, geldt de verering van Maria als de toetssteen der ware vroomheid. „Het ontbreken van verering der allerheiligste Moeder Gods”, schreef de bekende Russische pope Van Maltzew, „is altijd een zeker teken van ketterij en goddeloosheid”.

Behalve de reeds vermelde herdenking der Moeder Gods, acht dagen na Kerstmis, zijn de oudste en voornaamste feesten van Onze Lieve Vrouw, die der *Opdracht van Jezus in den tempel*, bij ons *O. L. V. Lichtmis* genoemd, die der *Boodschap*, die der *Geboorte* en die der *Hemelvaart*. Alle zijn uit het Oosten afkomstig.

Het feest van Maria-Boodschap moest, in verband met de viering van Christus' geboorte op den 25en December, vanzelfsprekend op den 25en Maart vallen.

Het feest der Opdracht, dat veertig dagen na Kerstmis gevierd wordt, is tegelijkertijd een feest des Heren. Op dezen dag wordt, ter herinnering aan den tempelgang van Jezus en Zijn moeder, vóór de mis een processie gehouden, waarin allen brandende kaarsen dragen, om, met den grijsaard Simeon, den Zoon van Maria als het Licht, dat nedergedaald is om de volkeren te verlichten, te belijden en vreugdevol te begroeten ¹⁾. Over deze kaarsen smeekt de priester eerst Gods zegen af, biddende, dat zij den gelovigen „tot behoud van lichaam en ziel, zo te water als te land” mogen zijn ²⁾.

In de vorige eeuw werd het feest van *Maria's Onbevleete Ontvangenis* in de Westerse kerk algemeen. Dit feest is naar alle waarschijnlijkheid eveneens uit het Oosten oorspronkelijk, waar het reeds in de VIIe eeuw plaatselijk en sinds de Xe eeuw nagenoeg overal

¹⁾ Te Jeruzalem werd er reeds in de IVe eeuw op dit feest een omme-gang gehouden. Z. *Peregrinatio* van Etheria, 26.

²⁾ Personen of zaken worden gewijd of gezegend door een priesterlijk gebed, meestal met een handoplegging in den een of anderen vorm gepaard gaande (ook het maken van een kruisteken over den persoon of de zaak is een soort van handoplegging). Soms wordt iets door een stilzwijgend kruisteken gezegend.

Wanneer in een niet liturgische vergadering, waar verschillende bisschoppen of priesters aanwezig zijn, de priesterlijke zegen wordt verlangd, past het — zo is ook het Romeinse gebruik — dat hij door alle bisschoppen of priesters te zamen wordt gegeven: één alleen spreekt dan het gebed uit, maar het kruisteken wordt loor allen gezamenlijk over de vergadering gemaakt.

gevierd werd, terwijl de liturgische boeken er een welsprekend getuigenis afleggen voor het oude geloof der Oosterse kerken in Maria's voorrecht. In de getijden van het feest zingt men er: „De engel verkondigde aan de gerechtigten op dezen dag, haar, die door een eenig voorrecht geheel onbevlekt is” ¹⁾, en, in een lied der Zaterdaggetijden wordt van Maria gezegd: „Gij alleen verschijnt van alle eeuwigheid onbevlekt” ²⁾.

8. ANDERE VIERDAGEN.

Het Evangelie verhaalt, dat Johannes, de Voorloper, zes maanden vóór Jezus geboren werd. Daarom viert men, wijl de verjaardag van Jezus' geboorte den 25sten December, d. i., volgens den Romeinsen kalender, den 8sten der kalenden van Januari, wordt herdacht, het *feest van Johannes den Doper* den 42sten Juni of 8sten der kalenden van Juli ³⁾.

De oudste heiligenfeesten zijn de *verjaardagen van den dood der martelaren*. Oorspronkelijk waren dat uitsluitend plaatselijke feesten: iedere kerk vierde haar eigen martelaren. Doch weldra sloeg de erediens van de beroemdste martelaren naar andere kerken over en breidde zich soms tot de gehele Kerk uit. Dit was het geval o.a. met de gedachtenisviering van de apostelen Petrus en Paulus, den h. Stephanus, den h. Polykarpos van Smyrna, den h. Ignatios van Antiochië, de h.h. Perpetua, Felicitas en Cyprianus, van Karthago, de h.h. Fabianus, Sebastianus, Cecilia, Xystus, Laurentius, Agnes, van Rome, Lucia van Syrakuse, de h.h. Kosmas en Damianos van Aegea in Klein-Azië.

Andere plaatselijke vierdagen waren de verjaardagen van *kerk-wijdingen* (de „kerkmis” — kermis) en van de *wijding der bisschoppen*.

Reeds in overoude tijden, bij de heidenen, placht men in het voorjaar door openbare smekingen den goddelijken zegen over de ontkiemende vruchten der aarde af te roepen.

¹⁾ Ζ. Μηναία.

²⁾ Οκτωήχος, dl. VI.

Men leze hierover het verslag van het tweede herenigingscongres te Welehrad in 1909 en de merkwaardige artikelen van den Russischen orthodoxen priester Goeken in de Berlijnse *Germania* (22 Aug., 12 Sept. en 17 Oct. 1909), naar aanleiding van dat congres.

³⁾ Het ontsteken van het „Sint-Jansvuur”, welk dichterlijk volksgebruik nog in verschillende streken van ons vaderland in ere wordt gehouden, is een gekerstend oud-heidens gebruik van het *Midzomerfeest* onzer voorvaderen.

Dit is de oorsprong van het Romeinse gebruik, op den 25sten April een ommegang te houden, waarbij men buiten de stadsmuren, naar de velden toog, onder het zingen van een litanie, waaraan een hele reeks aanroepingen van de meest geliefde heiligen werd toegevoegd ¹⁾. Deze ommegang wordt vaak St.-Marcusprocessie genoemd, ten onrechte, wijl hij geheel onafhankelijk is van de, trouwens eerst later ingevoerde, gedachtenisviering van den h. Marcus.

In Gallië hadden op de drie dagen vóór Ons-Heren Hemelvaart soortgelijke smekingen plaats. Dit gebruik werd in het begin der IXe eeuw ook te Rome ingevoerd. Beide gebruiken werden mettertijd algemeen in het Westen. De laatstgenoemde drie dagen worden bij ons *kruisdagen* genoemd.

Het *H.-Sacramentsfeest* werd in de XIIIe eeuw ingesteld en van de XIVE af algemeen gevierd. Dit feest is, met de processie, die er het bijzonder kenmerk van is, een plechtige bevestiging, tegenover de ketterijen, van het geloof der Kerk in het sacrament van Christus' lichaam en bloed en een luisterrijke hulding van den Heer Jezus in dit grote geheim Zijner liefde.

Het in de vorige eeuw ingestelde feest van het *H. Hart van Jezus* is een bijzondere herdenking van Jezus' miskende liefde tot de mensen, beschouwd in Zijn lichamelijk en zielelijden, inzonderheid in het laatste, dat het bitterste was, en in het sacrament, dat Hij ter gedachtenis aan Zijn dood instelde. Dit feest heeft ten doel, eerherstel te bieden voor de onverschilligheid en de minachting, waarmede de meeste mensen deze grenzenloze liefde bejegenen, en voor de beledigingen haar in het heilig Sacrament des Altaars aangedaan.

¹⁾ Hieruit is grotendeels de huidige „Litanie van alle Heiligen” ontstaan.

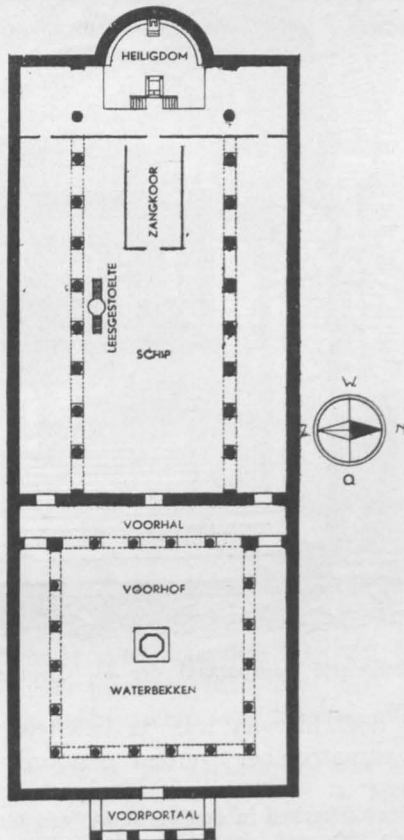
De H. Moeder Gods.
Zegel der kloosters op den berg Athos.

HOOFDSTUK XII.

HET CHRISTELIJK BEDEHUIS.

1. INRICHTING VAN HET BEDEHUIS.

Aanvankelijk hielden de christenen hun godsdienstige vergaderingen in particuliere woningen. Later schafte de christengemeente zich vaak een eigen huis aan, dat het *huis der kerk* werd genoemd. Daar woonde de bisschop met zijn ambtenaren; daar ontvingen reizende gelovigen de gastvrijheid en werden vaak de zieken verpleegd; daar hadden de godsdienstige vergaderingen plaats. Weldra echter werd de vergaderplaats der gelovigen, d.i. de plaats, waar zij

Afb. 3. Plattegrond ener basiliek.
(gedeeltelijk het grondplan der oude Clemensbasiliek te Rome volgens de reconstructie van Ch. Rohault de Fleury).

den Heer ontmoetten, een afzonderlijk gebouw, uitsluitend aan den eredienst gewijd, het *kyriakon*, d.w.z. het huis des Heren (*Kyrios* = de Heer), de „kerk”.

Na den tijd der christenvervolgingen werden deze kerken vaak zeer ruim en prachtig. Men bouwde ze meestal in *basiliektrant* ¹⁾.

INDELING DER KERK. Een *basiliek* bestaat voornamelijk uit drie delen (afb. 3). Het voorportaal geeft toegang tot een vierkant, door overdekte zuilengangen omgeven binnenplein, *voorhof* genoemd

Afb. 4. Buitenste voorportaal der H. Clemensbasiliek te Rome.

(afb. 4). Het doel hiervan was, te beletten, dat de heilige diensten door het straatruoer werden gestoord. In het midden van

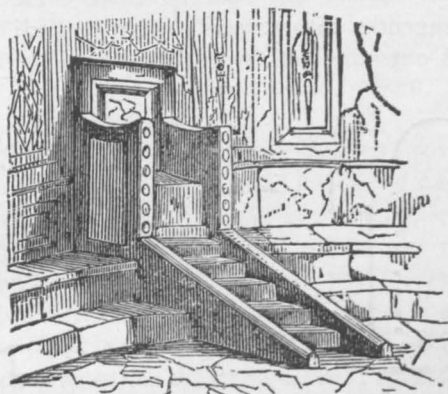
¹⁾ Ronde kerken of kerken in den vorm van een Grieks kruis (afb. 7) werden slechts zelden gebouwd, daar zij veel minder aan de vereisten van de gemeenschappelijke godsdienstoefening voldoen. Veel beter daartoe geëigend is een verbinding van den ronde-koepelkerk met den basiliekvorm, zoals de Hagia Sophia te Konstantinopel.

het voorhof bevond zich een fontein, waarin de gelovigen zich de handen en het aangezicht wiesen, alvorens de kerk binnen te gaan (vandaar het later in zwang gekomen gebruik, zich bij het binnentreden der kerk met wijwater te besprenkelen, als geestelijk reinigingsmiddel ¹⁾).

Het *schip* is de plaats der gelovigen. Vooraan, nabij het heiligdom, onder toezicht van een diaken, staan de kinderen, zodat zij de plechtigheden goed kunnen volgen. Het schip is door twee zuilenrijen in drie beuken verdeeld, waarvan de middelste (het middenschip) veel breder en hoger dan de zijbeuken is.

Het middenschip is het zinnebeeld van Christus' Kerk, die dikwijls met een schip wordt vergeleken, waarvan de apostelen en hun opvolgers de schippers zijn.

Het heiligste en eerbiedwaardigste deel der basiliek is het iets hoger gelegen en door een laag opengewerkt muurtje of traliwerk ²⁾ van het schip afgescheiden *heiligdom* (ook *apsis* genoemd).

Afb. 5. Zetel van den bisschop en zitplaatsen der priesters in de kerk te Parenzo (Istrië).

In het midden staat de eenvoudige stenen altaartafel (vroeger was er in iedere kerk maar één altaar ³⁾). Achter het altaar, tegen den wand, staat de verhoogde zetel van den bisschop met, aan weerskanten, de zitplaatsen der priesters (afb. 5).

Een gedeelte van het middenschip is afgeheind, aldus een verleng-

¹⁾ Het is overbodig dit ook bij het verlaten der kerk te doen, daar men dan door het gebed of de sacramenten geheiligd is. Men behoeft slechts reiniging eer men de heilige plaats betreedt. De kerk van Rome kent, ook heden nog, geen ander gebruik.

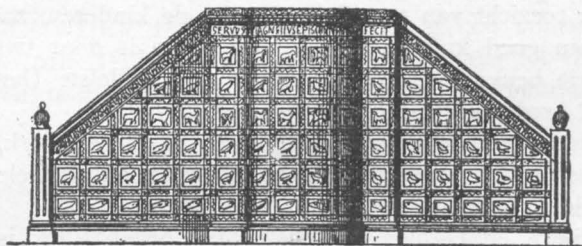
²⁾ De zgn. *septa*. Vandaar het woord *trans-septum*.

³⁾ Dit beginsel handhaven de Oosterse kerken nog altoos.

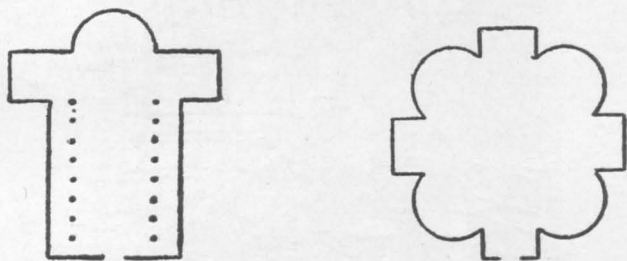
stuk van het heiligdom vormende. Dit is de plaats voor de lagere geestelijken en de zangers ¹⁾.

Binnen of buiten deze omheining, tegen het midden van het schip, staat het leesgestoelte, waarop de lezingen en de afkondingen werden gedaan en de solozanger onder de mis zijn liederen uitvoerde (afb. 6) ²⁾.

Afb. 6. Leesgestoelte uit de VIe eeuw in de metropolitaankerk te Ravenna.

Enige basilieken hebben aan haar bovenste einde twee buiten de zijgevels uitspringende uitbouwsels, waardoor zij den kruisvorm krijgen. De aldus ontstane beuk wordt *dwars-* of *kruisbeuk* genoemd (afb. 7).

Basiliek met dwarsbeuk.

Afb. 7.

Grieks kruis.

¹⁾ Het zangkoor vervult een liturgische functie: het legt nl. het verband tussen den priester en het volk. De aangewezen plaats der zangers is dus vooraan, en niet ergens op een bovenverdieping achter in de kerk!

Men ziet ook, dat het verkeer is, het heiligdom „koor” (of priesterkoor) te noemen, daar deze uitdrukking eigenlijk de plaats der zangers aanwijst.

²⁾ Op het leesgestoelte werden de beurtsalm, het Alleluia, de tractus, en, in den Paaschnacht, het *Exsultet* gezongen.

Het leesgestoelte was niet meer dan 1 tot 2 m. hoog, zodat de lezer (of de redenaar (want van het leesgestoelte werd ook in sommige kerken gepredikt) op geen al te groten afstand van zijn gehoor staande, zich kon doen verstaan zonder zijn stem geweld aan te doen en daardoor zich zelf en zijn toehoorders te vermoeien. Dit is het geval niet met de veelal te hoge moderne preekstoelen.

Het in de middeleeuwen onbekende, uit Frankrijk ingevoerde klankbord boven den preekstoel is lelijk en de nuttige uitwerking er van schijnt van geen of zeer geringe betekenis.

De indeling der kerk in schip en heiligdom heeft zich tot op den huidige dag gehandhaafd. Ook is de regel, dat het heiligdom niet voor leken toegankelijk is, nog steeds van kracht ¹⁾.

DE HEILIGE LINIE. De eerste christenen plachten zich onder het gebed naar het Oosten te keren. De oude kerkvaders geven voor dit gebruik, dat tot den tijd der apostelen opklimt, twee redenen op. De eerste is, dat wij, ballingen hier op aarde, onder het gebed aan het oude vaderland, het aardse paradijs, moeten gedenken, dat God eens „in Eden, ten Oosten, plantte” en waaruit de eerste mens verdreven werd, toen hij, door de slang bedrogen, het goddelijk gebod had overtreden. Het moet ons het ware Eden des hemels, het ware vaderland der mensheid, te binnen brengen, waaruit wij door de erfzonde zijn verdreven, en het verlangen in ons opwekken, dit te heroveren. Een andere reden is, dat het Oosten het land van het licht en het zinnebeeld van het Rijk van Christus is, die het „rijzend Licht uit den hooge” ²⁾, „de luister van het eeuwig licht en de zon der gerechtigheid” wordt genoemd ³⁾.

Dit gebruik bracht mee, dat de christenen hun kerken altijd naar het Oosten richtten, zonder hiervan af te wijken, dan wanneer de ligging van het terrein het eiste.

Een kerk kan op twee verschillende wijzen worden „geoost” of naar het Oosten gericht: óf wel ligt de voorgevel naar het Oosten en het heiligdom naar het Westen — dit is het oorspronkelijk en tot in de Ve eeuw algemeen geldend gebruik — óf wel ziet de voorgevel naar het Westen en het heiligdom naar het Oosten. In het eerste geval staat de priester achter het altaar, met het aangezicht naar het Oosten en bijgevolg naar de gelovigen gekeerd. Deze laatsten staan naar het altaar, dus naar het Westen gekeerd; echter onder het plechtig dankgebed wendden zij zich oudtijds eveneens naar het Oosten.

¹⁾ Het *Caerem. Episc.* lib. I, cap. XIV n. 13 schrijft voor, dat alle leken, van welken rang ook, hun plaats buiten het heiligdom moeten hebben. Onder geen enkele omstandigheid, noch bij een huwelijk, noch bij een begrafenis, noch bij een *Te Deum* of eenig ander openbaar gebed, mag een leek gedurende den dienst in het heiligdom vertoeven, zij het ook maar voor enkele ogenblikken. Ook de doodkist moet, bij een uitvaart, buiten de omheining blijven. Deze regel werd vaak door besluiten van de Congr. der Ritussen bekrachtigd. Het spreekt vanzelf, dat deze wet nog strenger verplicht, wanneer het Allerheiligste Sacrament is uitgesteld. Vgl. hieromtrent de *Instructio Clementina*.

Oudtijds mochten de leken voor de communie het heiligdom betreden en tot aan het altaar naderen.

²⁾ Luc. I, 78.

³⁾ Vgl. de 7e grote Adventsantifoon. — Tertullianus zegt: „Het zinnebeeld van den Heiligen Geest” (d.i. de Kerk, die Tert. gaarne met de duif vergelijkt) „houdt van het Oosten, het zinnebeeld van Christus”. (*Adv. Valentinianos*, C. III).

In het tweede geval staat de offerende priester vóór het altaar, met zijn rug naar de gelovigen ¹⁾).

DE KRYPTEN. Op 't einde der Ie eeuw begon men op den verjaardag der martelaren het heilig Offer op te dragen op een altaar, dat naast hun graf was opgericht of ook wel op hun zerk zelf, en later plachten de christenen hun basilieken te bouwen op plaatsen, waar een martelaar begraven lag. Het altaar en het heiligdom lagen in dit geval boven het graf. Trappen en overwelfde onderaardse gangen, *krypte* genoemd, leidden er heen. Deze krypten ontwikkelden zich later dikwijls tot onderaardse kapellen of kerken.

De gelovigen stelden er zoveel prijs op, het Offer van Christus met dat Zijner martelaren te verenigen, dat men spoedig verplicht werd van het oorspronkelijk gebruik, de begraafplaatsen onaangeeroerd te laten, af te wijken en de lichamen van martelaren naar kerken over te brengen, die er geen bezaten, waar zij dan onder het

Afb. 8. Grafaltaar uit de Ve eeuw te Bologna.

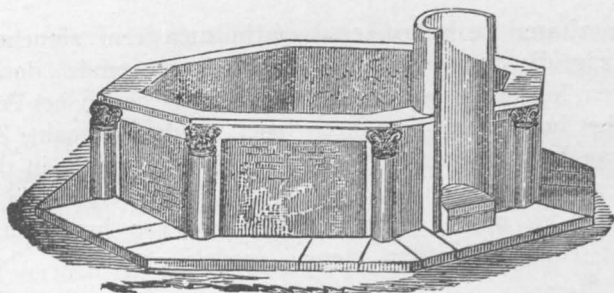
altaar werden begraven (afb. 8). Vandaar het thans algemeen geldend gebruik, gebeenten van martelaren in den altaarsteen in te sluiten.

Hieruit volgt, dat het geen zin heeft, een krypte te bouwen, of aan het altaar den vorm van een graf te geven, daar, waar geen heilig lichaam ligt begraven.

DE DOOPKAPEL. De doopkapel is een afzonderlijk rond of veelhoekig gebouw vlak bij de kerk gelegen. Later werd zij vaak bij het kerkgebouw ingelijfd, naast den ingang (afb. 9).

De doopkapel dient, in geval zij deel uitmaakt van de kerk, gelijkvloers of lager dan het schip te liggen en dusdanig te worden ingericht, dat men naar de doopvont daalt (zie boven bl. 43). Van-

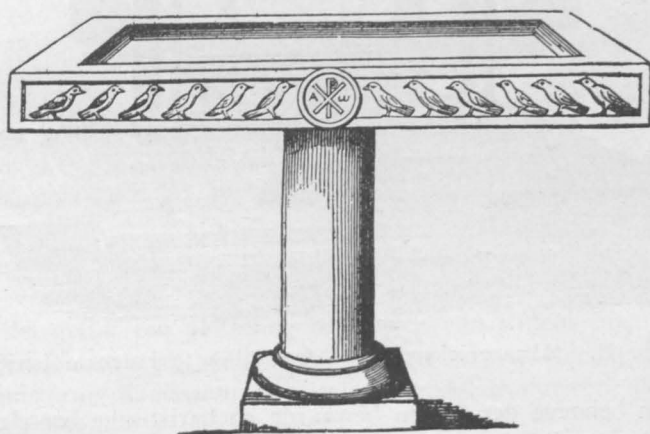
¹⁾ Vgl. *Caerem. Episc.* lib. I, c. XII, II en XIII, 1-2, en *Miss. Rom.* Rubr. V, 3.

Afb. 9. Doopvont in een doopkapel uit de Ve eeuw te Ravenna.

wege de verheven plechtigheden, die er zich in afspelen, is het betamelijk, dat de doopkapel zich door haar rijke versiering onderscheide van alle andere kapellen of aanhorigheden der kerk, de Sacramentskapel uitgezonderd.

HET ALTAAR. Het altaar is de offertafel en dient altoos dit karakter te bewaren (afb. 10). Alle bijwerk of versieringen, die hieraan afbreuk doen, zijn dus uit den boze. B.v. een opstand achter het altaar is steeds, zeker wanneer hij grote afmetingen neemt, iets verkeerd, wijl daardoor het eigenlijke altaar min of meer wordt verdrukt (vgl. bl. 77).

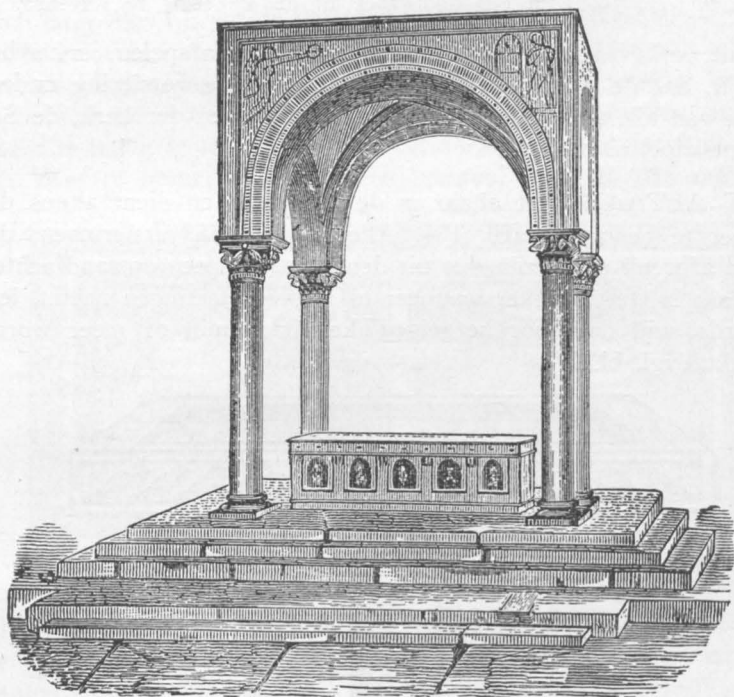
Afb. 10. Altaar uit de Ve eeuw.

Vele bouwmeesters schijnen de mening toegedaan, dat het altaar moet dienen om de kerk te versieren, terwijl veeleer het omgekeerde waar is, nl. dat de kerk dient om het altaar te omlijsten of, zoals iemand terecht schreef, het „altaarschrijn” is.

In de allereerste tijden werd het heilig Offer op een gewone houten tafel opgedragen. Geleidelijk echter werd het een vaste gewoon-

te stenen altaren te gebruiken, waarin men een zinnebeeld van Christus zag, die door den h. Paulus wordt genoemd: „de levende... uitverkoren, kostelijke hoeksteen” ¹⁾. Thans is het in het Avondland wet, dat het hoofdaltaar van steen moet worden gemaakt. Zijaltaren kunnen van hout worden vervaardigd, maar dan moet in de altaartafel een gewijde steen worden geplaatst, die het eigenlijke altaar is.

De aloude en meest passende versiering van het altaar is een door vier zuilen gedragen stenen verdek of hemel (baldakijn) (afb. 11) ²⁾.

Afb. 11. Altaaroverkapping in de basiliek te Parenzo (Istrië).

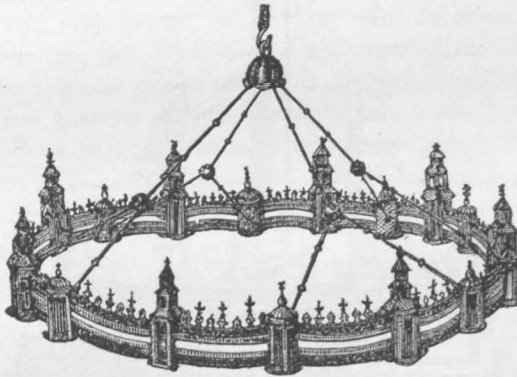
De ten behoeve der zieken bewaarde eucharistische broodgedaanten werden eertijds niet op het altaar bewaard, doch in een zijkamer-tje van het heiligdom, of zij hingen in een vat in den vorm van een duif of in een doos aan het gewelf van het baldakijn; later bewaarde men ze in een kastje of een torentje (tabernakel, sacramentshuisje) in de nabijheid van het altaar. Het is, met het oog op een ongehinderd verloop der liturgische plechtigheden, beter, in grotere

¹⁾ I Petr. II 4-7.

²⁾ Vandaar de naam *ciborium* (κιβωριον) aan het baldakijn gegeven.

kerken het Allerheiligste niet op het hoofdaltaar te bewaren. De meest geschikte bewaarplaats er voor is een afzonderlijke Sacramentskapel ¹⁾.

HET LICHT. De christenen plachten van oudsher hun godsdienstige plechtigheden met overvloedig licht op te luisteren. Reeds in de Handelingen der Apostelen lezen wij ²⁾, dat, toen zij des Zondags bijeenkwamen om het brood te breken, talrijke lampen de vergaderzaal verlichtten. De kaarsen en de lichten werden op een tafel (zoals thans nog in de Griekse kerken), of op grote, soms veelarmige kandelaars geplaatst. Meestal echter werden zij door in het heiligdom of ook in het middenschip ter halve hoogte van de kerk hangende kroonluchters of lichtkronen gedragen (afb. 12). De

Afb. 12. Kroonluchter in de kathedraal te Aken (XIIe eeuw).

h. Paulinus, bisschop van Nola in de Ve eeuw, beschrijft in een van zijn gedichten de verlichting der basiliek te Nola als volgt: „Daar hangen luchters, die boomsgewijs hun takken als buigzame wingerdranken uitspreiden, terwijl de uiterste toppen der twijgen, als hun vruchten, glazen kelkjes dragen, en zodra zij aangestoken zijn, is het gelijk een plotseling ontbloeien van lentebloemen, gelijk aaneengeregen sterren, wier dichte stralen en overvloedig licht de zware duisternis doorboren, gelijk fonkelend borduurwerk de lichte ruimte versierend ³⁾.

Deze verlichting heeft niet alleen een practisch doel, maar tevens ook een zinnebeeldige betekenis. Zij is een teken van vreugde, en moet aan den hemel herinneren, het land des lights, waar God onvergankelijk licht is ⁴⁾, den hemel, waarvan de Kerk het voorpor-

¹⁾ *Rit. Rom.* Tit. IV, c. I, 6.

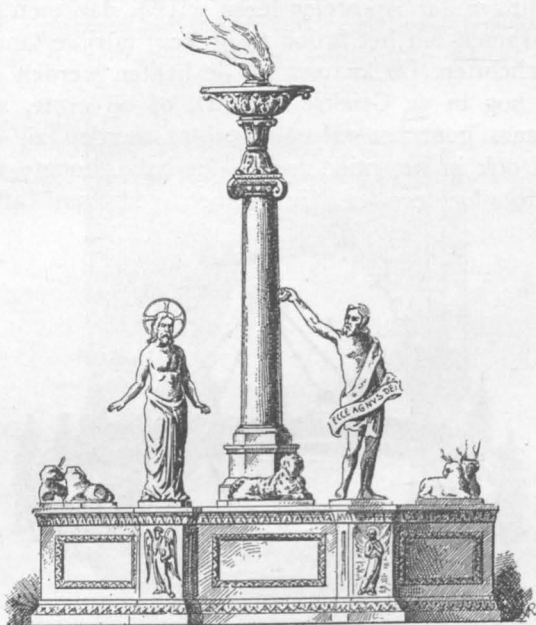
²⁾ XX, 7-8.

³⁾ Carmina XVIII. Ook de meergenoemde vrome bedevaartgangster uit de IVe eeuw spreekt in haar reisverhaal van een zee van licht (*lumen infinitum, luminaria infinita*), die in de kerken te Jeruzalem brandde.

⁴⁾ Vgl. ps. 35, 10: „In Uw licht zien wij het licht”.

taal is, en waar de liturgische geheimen voltrokken worden. Het licht spreekt ons ook van Jezus Christus, Die van Zich Zelfen zeide: „Ik, licht, ben in de wereld gekomen” ¹⁾.

Soms brandde men balsem in een bijzondere lamp, die zo tegelijkertijd licht en behaaglijke geuren verspreidde (afb. 13). Men maakte ook gebruik van welriekende kaarsen.

Afb. 13. Zuilvormige porfieren lichter in de doopvont van de St. Jan van Lateranen, eindigende in een gouden schaal, waarin in den Paaschnacht een vloeibaar reukwerk brandde.

2. INWENDIGE VERSIERING VAN HET BEDEHUIS.

A. ZINNEBEELDIGE EN ALLEGORISCHE VOORSTELLINGEN.

DE VIS. Een der oudste en eerbiedwaardigste christelijke zinnebeelden is de vis. Het beduidt den Godmens, Jezus Christus. Omtrent den oorsprong er van tast men in het duister. De letters van het Griekse woord voor vis, *ichtus*, zijn de beginletters van de woorden *Iesoes Christos Theoe Uios Soteer*, d.w.z. Jezus Christus, Gods Zoon,

Φ

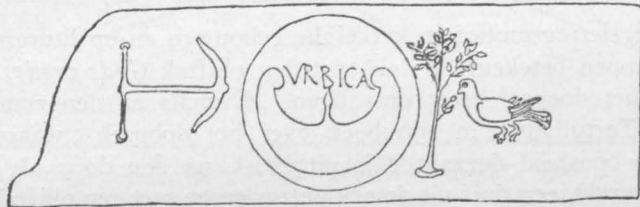
1) ΖΩΗ (phoos = licht; zoë = leven) was een reeds in de IIe eeuw bekende aanduiding van Jezus Christus. Vgl. Johannes VIII, 12.

Verlosser. Daarin zou, volgens sommigen, de verklaring van het zinnebeeld te vinden zijn.

In het zinnebeeld van den vis zagen de christenen ook hun eigen beeld. „Wij, visjes, naar het beeld van onzen *ichtus* Jezus Christus, worden in het water geboren en zijn slechts door in het water te blijven gered” schreef Tertullianus ¹⁾, d.w.z. dat de christenen het ware leven uit de wateren des doopsels putten.

De mystische vis verenigd met het anker of op het anker liggend is het zinnebeeld van Christus' verlossenden kruisdood (Zie hieronder).

HET ANKER. Het anker, dat het schip in de haven vasthoudt en ook in den storm, in volle zee, zijn steun is, is een natuurlijk zinnebeeld van hoop, vertrouwen en redding. Het betekent het vertrouwen, dat men in het Rijk Gods zal aanlanden, het doel van der christenen streven, de haven waar zij den eeuwigen vrede vinden ²⁾. Op een grafsteen geeft het anker de vaste hoop te kennen, dat de overledene in deze haven is binnengelopen (afb. 14).

Afb. 14. Oud-christelijk grafscript. Anker, duif en paradijsboom. Krypte van Lucina.

Het anker zinspeelt ook op het kruis, den grondslag der christelijke hoop. Het wordt zelfs het beeld van het kruis, wanneer er een stok onder den ring is aangebracht (*kruisvormig anker*) (afb. 15. Z. ook bl. 62 en bl. 65).

DE DUIF. Een duif met een olijftak in den snavel komt veelvuldig op oude christelijke graven voor. Zij betekent *den hemelsen vrede*, dien men de ziel in de eeuwigheid toewent: „Vrede zij u!” (afb. 15).

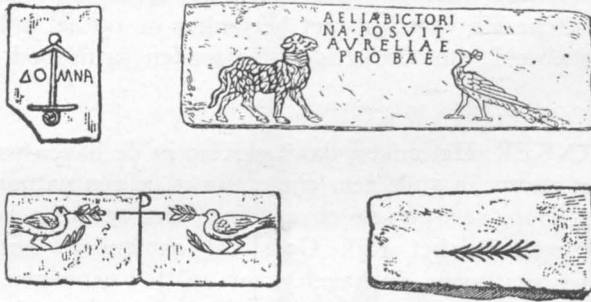
Zij werd ook het beeld van *de zuivere ziel van den gelovige*, die, van de banden des lichaams verlost, haar vlucht genomen heeft naar het Paradijs, en daar den eeuwigen vrede geniet. Aan de duif toch worden de onschuld, de argeloosheid, de zachtmoedigheid toege-

¹⁾ *De baptismo*, 1.

²⁾ Vgl. den brief aan de Hebreëen, VI, 19: „Om aan de hoop op hetgeen ons wacht vast te houden. Haar bezitten wij als een veilig en stevig anker voor onze ziel”.

schreven, alles gaven, die ook het kenmerk zijn der christenziel ¹⁾. Daarenboven werden de zielen der gelovigen, als woonplaatsen van den Heiligen Geest, die Zich bij den doop van Christus onder de gedaante eener duive openbaarde, vaak „heilige geesten” genoemd. Zo kwam men er natuurlijk toe, de duif als zinnebeeldig teken van de ziel te gebruiken (afb. 14).

Afb. 15. Oud-christelijke zinnebeelden.
Lateraans museum, Rome.

Als versieringsmotief in kerkelijke gebouwen en op liturgische gereedschappen betekent de duif met den olijftak *Gods vrede*, dien de ziel bij het doopsel heeft ontvangen. „Evenals na den zondvloed”, schrijft Tertullianus in zijn boek over het doopsel, „waardoor de vroegere boosheid der aarde is uitgewist, na den doop als ’t ware van de wereld, een duif uit de ark gezonden en met een olijftak terugkerend, als heraut van den hemelsen toorn aan de aarde den vrede kwam aankondigen... zoo geschiedt het geestelijkerwijs (bij het doopsel): wanneer de aarde, d.i. ons lichaam, van de oude schuld gezuiverd uit het water stijgt, komt de duif van den Heiligen Geest toegevlogen, uit den hemel gezonden, waar de Kerk als het beeld der ark geldt, en brengt ons Gods vrede” ²⁾.

De duif alleen stelt in de sier- en beeldhouwkunst ook vaak de gelukzaligen in den hemel voor, waar zij in het ongestoorde en volle bezit van den vrede zijn, in het bijzonder de heilige apostelen.

De duif is ten slotte nog een zinnebeeld van den *Heiligen Geest*.

HET LAM. Het lam is een zinnebeeld van Christus en zijn deugden. Het herinnert aan de onschuld en de zachtmoedigheid van het goddelijk offerlam, dat om de zonden der wereld geslachtofferd is.

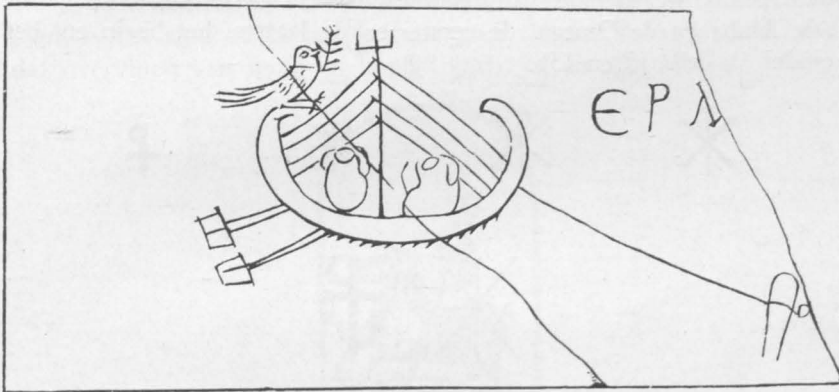
HET SCHIP. Het schip is een zinnebeeld van de Kerk, die hen, die zich aan haar toevertrouwen, in de veilige haven brengt. Soms

¹⁾ Vgl. Matth. X, 16.

²⁾ *De baptismo*, 8.

ziet men onder den romp van het schip den geheimzinnigen vis, die het draagt en in de stormen zijn steun is.

Het schip is verder nog een natuurlijk zinnebeeld van de vaart van den christen op de woelige levenszee. Op een graf betekent het, hetzij ten anker liggend of op een lichtenden vuurtoren aansturend, de voorspoedig afgelopen levensreis en de behouden aankomst in de haven des eeuwigen levens. Een duif met den olijftak op het schip rustend stelt de ziel voor, die aan 't eind van haar beproevingen is gekomen en nu voor eeuwig van haar arbeid uitrusten mag in den hemelsen vrede (afb. 16).

Afb. 16. Schip met duif en kruis.
Coemet. van Callistus.

DE HAND. Een hand uit de wolken te voorschijn komende verzinnebeeldt het almachtig Godsbestier.

DE PALM. De palm is het zinnebeeld der zegepraal. Op graven herinnert zij aan de zegepraal door den overledene op de vijanden en vervolgers van het geloof behaald ¹⁾ (afb. 15).

Dezelfde betekenis heeft een krans of een kroon.

DE PAUW. De pauw is het zinnebeeld der verrijzenis, omdat hij zich in de lente met nieuwe schitterende veren tooit: zo zal ook ons lichaam, bij de verrijzenis, den lentedag der eeuwigheid, zich met heerlijkheid bekleden ²⁾ (afb. 15).

HET HERT. Het hert vertolkt het verlangen naar de wateren des heils en komt daarom vaak in doopkapellen voor. Aanleiding tot deze toepassing gaven de psalmwoorden, die bij de doopplechtigheid wor-

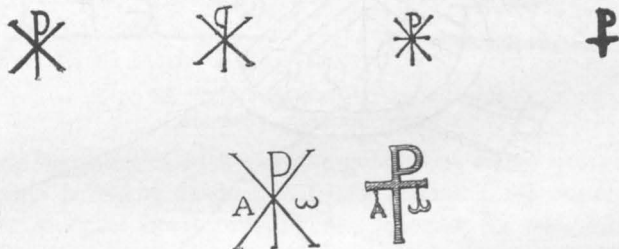
¹⁾ Vgl. Openb. VII, 9.

²⁾ Vgl. den In brief aan de Korinthiërs, XV, 53.

den gezongen: „Gelijk een hinde smacht naar waterbeken, zo smacht mijne ziel naar U, o God. Mijne ziel dorst naar God, den levenden God: wanneer mag ik komen en zien het aangezicht Gods?”

HET CHRISTUSMONOGRAM. Het Christusmonogram, zinnebeeld van Christus, is gevormd uit de twee Griekse beginletters van den naam Christus, (X, P). Het wordt veelal met andere zinnebeelden, in het bijzonder met het kruis, verenigd.

Men voegt er ook graag de eerste en de laatste letter van het Griekse alfabet (*alpha, omega*) aan toe, hetgeen zinspeelt op de plaats uit de Openbaring van den h. Johannes, waarin Jezus genoemd wordt „de Alpha en de Omega, de eerste en de laatste, het begin en het einde” ¹⁾ (afb. 17 en 15).

Afb. 17. Het Christusmonogram.

HET ZINNEBEELD VAN CHRISTUS DOOR SCHAPEN OF DUIVEN OMRINGD. Een lam of het Christusmonogram te midden van twaalf schapen of twaalf duiven is het zinnebeeld van de strijdende Kerk hier op aarde, naar de bekende woorden van Jezus aan Petrus: „Weid mijne schapen”, of van de zegepralende Kerk in den hemel (vgl. boven: de duif). Daar deze Kerk door de apostelen gesticht is, verbeeldt men haar vaak door de twaalf leden van het apostolisch college.

Hetzelfde zinnebeeld in beknoptere vorm is het lam, het monogram of het kruis tussen twee schapen of twee duiven (afb. 8. Vgl. afb. 10).

HET KRUIS. Het kruis, in zijn verschillende vormen, is een zinnebeeld van den gekruisigden Zaligmaker.

BLOEMEN. Bloemen en bloemknoppen herinneren aan de vreugde en de geneugten van het hemelse paradijs.

DE WIJNGAARDRANK. Voor de Joden was de vrucht van den

¹⁾ Openb. XXII, 13.

wijnstok het zinnebeeld van het beloofde land. De christenen pasten dit op het ware beloofde land, den hemel, toe.

De wijngaardrank wordt ook, doorgaans in vereniging met het Christusmonogram of met een vaas, waaruit de rank schijnt te ontspruiten, als beeld van de Kerk en haar Hoofd, Christus, gebruikt. Jezus toch vergeleek Zich Zelf met den wijnstok en Zijn leerlingen met de ranken: „Ik ben de ware wijnstok en Mijn Vader is de wijngaardenier... Ik ben de wijnstok, gij zijt de ranken” ¹⁾.

De wijngaardrank verbeeldt nog het h. Sacrament des Altaars.

DE MELKKRUIK. De melkkruik, al of niet met het Lam verenigd, is een zinnebeeld van de geneugten van het paradijs, „het land dat overvloeit van melk en honig” (afb. 18 en afb. bl. 2).

Afb. 18. De melkkruik.
Coemet. van Domitilla.

DE BROODKORF. De vis in vereniging met een korf met brood, waarin ook een glazen kruikje vol wijn zit, is het zinnebeeld van het h. Sacrament des Altaars (afb. bl. 25).

DE VIER EVANGELISTEN. Reeds in de katakomben werd het Lam Gods voorgesteld staande op een rots ²⁾, waaronder de vier paradijsstromen ontspringen, terwijl aan weerskanten van de rots dorstige schapen of herten zich bevinden. De vier stromen verzinnebeelden de vier evangeliën, die, uit de bron van het eeuwige leven ontsproten, de hele wereld met de leer van Christus bevruchten en aan alle mensen het doopsel brengen. (afb. 19).

¹⁾ Jo. XV.

²⁾ Vgl. Openb. XIV, 1: „Ik zag toe, en zie, op den berg Sion stond het Lam”.

De vier evangelisten worden nog door de vier gevleugelde wezens verbeeld, die de h. Johannes in den hemel zag rondom den troon van God, het eerste op een leeuw gelijkend, het tweede op een rund, het derde met het uiterlijk van een mens, het vierde op een vliegende arend gelijkend ¹⁾. Het zijn de vier geesten, welke ook de profet

Afb. 19. Het Lam en de vier evangelisten (onderaan).
Goudglas in het Vaticaan.

Ezekiël zag, die de Godheid dragen en openbaren en Haar volmaakt-heden verkondigen ²⁾. De evangelisten worden, als verkondigers van den mensgeworden Zoon Gods, met de Keroebijnen gelijkgesteld.

De christelijke kunst gaf aan Johannes den arend, aan Marcus den leeuw, aan Lucas het rund, aan Mattheüs den mens tot zinnebeeld.

DE LICHTKRANS EN DE AUREOOL. De ronde *lichtkrans* (*nimbus*) is een eretecken, dat aan God, de engelen en de heiligen wordt gegeven. Het was in de oudheid een zinnebeeld van macht of heiligheid. Als onderscheidingsteken van een goddelijken Persoon draagt de lichtkrans een kruis, dat *loodrecht* moet zijn, en niet liggend als een St. Andreaskruis (*kruisnimbus*) (afb. bl. 59). De heiligen van het Oude Verbond ontvangen in het Westen geen lichtkrans.

De *aureool* of *glorie* omgeeft het gehele lichaam van het hoofd tot

¹⁾ Openb. IV, 6-7.

²⁾ Vgl. Ezek. I.

de voeten. Een aureool geeft men alleen aan de goddelijke Personen en de heilige Maagd, nooit aan de heiligen.

Gelukzaligen worden door stralenbundels rondom het hoofd gekenmerkt.

DE GOEDE HERDER. De bij de eerste christenen meest geliefde en verbreide voorstelling van den Zaligmaker is het beeld van een jeugdigen, baardelozen en kortgehaarden herder, met den herdersstaf en de rietfluit (zinnebeeld van het zoete geluid der evangelische Blijmare); soms is hij door schapen en lammeren omringd (de christenen die hun Meester en den Herder hunner zielen trouw volgen); vaak staat een melkkruik aan zijn voeten en gewoonlijk draagt hij een lam op zijn schouders. Het is de „goede herder”, die het verloren schaap terugbrengt. Dit liefelijk beeld, zo geëigend om gevoelens van het zoetste vertrouwen op te wekken, had Jezus zelf bij voorbaat getekend: „Ik ben de goede herder”, had Hij gezegd, „en Ik ken Mijne schapen” en bij een andere gelegenheid: „Wie van u zal, als hij honderd schapen heeft en één daarvan verliest, niet de negen en negentig andere in de woestijn achterlaten en dat verlorene gaan zoeken totdat hij het heeft gevonden? En als hij het teruggevonden heeft, dan legt hij het vol vreugde op zijn schouders”¹⁾ (afb. 20).

De „goede herder” is onbetwistbaar het schoonste beeld van Jezus' liefde en barmhartigheid.

B. AFBEELDINGEN.

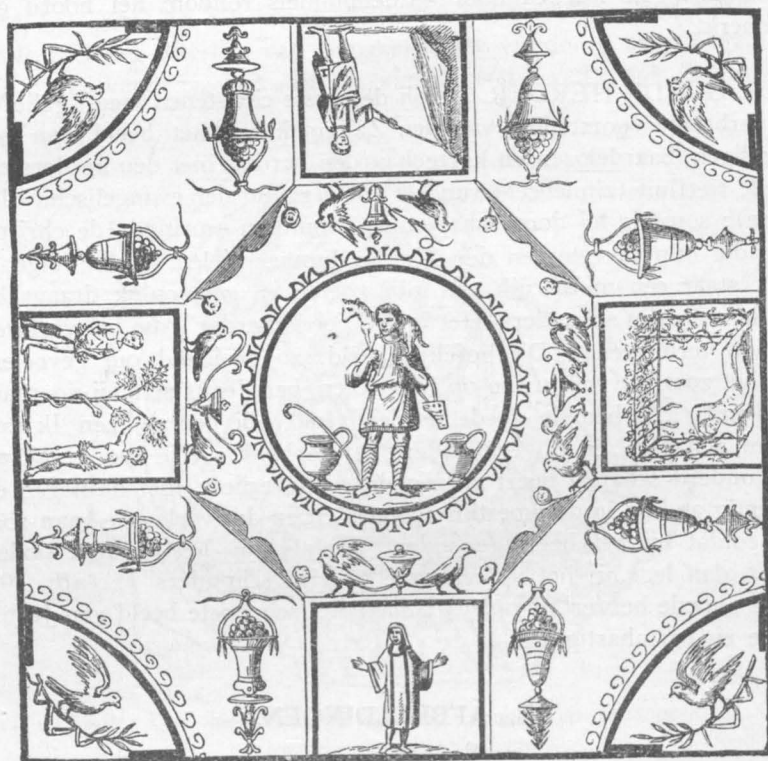
CHRISTUS. In de eerste eeuwen verbeeldde men Christus als een jongeling met aanvallige, edele gelaatstrekken, zonder baard,stralend van onverwelkbare goddelijke jeugd. Later gaf men Hem mannelijke trekken en een strengere voorkomen; Zijn haar valt in lokken over zijn schouders; hij is van 30 tot 35 jaar oud en draagt gewoonlijk een korten baard²⁾.

GOD DE VADER. Vóór de XIe eeuw gaf men aan God den Vader nooit een menselijke gedaante. Toen men dit meende te kunnen doen, beeldde men Hem geheel gelijk aan den Zoon af, met dezelfde jeugdige gelaatstrekken, overeenkomstig het woord van Christus:

¹⁾ Joh. X, 14 en Luc. 15, 4-5.

²⁾ Een beeld van het *H. Hart van Jezus*, dat aan de voorschriften der Kerk en tegelijk aan de eisen der kunst beantwoordt, is een tot heden niet opgeloste, wel is waar niet gemakkelijke opgave. Alle tot nu toe bestaande beelden zijn de ene meer, de andere minder, onaesthetisch, niet het minst het Frans-theatrale beeld van Montmartre. Het laten doorschemeren van het hart door de kleren en de borstkas heen, *op zijn natuurlijke plaats*, lijkt de goede weg.

„Wie Mij gezien heeft, heeft den Vader gezien” ¹⁾. Eerst in het moderne tijdvak gaf men hem het voorkomen van een grijsaard.

Afb. 20. Fresco uit het midden der IIIe eeuw.
Coemet. Ostrianum.

DE HEILIGE DRIEËENHEID. De Allerheiligste Drieëenheid wordt óf wel door middel van den doop van Christus in den Jordaan, waarbij de drie goddelijke Personen zich openbaarden, voorgesteld, óf wel aldus: God de Vader op een troon of op den regenboog gezeten, houdt met beide handen een kruis vast, waaraan de Zaligmaker hangt, en de Heilige Geest wordt door een duif verbeeld, waarvan de ene vleugel den mond van den Vader en de andere den mond van den Zoon raakt, om aan te duiden, dat de Heilige Geest van den Vader en den Zoon voortkomt (afb. 21).

Gedurende de middeleeuwen stelde men Haar ook vaak door drie geheel gelijke menselijke personen voor. Het is thans niet meer geoorloofd, den H. Geest onder een menselijke gedaante af te beelden ²⁾.

¹⁾ Ook in de Aanbidding van het Lam van Huibert en Jan van Eyck wordt God de Vader zo voorgesteld.

²⁾ Congreg. van het h. Officie, 16 Maart 1928.

HET KRUISBEELD. Evenals in de afbeelding van den Zaligmaker, kan men in de voorstelling van de kruisiging twee manieren onderscheiden, een meer *realistische*, die vooral het lijden van den Gekruisigde wil uitbeelden en Hem daarom naakt aan het kruis voorstelt, en een *idealiserende*, die alwat aan smaad en lijden herinnert uitsluit en alleen Christus' zegepraal over den dood wil uitdrukken.

Beide typen ontstonden ongeveer gelijktijdig; echter van de VIe tot de XIIIe eeuw heerste de tweede manier haast uitsluitend. Jezus is eerbiedig in een mouwloos, tot de voeten reikend kleed gehuld. Hij draagt het hoofd recht of lichtelijk naar rechts hellend. De armen zijn horizontaal of bijna horizontaal uitgestrekt, de voeten afzonderlijk aan het kruis gehecht, vaak op een houten blok rustend. Het kruis heeft dikwijls den vorm van een T, met een smal bovenstukje, waaraan het opschrift is bevestigd.

Afb. 21. De Allerheiligste Drieëenheid.
(Niello uit de XIIIe eeuw.)

In de IXe eeuw keert men langzamerhand tot de eerste manier, den naakten Christus voorstellende, terug, maar de schamele voorschoot wordt door een in plooiën hangend rokje vervangen, dat het lichaam van de heupen tot de knieën bedekt. Het kruis heeft gewoonlijk vier armen. In de XIIe eeuw ziet men een enkele maal de voeten op elkander geplaatst, zoodat de Zaligmaker slechts met drie nagels aan het kruis is vastgeklonken.

De doornenkroon op het hoofd van den Gekruisigde is een in den modernen tijd ingevoerde nieuwigheid.

Afgekeurd zijn de kruisbeelden met de armen loodrecht ten hemel gericht, omdat aan dezen armenstand de betekenis is gehecht, dat Jezus slechts voor een klein aantal uitverkorenen gestorven is.

DE HEILIGE MAAGD. De mooiste voorstelling van Maria, die van de Ve eeuw af geleidelijk algemeen geworden is in de Kerk, is die, waarin zij het Kind Jezus op den arm of op haar schoot draagt, als zinnebeeld van haar goddelijk moederschap. In de weergaloos schone beelden van dit type, uit de vroege middeleeuwen, is het Kind steeds geheel gekleed en zegent hen, die Het komen aanbidden. In Zijn handen houdt Het den wereldbol, of een rol, die Zijn levengevende wet verzinnebeeldt. Maria draagt een sluier of een kroon op haar hoofd.

Een tweede manier stelt Maria als orans voor, met het Kind vóór zich (afb. blz. 86).

In den jongsten tijd wordt de Heilige Maagd ook voorgesteld zonder het Kind, in orans-houding of de handen gevouwen, met een krans van twaalf sterren om haar hoofd, de maan, alsook de slang en den wereldbol, onder haar voeten. Zij draagt een sluier op het hoofd. Het is een voorsteking van *Maria onbevleekt ontvangen*, zinspelende op het wonderteken, dat de h. Johannes aan den hemel zag: „een vrouw met de zon bekleed, de maan onder de voeten, op het hoofd een krans van twaalf sterren” ¹⁾. Maria staat in bidvende houding, omdat zij onze voorspreekster is bij God. De slang onder haar voeten is de helse slang, wier kop zij door haar Zoon verbrijzeld heeft. De sluier op haar hoofd is het zinnebeeld der nooit geschonden maagdelijkheid.

Maria wordt in de middeleeuwen vaak ook als *moeder van smarten* afgebeeld. Alombekend is de „Nood Gods”, d.i. Maria aan den voet van het kruis, met het lichaam van haar doden Zoon op haar schoot. Weinig aesthetisch is de voorstelling der smartvolle Moeder, de borst met een zwaard doorstoken, om het geestelijk zwaard, waarvan de grijsaard Simeon sprak, uit te beelden. Nog minder diep en smaakvol is de voorstelling met de zeven, Maria's hart doorborende zwaarden, welke haar „zeven smarten” of „weeën” moeten verzinnebeelden.

Verboden is de beeltenis van „O. L. Vrouw van het Heilig Hart” met het Kind staande vóór haar knieën ²⁾, alsook de afbeeldingen mannen of vrouwen in slavernij voorstellende, als slaven van Jezus Christus of Maria ³⁾.

¹⁾ Openb. XII, 1.

²⁾ Het Franse beeld van Issoudun.

³⁾ Giuseppe-Maria Berti, inquisitore di Pavia, *Raccolta* (Pavia, 1722).

DE H. JOZEF. De oudste en beste voorstelling van den h. Jozef is die van een man in de kracht zijner jaren, een wandelstaf in de hand. Hij was immers bestemd om de sterke beschermer van Jezus en Maria te zijn midden in de ontzaglijke gevaren, die Jezus' kindsheid omringden. De moderne voorstelling van den voedstervader als een grijsaard is in strijd met de historische waarheid en minder eervol voor Maria en Jozef beiden.

Daar het dragen van het Kind sinds de Ve eeuw in de christelijke kunst als zinnebeeld van Maria's goddelijk moederschap geldt, is de voorstelling van den h. Jozef met het Jezuskind op den arm af te keuren. Hij is immers niet de ware vader van Jezus, doch slechts zijn voedstervader: dit hebben de oude christelijke kunstenaars uitstekend uitgebeeld door het Kind aan Jozefs hand te laten lopen ¹⁾.

DE ENGELEN. In de oudste afbeeldingen, waarin engelen voorkomen, worden deze zonder vleugels voorgesteld. Later geeft men hun vleugels en een herautstaf of een wierookvat, soms ook een muziekinstrument in de handen. Zij hebben blote voeten, als zinnebeeld van hun niets belemmerende werkzaamheid en snelheid.

DE APOSTELLEN. De h. Petrus wordt met een langschachtig kruis (een toespeling op zijn marteldood aan het kruis), of met sleutels voorgesteld, de h. Paulus met een of twee rollen, die de leer van Christus verbeelden. Paulus is doorgaans kaalhoofdig, Petrus behaard ²⁾.

De apostelen worden, evenals Jezus zelf, met blote voeten voorgesteld, om de hun toevertrouwde goddelijke zending te verbeelden, aan alle volkeren der aarde de leer van het evangelie te verkondigen. Dit herinnert meteen aan Jezus' bevel: „Draagt geen geldbuidel, geen reiszak noch schoenen” ³⁾ en aan de woorden van Paulus: „Hoe liefelijk zijn de voeten dergenen die het goede verkondigen!” ⁴⁾.

¹⁾ De lelie, waarmede de moderne kunstenaars Jozef vaak verbeelden, vindt haar oorsprong in de volgende vrome legende. Toen Maria veertien jaar oud was geworden, zouden de priesters een echtgenoot voor haar uitkiezen uit haar stam en geslacht, en daar verscheidene jongelingen naar haar hand dongen, kwam men overeen, dat allen hun stok vóór het tabernakel zouden plaatsen en dat hij, aan wiens stok bladeren en bloemen zouden uitschieten, de door God uitverkoren echtgenoot was. Men ging aan het bidden en 's anderendaags droeg Jozefs stok bloemen.

²⁾ Soms wordt Petrus met een omgekeerd kruis voorgesteld. Dit heeft zijn grond in een oude overlevering, waarvan de echtheid evenwel niet te bewijzen is, volgens welke de apostel met het hoofd omlaag zou gekruisigd zijn.

³⁾ Luc X, 4.

⁴⁾ Rom. X, 15.

C. OPSCHRIFTEN.

Het is een aloud gebruik, talrijke kunstig gestelde opschriften in de kerken aan te brengen, vrome gedenkspreuken en Bijbelse teksten, tot stichting der gelovigen, of andere, die aan het nageslacht de geschiedenis van het gebouw verhalen: zijn oprichting, zijn uitbreiding of verfraaiing, zijn inwijding, enz. Daar deze opschriften voor alle gelovigen bestemd zijn, en niet alleen voor geleerden, stelle men ze liefst in de volkstaal¹⁾.

AANHANGSEL.

OVER DE VERSIERING VAN HET ALTAAR EN HET HEILIGDOM.

Bij het versieren van heiligdom en altaar moet men vooral dezen regel in acht nemen, dat de versiering noch de dienstdoende bedienaren in hun bewegingen mag hinderen, noch, op welke wijze ook, den geregelden gang der ceremoniën in den weg staan.

Wordt het altaar de troon, waarop het Allerheiligste wordt uitgesteld, en het heiligdom als 't ware de troonzaal, dan moet men den toegang tot den troon, d.i. het midden, vrij laten. Men plaatse derhalve noch bloemstukken of vazen noch luchters in het midden van het heiligdom, of vlak vóór het altaar.

De versiering zij niet te druk, maar bevallig en smaakvol. Het is wansmaak, het heiligdom in een wintertuin of een broeikas te veranderen.

Bloemstukken moeten niet te groot zijn. Wenst men ook op het altaar enige bloemversiering aan te brengen, dan zij deze zeer bescheiden (Vgl. boven bl. 93). Het *Caerem. Episc.* spreekt slechts van *vaasjes, bloempjes* en welriekend loof²⁾. Het lijkt echter, in verband met het karakter van het altaar verkieselijk, er geen bloemen op te plaatsen. Men moet dit zeker niet doen, wanneer het altaar tussen den priester en het volk staat, daar bloemvazen in dit geval het gezicht belemmeren.

Papieren bloemen zijn het huis Gods onwaardig. „Verwijdert van onze altaren deze bestoven papieren prullen, deze nietsbetekenende blikken voorwerpen, die men, zonder achting noch voor de natuur noch voor de kunst, gemaakte of kunstbloemen durft noemen” — zei eens een kerkvoogd tot de professoren en studenten der St. Lucasschool voor kerkelijke kunst te Gent. „Ieder jaargetijde brengt zijn bloemen mede, met haar eigen kleuren en geuren; plaatst dan beurtelings in onze kerken de goudsbloemen, de hulstakken met hun rode bessen, de hyacinten, de seringen, de leliën en de rozen, opdat zij alle de heerlijkheid van den Schepper bezingen”.

De vanouds overgeleverde en voortreffelijkste versiering van het heiligdom is overvloedig licht. Men vermijde hierbij echter alles wat teatraal is en aan lichtreclames en schreeuwende circus- of bioscoopverlichting doet denken. Men make daarom liever geen gebruik van het overigens kille en

---

¹⁾ Het spreekt vanzelf, dat alle opschriften een algemeen belang moeten hebben en dat nietszeggende gedenkplaten met opschriften als: „uit dankbaarheid voor een verkregen genade” en dergelijke van particulieren aard in de kerk niet op haar plaats zijn.

²⁾ Lib. I, c. XII.

doodse licht van electriche gloeilampen, doch van het warme, levendig licht van olielampen ¹⁾ en waskaarsen. De Kerk offere niet aan den groven smaak, de sensatiezucht of den drang naar nieuwigheid van de menigte, maar zij steeds in alles, haar roemrijk verleden getrouw, de grote opvoedster van het volk, de mensen beschavend, verheffend, adellend, altoos trachtend *alles te herstellen in Christus*.

Het is minder passend, gedurende de mis, althans gedurende de plechtige openbare mis, licht vóór beelden aan te steken, daar de aandacht der gelovigen dan uitsluitend gevestigd moet zijn op wat er aan het altaar gebeurt. Dit is natuurlijk ook het geval wanneer het h. Sacrament is uitgesteld ²⁾.

Bij de verlichting tijdens een uitstelling van het h. Sacrament plaatse men geen kandelaars op de heilige altaartafel, doch slechts in de lijn van den troon.

Men brande in de kerk zoveel mogelijk alleen kaarsen uit zuiver bijenwas vervaardigd, ten minste aan het altaar. Te Rome gebruikt men, om de kerken te verlichten, ook bij feestverlichtingen, niets anders dan waskaarsen. Op hoge feesten zijn de kaarsen van het altaar er vaak op kunstvolle wijze met kleuren versierd — een navolgenswaardig voorbeeld.

Het heeft geen zin en is in strijd met de goede liturgische gebruiken, bordpapieren of blikken schilden aan de kaarsen te hangen.

Lelijk, onzinnig en onzindelijk zijn de meterhoge altaarkandelaars en -kaarsen uit den modernen tijd. Lage kandelaars en niet te lange kaarsen verdienen de voorkeur. Men gebruike ook liever, zoals o.a. de kerken te Rome, *volle* kaarsen, even dik van boven als van onderen.

Zeer mooi en statig, o.a. in processiën binnen de kerk, of rondom de lijkbaar staande, zijn de Romeinse toortsen, die uit vier aaneengelaste gelijke kaarsen gemaakt zijn en vier verschillende wiken hebben.

OVER DE ZITPLAATSEN DER GELOVIGEN.

Blijvende stoelen en banken in de kerk — schrijft Mgr. X. Barbier de Montault in zijn bekend werk *Traité pratique de la construction, de l'ameublement et de la décoration des églises*, dl. I (Parijs, 1885) terecht, — schaden doorgaans den architectonischen indruk. In de kerken te Rome is er ergens een ruimte, waar deze hinderlijke meubelen, die merendeels slechts op Zonen feestdagen dienst doen, geborgen worden en waar men ze desgewenst kan krijgen.

In elk geval moeten stoelen of banken zoveel mogelijk los en gemakkelijk beweegbaar zijn, zodat zij naar alle kanten gekeerd kunnen worden, volgens de omstandigheden. Anders krijgt men den onbehoorlijken toestand, dat de predikant b.v. slechts half-aangezichten vóór zich heeft, of ruggen, of mensen, die zich moeten wringen om hem te zien.

¹⁾ De Romeinse lamp is veel sierlijker van vorm dan het te onzent meestal gebruikelijk (Franse?) type met het in de olie zwemmend nachtpitje en verdient ook hierom de voorkeur, dat de vlam goed zichtbaar is. Zij lijkt op een vaas, in het midden naar boven toe versmallend en in den top een bolvormig vat dragend, dat de olie bevat; in het midden van dit vat komt de wick uit.

²⁾ Vgl. *Instructio Clementina*.

HOOFDSTUK XIII.

DE LITURGISCHE ZANG.

Den vanouds overgeleverden liturgischen zang der Kerk, zoals hij in de VIIe eeuw te Rome werd geordend en vastgesteld, heeft men *Gregoriaansen zang* genoemd.

OORSPRONG. Over den oorsprong van den Gregoriaansen zang, heerst nog veel onzekerheid. Ook over het juiste tijdstip zijner definitieve ordening is het laatste woord nog niet gezegd. Hij stamt naar alle waarschijnlijkheid van de wereldlijke muziek der oude Grieken af, al zijn er onbetwistbaar ook naklanken van de oude Hebreeuwse gezangen der synagogen in aanwezig, en ontwikkelde zich, vooral na de Griekse kerkscheuring (1050), in de beide helften van het oude Romeinse keizerrijk in verschillende richting.

EIGENSCHAPPEN. De Gregoriaanse melodie is *eenstemmig* en *vrijrhythmisch* en, dank zij deze twee eigenschappen, nadert zij veel meer dan de polyphonische, aan een vaste maat gebonden muziek, het ideaal der kerkelijke zangkunst. Zij is, door haar klaarheid en stillen eenvoud, van alle tijden en door allen te begrijpen. „Wel is waar”, schrijft Fr. Aug. Gevaert, „schokt een dergelijke (homophonische) muziek het gemoed niet zo plots en hevig als de betoverende polyphonie der moderneren; zij ontroert ons niet tot in het diepste van ons wezen, door een hele wereld van gevoelens, beelden en gedachten in ons op te roepen. Zij stelt zich tevreden met het uitoefenen van een zachte, stille bekoring, door de uitdrukking van enkele eenvoudige en bepaalde gevoelens: hoop, geloof en verlangen naar den hemel, maar de door haar teweeggebrachte indrukken stompden door het herhaaldelijk horen niet af, zoals dit onbetwistbaar met meerstemmige muziek het geval is; ver van te verzwakken, versterken zij door de gewoonte en doordringen ons op den duur geheel. De tijd schijnt op deze eenvoudige melodische zinsneden geen vat te hebben, en dit geldt niet alleen voor den enkeling, maar ook voor de veertig mensengeslachten, die ze gehoord en herhaald hebben” ¹⁾. De geleerde musicoloog wijst er tevens op, hoe juist de melodieën, die bij de christenen uit de Ve en de VIe eeuw het meest in den smaak vielen, ook heden nog ons oor het meest bekoren.

¹⁾ *La mélodie antique dans le chant de l'Eglise latine* (Gent, 1895).

Als vrijrhythmische muziek is het Gregoriaans daarenboven veel onstoffelijker dan de polyphonie. „Het gebruik van den streng afgemeten zang”, zegt dezelfde schrijver nog, „een wereldlijke, uit den dans en den gezamenlijken marsch geboren kunst, bij de voornaamste handelingen van de katholieke liturgie, kan in aesthetisch opzicht niet worden gerechtvaardigd”. Dat de vrije rhythmus een machtig element van schoonheid is, blijkt overigens uit de werken van de grote meesters der moderne toonkunst, Bach, Händel, Van Beethoven, Schubert, Chopin, Schumann, Wagner, enz., wier voortreffelijkheid in de lichte, losse rhythmische beweging ligt. Bij Richard Wagner vooral neemt de melodie het karakter van een recitatief aan, geheel in den geest der Gregoriaanse melodie.

DE VERSCHILLENDE SOORTEN VAN MELODIEËN. Men onderscheidt in de Gregoriaanse muziek rijk melodisch ontwikkelde *solozangen* (graduaal responsorium, tractus, alleluia, zang bij de offering) en eenvoudige *koorgezangen* (zang bij de intrede en bij de communie van het volk), de eerste, bestemd om door begaafde en geschoolde zangers (voorzangers), de tweede, om door een zangkoor (*schola*) te worden uitgevoerd. Uiteraard nóg eenvoudiger, syllabisch — zoals elk massagezang — waren de door het gehele volk te zingen stukken. In deze tegenstelling tussen solozang en koorzang ligt het voornaamste kenmerk van den liturgischen zang der Kerk in het Avondland.

DE UITVOERING. Evenzeer als het vraagstuk van den oorsprong der Gregoriaanse melodieën, blijft, wijl de middeleeuwse traditie verloren ging, dat van haar juiste uitvoering, in het bijzonder van haar rhythmus, tot nogtoe onopgelost. Het starre rhythmische systeem der nieuwe school van Solesmes staat op geen vasten grond. Het wordt, als aprioristisch en op meer dan één punt in strijd zijnde met de zekere uitkomsten der muziekwetenschap, door tal van de meest gezaghebbende vorsers en ervaren toonkunstenaren verworpen. De, in toepassing van deze onbetrouwbare theorie, in de uitgaven van Solesmes aangebrachte „rhythmische punten” zijn derhalve slechts als een subjectieve, persoonlijke vertolking van deze school te beschouwen ¹⁾.

¹⁾ Ook de grote hersteller der Gregoriaanse melodieën, de Hoogwaardige Heer Joseph Pothier, verklaarde, zich met de theorieën van Solesmes niet te kunnen verenigen.

De Vaticaanse uitgave, die zich wijselijk van alle uitvoeringsaanwijzingen en voordrachttekens heeft onthouden, is in dit opzicht wetenschappelijk zoveel meer waard dan de uitgaven van Solesmes, als de Bachuitgave der Bachvereniging dan door dezen of genen aangetekende en met uitvoeringsaan-

De uitvoering dezer melodieën was van den beginne af aan geefende zangers toevertrouwd. Deze hadden een bijzondere plaats vooraan in de kerk ¹⁾; zij vormden den verbindingsschakel tussen den priester en het volk en hadden in het organisme der mis een eigen liturgische functie te vervullen. Veel duidelijker nog dan nu kwam dit laatste voorheen tot uiting, toen, bij het psalmgezag tussen de lezingen, de gehele vergadering, ook de voorzitter, die den tekst der zangstukken zelf niet las, tot het einde toe aandachtig toelisterde ²⁾. Hieruit blijkt, dat er in het zangkoor geen plaats kon zijn voor vrouwen. „Laat de vrouwen in de vergaderingen zwijgen”, beval reeds de h. Paulus, hiermee bedoelende, dat de vrouwen in de vergadering der gelovigen op generlei wijze op den voorgrond moeten treden.

Het volk zong onder de mis, behalve enkele korte aanroepingen of toejuichingen, het *Kyrie eleison*, het *Sanctus* en het *Agnus Dei*, waarbij, later, nog het *Gloria in excelsis* en het *Credo* kwamen, dit alles op een zangwijs, die meer van een gesproken voordracht dan van een melodie had. Buiten de mis kon het aan het psalmgezag deelnemen. De h. Ambrosius spreekt met geestdrift over het psalmgezag der gehele gemeente en vergelijkt de kerk, waarin het gezang der mannen, vrouwen, meisjes en kinderen bruisend en golvend heen en weer klinkt, met de zee.

Het is duidelijk, dat de uitvoering der Gregoriaanse melodieën, juist om de eenvoudige middelen dezer muziek, nog veel keuriger verzorgd moet zijn dan die van meerstemmig gezang. Een middelmatige uitvoering van polyphonische muziek is meestal nog draag-

---

wijzingen voorziene uitgaven van 's meesters werken, die alle vaak gewijzigd en ten slotte verlaten worden. Wat echter niet zeggen wil, dat de Vaticaanse uitgave zonder gebreken is. Haar tekst zou op menige plaats herzien moeten worden. Immers, haar uitgevers hebben zich bij hun arbeid al te uitsluitend aan de na Guido van Arezzo (omstr. 1050) ontstane diastematische overzettingen — d.z. overbrengingen in een nauwkeurig de toonsafstanden aanwijzend notenschrift — der oude neumenhandschriften (waarin de beweging der melodische lijn slechts in 't algemeen wordt aangegeven) gehouden, met verwaarlozing van de gegevens der vroegere oorkonden, uit welke blijkt, dat talrijke melodieën tussen de Xe en de XIe eeuw in haar harmonischen bouw verwordingen hebben ondergaan. Men leze hierover Fr. Aug. Gevaert, *La Mélodie antique*, hoofdst. VII. — Ook de verdeling der lettergrepen van den tekst over de noten der slotcadansen in de recitatieven van het *Missale* is niet altijd correct.

¹⁾ Vgl. bl. 90.

²⁾ Vgl. boven, bl. 17, noot 2. Heden nog kan de priester gedurende dezen psalm en het daaropvolgend Alleluia gaan zitten, wat geheel overeenkomstig den geest der liturgie is.

lijk, maar niet zéér goed uitgevoerd Gregoriaans is volkomen ongenietbaar ¹⁾).

Fijn en kunstvol moet het Gregoriaans worden gezongen, maar men hoede zich voor gemaktheid, zinge natuurlijk, rond en mannelijk. Recitatieven, als de psalmen, moeten goed worden „voordragen”. Evenals elke andere muziek moet het Gregoriaans met uitdrukking en gloed worden uitgevoerd; men neme dus het houten, bloedloze gezang van sommige monniken niet tot voorbeeld.

Men zinge niet te vlug. De Gregoriaanse melodieën willen eer langzaam en gedragen worden uitgevoerd, in het bijzonder in grotere kerken. De regel, dien de Hoogw. abt Pothier steeds gaf, was: Regel het tempo naar de grootte der kerk en de geluidswerkaatsing er in. Zolang niet elk woord in alle hoeken der kerk duidelijk verstaan wordt, is het tempo te snel.

Het is aesthetisch en liturgisch verkeerd, de sololiederen door een koor te laten zingen, en het is, muzikaal gesproken, fout, de koor-melodieën door een al te talrijk koor te laten uitvoeren. Dit laatste vooral is verderfelijk en drukt de lichte Gregoriaanse melodie dood. De beroemde Romeinse schola der vroege middeleeuwen bestond slechts uit 7 zangers en een rei van omstreeks 20 knapen.

Een nog grotere vergissing is het en het zal hem, die het waagt, op den duur een bittere teleurstelling bezorgen, de Gregoriaanse liederen door de massa der gelovigen te laten zingen. Ik heb reeds opgemerkt, dat het aandeel van het volk aan het liturgisch gezang, ook in de eeuwen, toen de deelneming der gemeente aan de kerkelijke plechtigheden het levendigst was, steeds betrekkelijk gering bleef en zich tot enkele recitativische melodieën, als de oudste *Kyrie*-, *Sanctus*- en *Agnus*-melodieën, beperkte ²⁾).

¹⁾ In kleinere kerken, waar men over geen behoorlijk geoefende zangers beschikt, late men de zangstukken liever „zeggen”: zo deed men ook eertijds, waar men geen zangers had. Trouwens, ook in de eerste eeuwen, in den tijd der vervolgingen, werd, naar alle waarschijnlijkheid, in de christelijke vergaderingen niet of weinig gezongen. Men volge dan echter het bekende onnatuurlijk, eentonig gedreun van vele kloosterlingen bij het verrichten van het koorgebed niet na, doch geve gerust, door matige stembuigingen, leven en uitdrukking aan de voordracht, zonder evenwel in „declamatie” te vervallen. Zo is de levende practijk te Rome. Men leze hierover Joseph Pothier, *Les mélodies grégoriennes* (Doornik, 1881), hoofdst. XV.

²⁾ De oudste zangwijs van het *Sanctus*, aansluitend bij die der prelatie, is de melodie, welke in de huidige zangboeken als „ferialis” wordt betiteld (*In feriis Adventus et Quadragesimae*). De versierde, lang niet altijd schonere, zangwijzen van *Kyrie*, *Gloria*, *Credo*, *Sanctus* en *Agnus* zijn geschreven in een tijd, toen het volk geen deel meer aan den zang nam.

Hier zij terloops opgemerkt, dat er geen enkele verplichting bestaat, zich aan de door het „Ordinarium Missae” van het *Graduale Romanum* voorgestelde samenstelling der missen te houden. Men kan de verschillende zangstukken daaruit naar eigen smaak uitkiezen en groeperen.

Wie prijs stelt op algemenen volkszang — die inderdaad een machtig middel is om de godsdienstige waarheden diep in de gemoederen te prenten — late het volk na de mis en bij buitenliturgische plechtigheden (lof, processien, enz.) eenvoudige, eenstemmige, in een gemakkelijken rhythmus geschreven liederen zingen *in zijn taal*, in den trant van onze fijne, tere, oud-Nederlandse geestelijke liederen, waaronder zoo menig pareltje van dicht- en toonkunst is, dat, ook heden nog, voor ons, al zijn bekoring heeft be waard. Door zulke volksliederen wist ook de grote bisschop Ambrosius van Milaan, in de IVe eeuw, het volk te betoveren en te vervoeren.

Men pleegt bij het gezamenlijk psalmzingen alles tot een zelfde dominant terug te brengen. Dit moge in dit geval te rechtvaardigen zijn; het is evenwel in strijd met de meest elementaire begrippen der kunst, alle melodieën, ook buiten de psalmodie, aldus te transponeren. De oude kerkelijke toondichters, die, evenzeer als de huidige toonkunstenaars, graag met de verschillende stemkleuren, waarover zij beschikten, hun voordeel deden, hebben blijkbaar nu eens voor hoge, dan eens voor lage stemmen geschreven, en hun melodieën komen eerst dan volop tot haar recht, wanneer zij in het door den schrijver gewilde diapason worden gezongen; anders verliezen zij vaak alle kleur en leven.

DE BEGELEIDING. Gedurende den gehelen bloeitijd van den Gregoriaansen zang, tot diep in den modernen tijd, was een meerstemmige begeleiding er van onbekend. Evenzeer toch als een vierstemmig zingen van deze melodieën, is een vierstemmig geschreven begeleiding er van in strijd met de natuur zelf der homophonie. „Een doorlopende begeleiding *in volle akkoorden*”, schrijft Fr. Aug. Gevaert ¹⁾, „is in strijd met het wezen van het homophonisch gezang en berooft het van zijn bekoring. Gezangen zonder modulatiën vervelen eer, wanneer men er een harmonie aan toevoegt. — M.i. *zou elke hervorming in de uitvoering van het Gregoriaans moeten beginnen met de afschaffing der meerstemmige begeleiding... De beste begeleiding van het Gregoriaans deugt niet.* — Is het volstrekt nodig de stem te ondersteunen, opdat zij op toon blijve, dan is een verdubbeling unisono der voornaamste tonen der melodie met, er tussen door, hier en daar een eenvoudig kwintakkoord, om de slotcadansen te doen uitkomen, in zekere modi een vast aangehouden toon, zoals het *ison* der Oosterse christenen, maar in het onderste deel van het klavier, alles wat ik met het harmonisch beginsel van het Grieks-Romeins en de traditie van het christelijk

¹⁾ T. a. p. Men leze de gehele § 89, bl. 124 en volg.

gezang verenigbaar acht". En Franz Xav. Haberl schrijft: „Het orgel verzwakt altijd de natuurlijke uitwerking van het woord en de kracht der taal en tast alzo de oorspronkelijke schoonheid van den Gregoriaansen zang aan. Ten slotte kan de oratorische rhythmus, die niet aan een strenge maat gebonden is, ondanks al de kunst van den organist, niet zo volmaakt en zo fijn worden weergegeven als de muzikale aesthetiek vergt" ¹⁾).

Voor al de solozangen verliezen veel van hun schoonheid, wanneer zij met het orgel worden begeleid: de begeleiding belemmert immers de vrije voordracht van het lied en de vlucht der ragfijne, aetherische melodie ²⁾).

DE ZANGSCHOOL. De zangmeester legge er zich derhalve op toe, zijn zangers zo grondig te scholen, dat zij de hinderlijke orgelbegeleiding kunnen ontberen.

Eindelijk, wie op een zo schoon mogelijke uitvoering der Gregoriaanse melodieën gesteld is, zorge er voor, naast de mannenstemmen ook een geoefend knapenkoor te bezitten, want, zoals genoemde schrijver terecht zegt, goed gevormde knapenstemmen zijn fris en ongekunsteld, doordringend, beslist en krachtig en weergaloos zoetluidend ³⁾).

¹⁾ *Magister Choralis* (Regensburg, 1883).

²⁾ Het is inconsequent en lelijk, om, terwijl men de recitatieven van den priester niet begeleidt, de antwoorden van het volk, wél te begeleiden. Dit is trouwens gans onnodig.

³⁾ Uit het geheel verschillend wezen van homophonische muziek en polyphonie en derhalve ook van haar wetten en uitdrukkingsmiddelen volgt, dat men in een liturgische plechtigheid beide genres liever niet naast elkander moet plaatsen, zoals bv. vaak in de mis wordt gedaan. Afgezien van de liturgische bezwaren (althans wat de mis betreft), is dit even verkeerd en nadelig voor de waardering van het Gregoriaans door de muzikaal weinig ontwikkelde massa der gelovigen, als wanneer men voor een lekenpubliek b.v. houtsneden van Dürer naast de kleurenweelde van Raffaël's of Rembrands schilderijen zou plaatsen. De grote menigte blijft immers doorgaans bij het uiterlijke, het lichamelijke, d.i. in het Gregoriaans, de eenstemmigheid der melodie, in het meerstemmig gezang, de schitterende harmonie, staan. Zij is onbekwaam de diepere schoonheid der Gregoriaanse melodie aan te voelen en haar kunstrijken bouw te vatten, evenmin als zij tot het wezen der polyphonie doordringt en den thematischen bouw van haar kunstgewrochten begrijpt.

AANHANGSEL.

Als besluit van dit boek laat ik hier een methode om de mis bij te wonen volgen, welke, naar ik meen, geheel overeenkomstig de gezonde liturgische overlevering is en door jarenlange ervaring zeer geschikt is gebleken, om volwassenen, ook eenvoudige, onontwikkelde gelovigen, innig met het organisch verloop der mis vertrouwd te maken en hen deze met veel vrucht te doen bijwonen — op voorwaarde, evenwel, dat alles in de kerk waardig en ordelijk toegaat. Vooropgesteld wordt, dat de priester alle gebeden, ook de stille, in een rustig tempo verricht, zodat de gelovigen in staat zijn hem behoorlijk te volgen: dit is een hoofdvereiste.

Het is wellicht nuttig eerst even de overwegingen uiteen te zetten, welke hierbij als richtsnoer hebben gediend.

1. Het eerst nodige is, dat men den gelovigen het grotendeels verloren besef weer levendig bijbrengt, dat zij een *gemeenschap* uitmaken en dat de mis de *vergadering der christelijke broederschap* is, waarin Christus' gelovigen samenkomen, om Gods woord en de stem der apostolische overlevering aan te horen, gezamenlijk God te loven en te bidden en Hem met Christus, als ledematen van Diens geestelijk lichaam, het Offer op te dragen. Om hun dat in te prenten, moet men van alle middelen gebruik maken, die de huidige liturgie nog aan de hand doet.

2. Uitgesloten is elk waarachtig liturgisch herstel zolang de gelovigen er niet weer aan wennen, onder de mis, bij de nuttiging, te communiceren. Dit is echter reeds zo vaak en op uitstekende wijs betoogd, dat ik het overbodig acht, hieromtrent in herhalingen te vervallen. Men legge er telkens weer den nadruk op, dat er voor iemand, die de mis kan bijwonen, geen enkele reden zijn kan, om vóór de mis te communiceren. Meestal hoort men opwerpen: „Ik kan na de mis niet nog nabidden”. Men late zich hierbij liever leiden door de Kerk, in haar liturgie: dat is een veilige gids ¹⁾. Men houde ook steeds vóór ogen, dat de gezamenlijke deelneming der gemeente aan Christus' lichaam en bloed het voornaamste teken en de band zelf der eenheid van al de ledematen van Christus' geestelijk lichaam is ²⁾.

Niet alleen op de gewone werkdagen moet het oude gebruik wor-

¹⁾ Hier is overigens het spreekwoord toepasselijk: Geen erger dove, dan die niet horen wil. Tegen vooroordeel en sleur helpt geen redeneren alleen; zij moeten stelselmatig en krachtadig door hen, die 't in hun macht hebben, worden uitgeroeid.

²⁾ Vgl. den In brief aan de Korinthiërs (X, 17): „Daar er één brood is, zijn wij, hoe talrijk ook, één lichaam: want wij hebben allen deel aan hetzelfde brood”. Dezelfde gedachte wordt op treffende wijs vertolkt in het Kerkelijk Gebedenboek van den heiligen bisschop Serapion van Thmoëis, een

den hersteld. Het is van groot belang, dat dit juist op Zon- en feestdagen, alsmede op de andere aloude waakdagen (vierjaarlijkse vastendagen en Heilige XL Dagen) gebeurt, en vooral bij de plechtige openbare mis (hoogmis, parochiemis).

3. Wil men, dat de liturgische beweging, die niet enkel enige kringen van meer ontwikkelden, maar alle gelovigen het leven der Kerk opnieuw wil doen meeleven, haar doel bereikt, dan ga men vooral niet te formalistisch te werk. Ook hier is het woord van Paulus toepasselijk: „De letter doodt; de geest maakt levend”.

Men binde nl. de gelovigen niet aan alle gebeden van den priester, zonder onderscheid. *Essentiëel is, gewis, dat zij zich bij het openbaar gebed* (openingsgebed, gebed over de offergaven, dank- en offergebed, plechtige dankzegging) *ten nauwste met den priester verenigd houden*. Daarbuiten echter geve men hun de gelegenheid, ook in persoonlijk gebed hun ziel uit te storten. Zo is toch, van den beginne af, de bedoeling der Kerk geweest. Zelfs was in het stilgebed van allen, in een bepaalde houding verricht, het wezen van het liturgisch gemeenschappelijk gebed gelegen; het korte, met luider stem door den priester uitgesproken gebed, was hier slechts het besluit van ¹⁾. Er zijn ook in de huidige mis nog verschillende voor eigen gebed geschikte gelegenheden: immers, niet alle gebeden van den priester zijn als gemeenschappelijk gebed bedoeld. Zo zijn de gebeden aan den voet van het altaar, de gebeden bij en na de voorbereiding van het brood en den wijn (tot het gebed over de offergaven), en meer andere, duidelijk als privaat gebed den bedienaar in den mond gelegd ²⁾. Men late gedurende deze oogenblikken de gelovigen aan zich zelf over.

Men ruime verder, althans in niet zingende missen, op de oogenblikken, waar dit nog mogelijk is, een plaats aan de volkstaal in. Dit zal de vreugde der gelovigen aan de liturgische diensten vermeerderen ³⁾. Zo kan men met groot voordeel het *Gloria* en het *Credo*,

---

tijdgenoot en vriend van den h. Athanasios: „Evenals dit brood (als korenaren) verstrooid was op de bergen en, verzameld, één geworden is, verzamel zo ook Uw heilige Kerk uit alle volkeren, uit alle landen, steden, dorpen, huizen, en maak haar tot éne, levende en algemene Kerk”.

Om en de bijwoning der parochiemis en de communie op Zon- en feestdagen te bevorderen heeft men reeds in sommige plaatsen met de gewoonte gebroken, de hoogmis te 10 uur of later te houden, en deze vervroegd. Moge men er eveneens spoedig toe komen, om, behalve op Zon- en feestdagen, ook, evenals vroeger, op de vierjaarlijkse vastendagen en de dagen in den heiligen Vastentijd een parochiemis te houden.

¹⁾ Z. boven bl. 5.

²⁾ Vgl. bl. 19-23.

³⁾ De Romeinse prelaat, Mgr. X. Barbier de Montault, voor wien anders alles wat Romeins is, daarom alleen reeds als onaantastbaar geldt, schrijft in zijn reeds aangehaald werk: „Men moet zich niet ontveinzen, dat het volk minder van de grote liturgische diensten, mis en vespers, houdt, omdat het de Latijnse taal niet verstaat, die het niet geleerd heeft of vergeten is”.

nadat zij door den priester zijn aangeheven, door het volk mede laten opzeggen, *in zijn taal*. Men zorge echter, dat dit niet in sleur ontaarde, nooit geschreeuw of werktuiglijk afraffelen worde, en late dit daarom liever niet in elke mis gebeuren, doch alleen op de bovengenoemde kerkdagen.

Niet aan te raden is, langere Latijnse teksten of antwoorden door het volk te laten opzeggen. Wie dit beproeft, zal er niet veel vreugde aan beleven, daar het onvermijdelijk een louter mechanisch opzeggen en, op den duur, door het radbraken der Latijnse woorden, een potsierlijk gebrabbel zal worden. Men blijve dus liever wijselijk binnen de perken door het overgeleverd gebruik der Kerk aangegeven ¹⁾.

4. Ook de lezingen onder de mis moeten voor het volk weer iets levends worden. Men heeft in sommige kerken, tot tevredenheid en stichting der gelovigen ingevoerd, dat de priester (in een plechtige mis de diaken of de onderdiaken) op de bovengenoemde dagen, na elke in het Latijn gedane lezing, deze, naar het volk toegekeerd, van het altaar of het heiligdom in de volkstaal voorleest. Dit is de ware en enige methode om de lezingen weer ten volle aan haar doel, de gelovigen te onderrichten, te doen beantwoorden. Men werpe niet op: de gelovigen kunnen de vertaling in hun misboek lezen. Vooreerst zullen er altijd talrijke gelovigen zijn, die geen misboek hebben of kunnen gebruiken; maar ook voor de anderen zal een vertaling, goed voorgelezen door iemand, die de heilige boeken hanteert, veel nuttiger zijn dan een vluchtig door hen zelf gelezene, *Fides ex auditu!* ²⁾.

¹⁾ De in den jongsten tijd opgekomen benaming „mis in dialogvorm” of (horresco referens!) „gedialoogeerde mis” voor een mis, waarin men den omstanders de voor de dienaren bestemde antwoorden in den mond legt, is eigenlijk een liturgische ketterij. De Romeinse mis kent, behalve het inleidend litanisch gebed en de inleiding tot het eucharistisch gebed, geen „dialog” tussen den priester en de gelovigen. De eigenlijke misgebeden werden steeds door den priester alléén, als woordvoerder der gemeente bij God, verricht, terwijl de gelovigen hun deelneming aan zijn gebed slechts door enkele aanroepingen en door hun houding tot uiting brachten.

Ook de methode zelf lijkt mij liturgisch minder juist, daar zij, behalve het onder dit nr. reeds gezegde, geen rekening houdt met het verschil tussen het privaat gebed van den priester en het openbaar gebed. Dat de gebeden van den priester aan den voet van het altaar b.v. niet bestemd zijn om door het volk medegebeden te worden, blijkt reeds uit het feit, dat in een plechtige mis gedurende deze gebeden een psalm (zang bij de intrede) wordt gezongen.

²⁾ Op den groten Katholiekendag te Praag, in Juni van dit jaar gehouden, werden de lezingen onder de plechtige mis in de talen van de 6 in den Tsjecho-Slowaaksen staat verenigde natiën gedaan.

Reeds in de IVe eeuw was het te Jeruzalem gebruik, de lezingen, nadat zij in het Grieks, de rijkstaal, gedaan waren, in het Syrisch, de volkstaal, te vertolken. *Peregrinatio*, 47.

Is het nog nodig er op te wijzen, aan welke liturgische ketterij men zich schuldig maakt, wanneer men in een zingende mis het graduaal responsorium zingt, terwijl de priester het epistel leest?

In vele kerken worden het epistel en het evangelie vóór de preek, van den preekstoel, in de volkstaal voorgelezen. Dit is een stap in de goede richting, maar rukt de lezingen uit haar verband met het psalmgezag, en de opeenhoping van lezingen en preek, zonder enige afwisseling of tussenpoos, vergt te veel van de aandacht der gelovigen. Hoeveel wijzer en zielkundiger gaat de liturgie te werk, die door geschikte tussenpozen het gelezene tot het gemoed laat doordringen!

5. Het is van groot belang, m.i., de eenheid van het eucharistisch hooggebed, de offerande, duidelijk te doen uitkomen. Daarom moet men dit gebed, in boeken voor de gewone gelovigen bestemd, liever niet door allerlei ondertitels of rituele voorschriften, die voor hen geen belang hebben, in stukjes hakken, zoals het *Missale Romanum* doet. Het *Missale* is een dienstboek ten behoeve der priesters; een misboek ten gebruike der gelovigen stelt andere eisen en dient dus anders te worden ingericht ¹⁾. Om dezelfde reden lere men de gelovigen, gedurende het gehele eucharistisch gebed, van de prefatie af, in dezelfde houding blijven.

Opn. Men houde de hand aan de vanouds overgeleverde scheiding der geslachten in de kerk, die, behalve de ingetogenheid, ook, door de indeling in twee koren van verschillende stemhoogte en kleur, de schoonheid van het antiphonisch gezang bevordert (vgl. boven, bl. 9, noot 1) ²⁾.

Men vermijde verder zoveel mogelijk alles wat de aandacht der gelovigen afleidt. Zeer storend is het bij ons gebruikelijk ontvangen van plaatsgeld onder den dienst. Het ideaal ware, dat de plaatsen in de kerk kosteloos ter beschikking stonden. Zolang echter de bevoegde overheid hierin geen verandering brengt, dient het ontvangen van deze belasting derwijze te worden geregeld, dat zij met de minst mogelijke stoornis gebeurt ³⁾.

---

¹⁾ Om nog beter de eenheid van dit gebed te doen uitkomen, heb ik in mijn vertaling de in de XIIe eeuw ingelaste *amen's* weggelaten. Oorspronkelijk kwam er maar één *amen* in het eucharistisch gebed voor, nl. aan het slot.

²⁾ Volgens het oorspronkelijk gebruik is de plaats der mannen aan den evangeliekant, als den waardigsten, die der vrouwen aan den epistelkant, d.i. in de kerken, waarin het heiligdom ten Westen ligt, de Noordzijde, in die, waarin het aan het Oosteinde is, de Zuidzijde.

³⁾ Met betrekking tot dit punt schrijft mgr. X. Barbier de Montault t.a.p.: „De stoelen moeten kosteloos zijn. Een gedwongen belasting op de stoelen houdt de mensen uit de kerk en is veelal oorzaak van ontevredenheid en gemor. Bovendien stoort het ontvangen er van den heiligen dienst. Het ware verstandiger bij den ingang der kerk te laten betalen, zoals in den schouwburg”. Dit laatste is in Engeland gebruikelijk. Te Wenen, in Oostenrijk, betaalt men niets voor de stoelen in de kerk, maar tegen het einde der mis doorloopt een kerkbediende met een beurs aan een langen stok gehecht

ORDE DER H. MIS.

Voorbereiding.

Besprenkel u, alvorens in het Huis Gods te treden, met wijwater, zeggende:

Ontzondig mij, Heer, en ik zal rein zijn.
Was mij en ik zal witter zijn dan sneeuw.

Bid dan, tot het ogenblik der intrede of, in een niet zingende mis, gedurende de gebeden aan den voet van het altaar (de eigen voorbereiding van den priester en zijn dienaren) in dier voege ¹⁾:

Laat mij, o Heer, met een zuiver geweten, met geloof en heilige vrees in Uw heiligdom treden en, in het schitterend gezelschap Uwer engelen, in Uw ontzaglijke tegenwoordigheid verschijnen. Sta mij bij en zegen mij in deze ure, o mijn God. Help mij alle wereldse zorgen afleggen; verlicht mijn verstand en bestraal mijn hart, opdat ik Uw levengevend woord moge begrijpen, en Uw heerlijkheid kennen, en alwat U welbehaaglijk is steeds bedenken en doen.

Ontvang, o Heer, mijn smekingen, door de voorspraak van de heilige Moeder Gods, de onbevleete Moeder van Uwen eniggeboren Zoon en door de smekingen van al Uw heiligen. Hoor mij, o Heer, en wees genadig; vergeef mij mijn zonden en acht mij waardig U te loven en te danken en U, tot ons heil, het vlekkeloze Lam op te dragen, Dat de zonde der wereld wegneemt. Bekleed mij met het brui-
loftskleed, opdat ik zonder beschaamd te worden moge deelnemen aan Uw heilig gastmaal en bereid gevonden worde in te gaan tot de hemelse bruiloft, met de wijze maagden, om U daar te verheerlijken.

o Heer, onze God, die ons allen geleerd hebt aldus gemeenschap-
pelijk en eenstemmig te bidden en Die beloofd hebt de gebeden te verhoren van twee of drie in Uw naam vergaderd, vervul nu, tot hun zaligheid, de wensen Uwer dienaren en verleen ons in deze

---

de rijen der gelovigen, met het gevolg, dat iedereen voor de onkosten der kerk iets geeft, en veel meer, naar 't schijnt, dan den huurprijs van een plaats.

Op een andere plaats zegt bovengenoemde schrijver: „In de kerk zijn allen gelijk vóór God; de rijke is er niet meer dan de arme. Wie 't eerst komt, heeft de eerste plaats, wie hij ook zij. Deze schone gelijkheid ziet men te Rome, waar niemand zich een plaats kan voorbehouden”. (Nog meer dan het plaatsverschil is het met de gelijkheid van christenbroeders in strijd, bij afkondigingen in de kerk, aan sommige gelovigen den titel „de heer” of „mevrouw” te geven, en aan andere niet: men late zich in de kerk eenvoudig bij zijn naam noemen).

¹⁾ Die hier voorgestelde niet-liturgische gebeden zijn, evenals die vóór en na de communie, verder, enkel als richtsnoer voor de ogenblikken van privaat gebed bedoeld. Zij zijn merendeels aan de Oosterse liturgieën ontleend.

wereld de kennis Uwer waarheid en in de toekomstige het eeuwig leven.

De intrede.

In de plechtige mis staan allen rechtop bij de intrede van den dienstdoenden priester met zijn gevolg en maken het kruisteken, terwijl het zangkoor den Zang bij de Intrede (Introitus) aanheft ¹⁾.

De smekingen.

(Rechtop staan! ²⁾.

Het zangkoor (in een niet zingende mis de priester): Kyrie eleison (Heer ontferm U!)

Allen: Kyrie eleison.

Zangk. (of pr.): Kyrie eleison.

Allen: Christe eleison (Christus, ontferm U!)

Zangk. (of pr.): Christe eleison.

Allen: Christe eleison.

Zangk. (of pr.): Kyrie eleison.

Allen: Kyrie eleison.

Zangk. (of pr.): Kyrie eleison.

Lofzang ³⁾.

De priester: Gloria in excelsis Deo

(Ere zij God in de hoogste hemelen)

Het volk: en vrede op aarde bij mensen, die van goeden wille zijn. Wij loven U; wij zegenen U; wij aanbidden U; wij verheerlijken U; — wij brengen U dank om Uwe grote heerlijkheid, Heer God, hemelse Koning, God de Vader, Almachtige. —

Heer, eniggeboren Zoon, Jezus Christus, — Heer God, Lam Gods, Zoon des Vaders, Gij die de zonden der wereld wegneemt, ontferm U onzer, — Gij die de zonden der wereld wegneemt, ontvang onze smeekbede; — Gij die zit aan de rechterhand des Vaders, ontferm U onzer. — Gij alléén zijt de heilige, Gij alléén de Heer, Gij alléén de Allerhoogste, Jezus Christus, met den Heiligen Geest, tot heerlijkheid van God den Vader. — Amen.

¹⁾ „Introitus”, graduaal responsorium, „offertorium”, communiezang, waren vroeger uitsluitend eigen aan de plechtige mis. Zij stonden trouwens niet in het *Liber Sacramentorum* (misboek), doch slechts in de boeken van het zangkoor (vgl. bl. 11, noot 3).

²⁾ De hier in overeenkomst met de vanouds in de Kerk overgeleverde gebruiken voorgeschreven houdingen zijn niet voor de strict „private” mis bedoeld, nl. wanneer een priester slechts uit persoonlijke godsvrucht of ten behoeve van enkele losse gelovigen het heilig Offer opdraagt.

³⁾ De streepjes in den tekst van *Gloria*, *Credo* en *Sanctus* wijzen de langere rusten aan bij het gezamenlijk opzeggen, de komma's en kommapunten de kortere.

Het plechtig openingsgebed.

(*Rechtop staan!*)

- De priester:* Dominus vobiscum.
(De Heer zij met Ulieden!)
- Allen:* Et cum spiritu tuo.
(En met uw geest!)
- De priester:* Oremus.
(Laat ons bidden).
... per omnia saecula saeculorum
(door alle eeuwen der eeuwen).
- Allen:* Amen.

De lezingen en de toespraak.

1. *Lezing of lezingen uit de brieven of de Handelingen der apostelen of uit de boeken van het Oude Verbond.*

Na de lezing psalmgezang.

2. *Lezing uit het heilig Evangelie.*

De diaken: Dominus vobiscum.

Het volk: Et cum spiritu tuo.

De diaken: Sequentia (Initium) sancti Evangelii secundum N.

Het volk: Gloria tibi, Domine
(U zij roem, o Heer!)

Op het evangelie volgt de toespraak.

De geloofsbelijdenis ¹⁾.

De priester: Credo in unum Deum (Ik geloof in énen God),

Het volk: almachtigen Vader, Schepper van hemel en aarde, van alle zichtbare en onzichtbare dingen;

En in énen Heer Jezus Christus, Gods eniggeboren Zoon, uit den Vader geboren vóór alle eeuwen, God van God, Licht van Licht, waren God van waren God — geboren, niet gemaakt, één van wezen met den Vader, door Wien alles gemaakt is; — Die om ons mensen en om onze zaligheid uit den hemel is nedergedaald, en het vlees heeft aangenomen door den Heiligen Geest uit de Maagd Maria en mens is geworden; — Die voor ons ook gekruist is onder Pontius Pilatus, geleden heeft en begraven is, en verrezen is ten derden dage, volgens de Schriften; — en is opgestegen ten hemel en zit ter rechterhand des Vaders en zal wederkomen met heerlijkheid om levenden en doden te oordeelen; — aan Wiens rijk geen einde zal zijn; —

¹⁾ Men sta onder de geloofsbelijdenis liefst rechtop.

En in den Heiligen Geest, den Heer, den Levendmakende, Die van den Vader en den Zoon voortkomt, Die met den Vader en den Zoon te zamen aanbeden en verheerlijkt wordt, Die gesproken heeft door de Profeten; —

In éne, heilige, katholieke en apostolische Kerk. —

Ik belijd één doopsel tot vergiffenis der zonden. —

Ik verwacht de verrijzenis der doden en het leven der toekomstige eeuw. Amen.

Uitnodiging tot het gebed.

(Recht op staan!)

De priester: Dominus vobiscum.

Het volk: Et cum spiritu tuo.

De priester: Oremus.

HERNIEUWING

VAN HET AVONDMAAL DES HEREN.

De offering.

Terwijl de priester de offergaven voorbereidt bidde men, als er geen offeringszang is, geknield (behalve op Zondag en onder den Paaschtijd) in dier voege:

Een voorbidder: Ontferm U onzer, o Heer, naar Uwe goeder-tierenheid. — *Antw.* Wij bidden U, verhoor ons.

Ontferm U over de wereld en schenk haar vrede en rust. — *Antw.:* Wij bidden U, verhoor ons.

Ontferm U over Uw heilige katholieke en apostolische Kerk, hier en over de ganse wereld. — *Antw.:* Wij bidden U, verhoor ons.

Ontferm U over onzen vader, den bisschop, en alle bisschoppen, priesters en bedienaren der heilige Kerk. — *Antw.:* Wij bidden U, verhoor ons.

Ontferm U over ons volk en bekeer onze dwalende broeders. — *Antw.:* Wij bidden U, verhoor ons.

Ontferm U over de weldoeners van de heilige Kerk en van onze noodlijdende broeders. — *Antw.:* Wij bidden U, verhoor ons.

Ontferm U over onze zieken, de zeevarenden, de reizenden, onze armen, de weduwen en de wezen, de stervenden en allen die beproefd of bekoord worden. — *Antw.:* Wij bidden U, verhoor ons.

Ontferm U over onze vijanden en vervolgers, over de arme zondaars en verdwaalden. — *Antw.:* Wij bidden U, verhoor ons.

Zegen de vruchten der aarde. — *Antw.:* Wij bidden U, verhoor ons.

Laat ons de heilige maagd en Moeder Gods en alle heiligen gedenken, opdat wij door hun voorspraak barmhartigheid mogen verwerven. — *Antw.:* Wij bidden U, verhoor ons.

Ontferm U over onzen vader, den priester, die U het heilig offer opdraagt. — *Antw.:* Wij bidden U, verhoor ons.

Red ons allen, o Christus, onze Heer, door Uwe genade, vermeerder in ons Uw vrede en Uw liefde en ontferm U onzer. — *Antw.:* Wij bidden U, verhoor ons.

Vergeet vooral niet geheel u zelven aan God op te dragen, in vereniging met Christus, met Wien gij u ook slachtofferen moet.

In de plechtige mis voert het zangkoor gedurende de voorbereiding der offergaven den Offeringszang (Offertorium) uit.

Het gebed over de offergaven.

De priester: Orate, fratres (Bidt, broeders).

(Recht op staan!)

met stemverheffing:

per omnia saecula saeculorum.

Het volk: Amen.

HET DANK EN OFFERGEBED.

De priester: Dominus vobiscum.

Het volk: Et cum spiritu tuo.

De priester: Sursum corda (Omhoog de harten!)

Het volk: Habemus ad Dominum (Wij houden ze tot den Heer verheven).

De priester: Gratias agamus Domino Deo nostro (Laat ons den Heer onzen God dankzeggen).

Het volk: Dignum et iustum est (Het is passend en rechtvaardig).

De priester: Het is waarlijk passend en rechtvaardig, billijk en heilzaam, dat wij U te allen tijde en overal dankzeggen, heilige Heer, almachtige Vader, eeuwige God... [*Zie Misboek*].

Wij bidden U, gedoog, dat wij ook onze stemmen met de (reien der engelen) verenigen en U met ootmoedige lofprijzingen zeggen:

(Verenig bij het „Sanctus” uw stem met die van den priester).

Sanctus, Sanctus, Sanctus
Dominus Deus Sabaoth. Pleni
sunt coeli et terra gloria tua.

Heilig, heilig, heilig is de
Heer God der heirscharen! Vol
zijn hemel en aarde van Uwe
heerlijkheid.

Hosanna in excelsis. — Be-
nedictus qui venit in nomine
Domini. — Hosanna in excelsis.

Hosanna in den hoge! Ge-
zegend Hij die komt in den
naam des Heren! Hosanna in
den hoge!

O goedertierenste Vader, wij vragen U ootmoedig en smeken U door Jezus Christus, Uwen Zoon, onzen Heer, dat Gij welgevallig zoudt willen aannemen en zegenen deze giften, deze geschenken, deze heilige en onbevleete offergaven. Wij dragen ze U op, vooreerst voor Uwe heilige katholieke Kerk, dat het U behage haar den vrede te verlenen, te bewaren, in de eenheid te behouden en te bestieren over de gehele aarde, voor Uwen dienaar onzen Paus N. en onzen bisschop N. en alle rechtgelovige verkondigers van het katholiek en apostolisch geloof.

Gedenk, o Heer, Uwe dienaren en dienaressen... en allen, die hier tegenwoordig zijn, en wier geloof en godsvrucht U bekend zijn, die U dit lofoffer opdragen ¹⁾ voor zich zelf en al de hunnen, tot verlossing hunner zielen, voor hun heil en behoud, en U, den eeuwigen, levenden en waren God hun dankschuld betalen. In één gemeenschap verenigd vieren wij ook de gedachtenis, vooreerst van de roemvolle Maria altijd maagd en Moeder van onzen Heer Jezus Christus, alsook van Uw heilige apostelen en martelaren Petrus en Paulus, Andreas, Jacobus, Johannes, Thomas, Jacobus, Philippus, Bartholomeüs, Mattheüs, Simon en Thaddeüs, Linus, Cletus, Clemens, Xystus, Cornelius, Cyprianus, Laurentius, Chrysógonus, Johannes en Paulus, Kosmas en Damianos en van al Uwe heiligen: geef ons door hun verdiensten en gebeden, dat wij in alles door de hulp Uwer bescherming versterkt worden. Door den zelfden Christus onzen Heer.

Dit offer dan van ons, Uw dienaren, en van geheel Uw huisgezin, bidden wij U, o Heer, neem het genadig aan; beschik onze dagen in Uw vrede; laat ons voor de eeuwige verdoemenis gevrijwaard en in de schare Uwer uitverkorenen opgenomen worden. Door Christus onzen Heer.

¹⁾ Ik laat hier de woorden *pro quibus tibi offerimus, vel*, die eerst omstreeks het jaar 1000 ingelast (vgl. *Micrologus de ecclesiasticis observationibus* uit de XIe eeuw) en geen verbetering zijn, weg.

Gewaardig U, bidden wij, o God, deze offergave alleszins gezegend, wettig, geldig, redelijk en welgevallig te maken, zodat zij voor ons lichaam en het bloed worden van Uwen allerliefsten Zoon, onzen Heer Jezus Christus ¹⁾, Die daags vóór Zijn lijden brood nam in Zijn heilige en eerbiedwaardige handen en Zijn ogen ten hemel verheven tot U, o God, Zijn almachtige Vader, U dankende, het zegende, brak en aan Zijn leerlingen gaf, zeggende: „Neemt en eet hiervan allen, want dit is Mijn lichaam”; en gelijkerwijze, na het avondmaal, dezen kostbaren kelk in Zijn heilige en eerbiedwaardige handen nemende en U insgelijks dankende, hem zegende en aan Zijn leerlingen gaf, zeggende: „Neemt en drinkt hieruit allen, want dit is de kelk van Mijn bloed, het bloed van het nieuwe en eeuwig verbond — het geheim des geloofs — dat voor U en voor velen vergoten wordt tot vergiffenis der zonden. Zo dikwijls gij dit doet zult, zult gij het tot Mijn gedachtenis doen.”

Gedenkende dan, o Heer, het zo zalig lijden van denzelfden Christus, onzen Heer, alsmede Zijn verrijzenis van de doden en Zijn roemvolle hemelvaart, dragen ook wij, Uw dienaren, en met ons Uw geheiligd volk, aan Uwe hoogverheven Majesteit, van Uw eigen geschenken en gaven, op, een zuiver offer, een heilig offer, een onbevlekt offer, het heilig brood van het eeuwig leven en den kelk der altijddurende zaligheid.

Gewaardig U met een genadigen en helderen blik op deze gaven neder te zien en ze welgevallig aan te nemen, zoals Gij de gaven van Uw rechtvaardigen dienaar Abel goedgunstig hebt willen aannemen en het offer van onzen aartsvader Abraham en hetgeen Uw hogepriester Melchisedech U opgedragen heeft, een heilig offer, een vlekkeloze offergave. Ootmoedig smeken wij U, almachtige God, laat deze offergaven door de handen van Uw Heiligen Engel brengen op Uw hemels altaar, vóór het aanschijn van Uwe goddelijke Majesteit, opdat wij allen, die, aan dit offer deelnemende, het allerheiligste lichaam en bloed van Uwen Zoon zullen nutten, met alle hemelse zegeningen en genaden vervuld worden. Door denzelfden Christus onzen Heer.

Gedenk, o Heer, Uw dienaren en dienaressen, die ons zijn voorgaan met het teken des geloofs en den vredesslaap slapen [*de bisschoppen, de priesters, de diakenen en alle bedienaren der Kerk, onze vorsten, de weldoeners van ons volk, en.....*]. Wij smeken U, o Heer, verleen aan deze en aan allen, die in Christus rusten, de

---

¹⁾ Hier kniele men. Na de opheffing sta men weer op. Op vasten- en boetedagen en in dodenmissen kan men geknield blijven tot aan de plechtige dankzegging.

plaats van verkwikking, licht en vrede. Door den zelfden Christus onzen Heer.

Gewaardig U ook aan ons, zondaars, Uw dienaren, die op den overvloed uwer barmhartigheid vertrouwen, enig aandeel en de gemeenschap te geven met Uw heilige apostelen en martelaren, met Johannes, Stéphanus, Mathias, Barnabas, Ignatios, Alexander, Marcellinus, Petrus, Felicitas, Perpetua, Agatha, Lucia, Agnes, Cecilia, Anastasia en al Uw heiligen; gelief ons in hun heilig gezelschap op te nemen, niet afwegende onze verdiensten, maar door een milde schenking van vergiffenis. Door Christus, onzen Heer.

Door Wien Gij, Heer, alle goede gaven immervoort schept, heiligt, levend maakt, zegent en ons geeft. Door Hem en met Hem en in Hem gewordt U, God, almachtige Vader, in de eenheid van den Heiligen Geest, alle eer en heerlijkheid,

met stemverheffing:

per omnia saecula saeculorum (door alle eeuwen der eeuwen).

Het volk: Amen.

Het gebed des Heren.

De priester: Oremus (Laat ons bidden).

Door heilzame geboden aangemaand en door goddelijke lering gevormd durven wij zeggen:
Onze Vader, enz.

Het volk: Sed libera nos a malo (maar verlos ons van den kwade).

De priester: Verlos ons, bidden wij, Heer, van alle verleden, tegenwoordig en toekomstig kwaad en geef ons genadig door de voorspraak der heilige en roemvolle Maria altijd maagd en Moeder Gods, alsmede van Uw heilige apostelen Petrus en Paulus en Andreas en van alle heiligen, den vrede in onze dagen, opdat wij door den bijstand Uwer barmhartigheid geholpen, altijd van zonden bevrijd en voor alle kwelling gerust mogen zijn. Door denzelfden Jezus Christus Uwen Zoon, Die met U leeft en heerst in de eenheid van den Heiligen Geest, God,

met stemverheffing:

per omnia saecula saeculorum (door alle eeuwen der eeuwen).

Het volk: Amen.

De breking des broods en de vredekus.

De priester: Pax Domini sit semper vobiscum (De vrede des Heren zij altijd met Ulieden).

Het volk: Et cum spiritu tuo ¹⁾.

Het zangkoor (in een niet zingende mis, een voorbidder) : Lam Gods,
Dat de zonder der wereld wegneemt, ontferm U onzer.

Het volk: Lam Gods, Dat de zonden der wereld wegneemt, ontferm U onzer.

Het zangkoor (of de voorbid.): Lam Gods, Dat de zonden der wereld wegneemt, geef ons den vrede ²⁾.

De nuttiging.

Na het „Lam Gods” bidde elk voor zich zelf in dier voege:

Ik geloof, Heer, en belijd, dat Gij de Christus, de Zoon van den levenden God zijt, Die in de wereld gekomen is om de zondaars te redden, waarvan ik de grootste ben.

Ik geloof dat dit Uw onbevlekt lichaam is, dat Gij genomen hebt uit de heilige maagd Maria en dat Gij voor ons ten beste gegeven hebt op het kruishout.

Mijn Heer en mijn God, U komt alle eer en roem en aanbedding toe tot in alle eeuwigheid! Gij alleen zijt de Heer, Jezus Christus! Hosanna den Zoon van David! Gezegend, die komt in den naam des Heren!

o Jezus, Zoon van God, laat mij deelnemen aan Uw heilig avondmaal, want ik wil Uw geheim aan Uwe vijanden niet overleveren; ik wil U geen kus geven zoals Judas, maar zoals de rover belijd ik U: Denk aan mij, Heer, in Uw koninkrijk!

o Heer, ik heb gezondigd tegen den hemel en vóór U; ik heb mijn lichaam en mijne ziel bezoedeld en ik heb niets goeds gedaan; maar ik kom tot U, aangemoedigd door Uw onmetelijke goedheid. Ach, Gij, Die de mensen bemint, ontvang mij, arme, gelijk de zondaars, gelijk den moordenaar, gelijk den tollenaar, gelijk den verloren zoon en maak mij waardig om onveroordeeld Uw heilig geheim te ontvangen tot vergiffenis mijner zonden en tot het eeuwig leven, dóór de gebeden van Uw allerzuiverste Moeder en van al uw heiligen.

Heer, ik ben niet waardig, dat Gij onder mijn dak komt, maar spreek slechts een woord en mijn ziel zal gezond worden!

In de plechtige Mis zingt het zangkoor onder de communie van het volk den Communiezang.

¹⁾ Men kan de gelovigen na het ontvangen der h. communie of reeds even vóór de nuttiging laten knielen.

²⁾ In dodenmissen zegt men in plaats van: *Ontferm U onzer: Geef hun de rust* en in plaats van: *Geef ons den vrede: Geef hun de eeuwige rust.*

Na de nuttiging (tot de plechtige dankzegging en daarna) bidde elk voor zich zelf:

o Heer Jezus Christus, heilig mijn gedachten, dat zij geene aardse dingen bedenken. Heilig mijn tong, dat zij geen slechte of valse taal spreke. Heilig mijn ogen, dat zij geen onreine blikken werpen, mijne oren, dat zij niet luisteren naar ijdelheden, mijn handen, dat zij geen boze dingen doen. Heilig al de bewegingen van mijn lichaam, opdat ik U in mijn lichaam verheerlijke.

Mijn God en Zaligmaker, ik dank U, omdat Gij mij gegeven hebt het heilig geheim van Uw lichaam en bloed te mogen ontvangen. Laat het niet zijn tot mijn veroordeling, maar tot genezing en vernieuwing van mijn ziel en mijn lichaam.

o Heer Jezus, Die in Uw oneindige goedheid afgedaald zijt tot de zwakheid van Uw dienstknecht (Uw dienstmaagd) en mij Uw hemels gastmaal waardig hebt geacht, ik durf U nu ook smeken om de volheid Uwer gunst: richt mijne paden, laat mij trouw Uw geboden onderhouden, sterk mij tegen de bekoring, bescherm mij tegen alle kwaad, waak over mijn leven, steun mijn stappen en acht mij ook waardig van U de plaats te ontvangen, die Gij voor mij bereid hebt in het koninkrijk des hemels.

Geef, Heer, dat mijn ogen, die U aanschouwd hebben in Uw liefdegeheim, U eens zonder sluiers mogen aanschouwen in den glans Uwer heerlijkheid; dat mijn lippen, die Uw lof gezongen hebben hierbeneden, eens met de reien der engelen het eeuwig loflied mogen zingen vóór Uw troon; dat mijn voeten, die in Uw heiligdom gestaan hebben, mogen wandelen in het land des lichts; en dat mijn lichaam, dat Uw levend lichaam genoten heeft, moge verrijzen tot een vernieuwd leven en deelnemen aan het onuitsprekelijk feestmaal des hemels, waar Gij met Uwen Vader en Uwen heiligen Geest het zalig licht en de eeuwige vreugde Uwer heiligen zijt.

o Heer, die zegent die U zegenen en heiligt die op U betrouwen, red Uw volk en zegen Uw erve; heilig die de schoonheid van Uw huis liefhebben; omstraal hen met Uw heerlijkheid en verlaat ons niet, die bij U hulp zoeken. Maak ons allen één in de liefde; vervul ons met Uwen heiligen Geest; bevestig ons geloof. Bewaar de priesters vlekkeloos in Uw dienst en de vorsten in de gerechtigheid. Geef den vrede aan de wereld en aan Uw kerken; geef een gunstige luchtgesteldheid en aan de akkers de vruchtbaarheid. Heilig ons volk, bescherm en help zijn weldoeners. Geef aan de zieken hulp, genezing en troost; vaar mede met de zeevarenden; wees den reizenden een

reisgezel; laat de kleine kinderen in Uw vreze opgroeien; onder-richt de geloofsleerlingen en maak hen waardig het doopsel te ont-vangen. Heb medelijden, o Heer, met alle mensen en verenig ons allen in het koninkrijk des hemels! Door de gebeden van Uw aller-zuiverste Moeder en van al Uw heiligen.

Blijf bij mij, Heer, vandaag en alle dagen, volgens Uw belofte: „Wie mijn vlees eet en mijn bloed drinkt, blijft in mij en ik in hem”. Gij hebt dit gezegd, o Gij die ons bemint: bevestig de godde-lijke en onveranderlijke woorden van Uw mond, want Gij zijt een barmhartige, meedogende en menslievende God en de Gever van alle goede dingen. Uw naam zij gezegend in alle eeuwen der eeuwen!

De plechtige dankzegging.

(*Rechtop staan!*)

De priester: Dominus vobiscum.

Het volk: Et cum spiritu tuo.

De priester: Oremus.

... per omnia saecula saeculorum.

Het volk: Amen.

Het zegengebed.

(*alleen in de Heilige 40 Dagen*).

De diaken: Humiliate capita vestra Deo (Buigt uw hoofd vóór God neder. — *Buigen!*)

De priester: Oremus.

De wegzending

De diaken: Ite missa est (Gaat henen, verlof is U gegeven).
of:

Benedicamus Domino (Laat ons den Heer zegenen).

Het volk: Deo gratias (Gode zij dank) ¹⁾.

Nu zegent de priester het volk en leest daarop, bij wijze van dankzegging, den proloog van het evangelie volgens den heiligen Johannes (soms een ander uittreksel uit het evangelie). Dit is het begin der eigen dankzegging van den priester.

¹⁾ In dodenmissen zegt men: *Requiescant in pace* (Dat zij rusten in vrede!) en het volk antwoordt: *Amen*.

AANVULLINGEN.

Bl. 80, noot 1: De wierookkorrels voor de Paaschkaars moeten waarlijk *wierook* zijn en mogen niet vervangen worden door uit was of was en wierook vervaardigde zgn. „nagels”.

Het betaamt, dat de Paaschkaars door haar ongemene afmetingen de aandacht trekke en kunstig versierd worde met bloemen („Resurgente Domino reflorēt omnia, refloruit natura” dichtte een middeleeuws dichter), een zinnebeeld van Christus, het wapen van den bisschop of van de parochiekerk, enz. Zij behoort ook op een fors en indrukwekkenden, zuilvormigen, sierlijk gebeeldhouwden of met mozaiek ingelegden, witmarmeren, stenen of bronzen kandelaar te worden geplaatst, die, zoals te Rome, een (ook na afloop van den Paaschtijd) blijvende plaats in de kerk dient te hebben.

Bl. 95, n. 1: Daar de eucharistische voorraad slechts op één plaats in de kerk bewaard mag worden, heeft het geen doel, op elk altaar een tabernakel te plaatsen.

Voor het geval, dat het Allerheiligste om de een of andere reden tijdelijk naar een andere dan de gewone bewaarplaats overgebracht moet worden, bevindt zich in de sacristie der Romeinse kerken een los tabernakel, dat geplaatst kan worden waar de omstandigheden het vereisen.

Bl. 118, n. 2: Oudtijds werden de lezingen, zoals het trouwens vóór de hand lag, met het gezicht naar de gelovigen gedaan. De huidige liturgie heeft dit oorspronkelijk gebruik bewaard, althans wanneer leesgestoelten (ambonen) aanwezig zijn, naast het andere in lateren tijd ingevoerde, dat overheersend is geworden.

Z. *Miss. Rom.* Rubr. tit. VI, 4 en 5. Vgl. *Caerem. Episc.* I. II. c. VIII, 40 en 45. „Wanneer men aandachtig de thans in de Kerk geldende liturgische practijk nagaat”, schrijft ook A. Bourbon (*Introduction aux cérémonies romaines*, Luçon), lijkt het zeer waarschijnlijk, dat, wat de plaats betreft, vanhem, die het evangelie moet zingen, veeleer gelet wordt op de zijde waar hij staat, dan op de zijde, waarnaar hij zich keert”.

Hetzelfde geldt voor den zang van het Exsultet.

Bl. 110, n. 1: De schoonste Gregoriaanse melodieën, naar alle waarschijnlijkheid ook de oudste, zijn de antiphonen der getijden. Als uitvoering van kerkelijken zang, is niets zo mooi als bv. goed gezongen vespers. Ook is de Vesperdienst (het aloude *λυχνικόν*, lucernarium, „lampenlichtdienst”) in liturgisch opzicht, wanneer hij met vroomheid en waardigheid wordt verricht, op zich zelf een zielverheffende en -verrijkende, het lof ver overtreffende avonddienst. Een bezwaar is, dat het volk de gezangen niet verstaat.

ALPHABETISCH REGISTER ¹⁾.

- Aanbidding (op Witten Donderdag), 77.
aanroepingen (liturgische), 10.
Advent, 82.
Agnus Dei, 22, 81, 112.
akoluthen, 16, 47, 51.
albe, 54.
alleluia, 10, 17, 19, 30, 90.
alphabet, 66.
altaar, 66, 67, 77, 93; (ontbloting), 77;
(versiering), 108.
ambo, z. leesgestoelte.
amen, 5, 10, 14, 15, 119.
amict, 52.
anker, 97.
antifoon, 9, 11.
apostelen (afbeelding), 100, 107.
Armenische liturgie, 28, 29, 30, 31, 38.
asketen, 14.
as, 73.
Aswoensdag, 73.
aureool, 102.
- Banken, z. plaatsen.
basiliek, 88.
beelden (bedekking), 73.
begrafenis, 63, 67.
begraving, 64.
bel, 24.
belijders (asketen), 14.
besnijdenis, 83.
beurtsalm, 8, 11, 17, 19, 118, 121.
bezwering, 40, 41, 64; (van het zout),
40.
biecht, 7, 77.
bijzetting (van reliquieën), 67.
bisschoppen, 46, 47.
bloemen, 100, 108.
boete (openbare), 73, 77.
boetelingen (wederopneming), 77.
boetvaardigheid (sacrament), 77.
Boodschap (Maria), 84.
brood (voor het Offer), 12; (breking),
3, 14, 18, 21, 22; (korf), 101.
bruidsschat, 60.
- cancelli*, z. rasterwerk.
canon (gebed), 17.
christa, 43, 67, 76.
Christus (afbeelding), 103; (mono-
gram), 100.
ciborium, 94.
collecta, 16.
communie, 3, 14, 18, 22, 38, 78, 79, 91,
116; (eerste), 44; (te huis), 79;
(zang), 18, 22, 121.
competentes, z. verlichting.
- confessores*, 14.
consignatio, 43.
Credo, 20, 112.
- Dank- en offergebed, z. gebed.
dankzegging (na de communie), 15, 22.
dalmatiek, 52, 55.
Dertiendag, 82.
deurbewaarders, 47, 51.
diakenen, 5, 12, 15, 16, 17, 18, 22, 43,
46, 51, 80.
diakonessen, 43, 47.
diptieken, 36.
dodenmissen, 15, 20, 64.
doopkapel, 43, 92.
doopleerlingen, z. katechumenen.
doopnaam, 45.
doopsel, 40.
doopvont, 42, 92.
doxologia, 9, 14, 17.
Drieëenheid (voorstelling), 104.
Driekoningen, 81.
Driemaalheilig, 28, 29, 30.
duif, 97.
duivelbezweerders, 41, 47, 51.
dwarsbeuk, 90.
- Effeta*, 41.
engelen (afbeelding), 107.
epistel, 51.
eucharistisch gebed, 5.
evangelie, 11, 17; (boek), 16; (opleg-
ging), 48; (van den h. Johannes), 23.
evangelisten (voorstelling), 101.
Exsultet, 80, 90.
- Flectamus genua*, 7, 10, 19.
- Gallicaansche liturgie, 5.
gebaren (liturgische), 7.
gebed, 1, 5; (dank- en offer-), 13, 17,
21, 26, 34, 119; (der gelovigen), 11,
78; (openings-), 16, 19; (over de
offergaven), 13, 17, 26.
Gebed des Heren, 14, 18; (overgave),
41.
Geboorte (Maria), 84.
H. Geest (voorstelling), 98, 104.
geestelijke gave, 4.
geloofsbelijdenis, 20, 29, 42, 50; (over-
gave), 41.
gemeenschappelijk gebed, 5.
geslachten (scheiding), 11, 119.
gewaden (liturgische) 52; (versiering),
54; (vorm), 54.
gezamenlijk offeren, 11, 17, 20.

¹⁾ Ten gerieve van lezers van oud-christelijke schrijvers heb ik in dit register enige Griekse en Latijnse liturgische vakwoorden opgenomen, die in deze talen niet in den tekst voorkomen.

- Gloria in excelsis, 16, 26.
Goede Herder, 103.
Goede Vrijdag, 71, 78.
Goede Week, 74.
graduaal responsorium (uitvoering), 19,
Z. verder beurtpsalm.
h. Gregorius, 15.
Gregoriaanse zang, 110-115; (begelei-
ding), 114; (uitvoering), 111.
Griekse katholieken, 27.
groet, 10, 11.
- Hand(en) (kus), 50; (oplegging), 7,
40, 41, 43, 48, 50, 51, 84; (zinnebeeld),
99; (slag), 60; (wassing), 12; (zal-
ving), 48.
h. Hart van Jezus (feest), 86.
heiligdom (der kerk), 89; (versiering),
108.
Hemelvaart (O. H.), 72; (Maria), 84.
hert, 99.
homilia, z. toespraak.
houding (onder de heilige diensten),
6, 11, 15, 19, 21, 24, 48, 50, 72,
112, 119, 121, 122.
Humiliate capita vestra, 10.
huwelijk, 60.
- Ikonostasion*, 29.
intrede, 16, 28; (zang bij de), 16, 19,
111, 121.
Introitus, z. intrede.
- St. Jansvuur, 85.
h. Johannes de Doper (feest), 85.
h. Johannes de apostel (feest), 83.
h. Jozef (afbeelding), 107; (feest), 83.
h. Ioestinos (liturgie), 4.
- Kaarsen, 16, 43, 64, 84, 95, 108;
(Paaschaars), 42, 79, 131.
kandelaars, 109, 131.
kap (koorkap), 54.
katechumenen, 11, 17, 20, 28, 40, 72, 80.
kazuivel, 55.
kerkhof, 65.
kerkwijding, 66; (feest), 85.
keroeblied, 32.
Kerstmis, 81; (de drie missen), 82.
klopper, 79.
Konstantinopel (liturgie), 29.
kleuren (liturgische), 56.
krans, 65; (zinnebeeld), 99.
koor, 90.
kromstaf, 49.
kronen (huwelijks-), 61.
kruinscheren, 47.
kruis (beeld), 105; (dagen), 86; (-ge-
bed), 6; (Grieks), 88; (teken), 7;
(verering), 79; (voorstelling), 100.
kruisbeuk, 90.
- krypte, 92.
Kyrie eleison, 5, 16, 19, 112.
- Lam, 98.
lampen, 64, 95, 109.
Latijn (taal der liturgie), 18.
leken (plaats), 91.
leesgestoelte, 90.
lezers, 47, 51.
lezingen, 2, 3, 11, 16, 30, 80, 118, 131.
licht, 95; (-krans), 102.
Lichtmis; z. Opdracht.
liefdemaal, 4.
linie (heilige), 91.
litanie, 5, 16, 19, 26, 29, 48.
liturgie, 1, 3; (typen), 5.
lof, 1, 23.
- h. Maagd (verering), 83; (afbeelding),
106.
maagden (gewijde), 14; (wijding), 57.
manipel, 53.
mantel (liturgische), 52, 54, 55.
mappula, 53.
Maronieten, 28, 38, 48.
martelaren (feesten), 85.
melkkruik, 101.
meter, 40, 43.
mis, 3; (bijzondere), 15; (openbare),
15, 76, 82; (stille), 15, 121.
missa, 3.
mijter, 54.
- Nachtwake, 3, 42, 49, 69, 79.
nimbus, 102.
nonnen, 57.
Nood Gods, 106.
nuttiging, 14, 18, 22.
- Offerande, z. offering.
offerang, 20.
offering, 12, 17, 20, 29; (zang bij de),
11, 17, 20, 121.
offerloze synaxis, 3, 70, 78.
offertorium, z. offering.
olieën (wijding), 76; (zinnebeeldige
betekenis), 76.
Onbevleete Ontvangenis (feest), 84.
onderdompeling, 28, 43.
onderdiakenen, 47, 51.
h.h. Onnozele Kinderen (feest), 83.
Onze Lief Vrouw (afbeeldingen), 106;
(feesten), 83.
Oosten (kerken), 27; (liturgieën), 27.
Oosteren, 71.
Opdracht van Jezus (feest), 84.
openingsgebed, z. gebed.
opheffing, 21, 79.
opschriften (op graven), 65; (in de
kerk), 107.
orans, 6.

orden (kleine), 47, 51.
orgel, 23.

Paenula, 52.
palm, 99; (zondag), 74.
Paschen, 71, 77; (datumberekening),
72; (Paaschnacht), 79; (Paaschtijd),
71.

pauw, 99.
peter, 40, 43.
h.h. Petrus en Paulus (feest), 83.
Pinksteren, 72.
plaatsen (der gelovigen), 109, 119.
prefatie, 17.
Predikheren (liturgie), 29.
preek, z. toespraak.
presbyter assistens, 54.
presbyterium, z. heiligdom.
priesters, 46, 49.
processie (25 April), 86; (der intrede),
16, 28; (Lichtmis), 84; (der offer-
gaven), 29, 32; (Palmzondag), 74;
(H.-Sacraments-), 86.
profetische lezing, 16.
prothesis, 29.
psalmen, 2, 112; (uitvoering), 113, 114.
psalmus responsorius, z. beurtpsalm.

Quatertemperdagen, z. Vierjaarlijkse
Vastendagen.
Quinquagesima, 73.

Rasterwerk (van het heiligdom), 29, 89.
reliquieën, 92.
ring (bisschops-) 49; (bruids-), 60.

h. Sacramentsdag, 86.
sacristie, 16.
Sanctus, 13, 112; (uitvoering), 21, 23.
schapen, 100.
schip, 98.
schola cantorum, 16, 90, 111, 112, 113.
Schorselwoensdag, 76.
scrutinia, 41.
secreti, z. Gebed over de offergaven.
septa, 89.
Septuagesima, 73.
sequentia, 19.
Sexagesima, 73.
sluier, 11, 57, 61.
Solesmes. (school), 111.
statio, 15, 70.
h. Stephanus (feest), 83.
stilgebed, 5, 18, 19, 20, 22.
stoelen, z. plaatsen.
stoel, 54.
symbolum, z. geloofsbelijdenis.
synagoog, 1.
synaxis, 3, 70.

Tabernakel, 94, 131.

Te rogamus, audi nos, 5.
toespraak, 2, 11, 17.
tractus, 9, 90.
transseptum, 89.
tunica, 52, 54.

Uitstelling (h. Sacrament), 24.
uitverkorenen, 41.

Vader (God de), (voorstelling), 103.
vasten, 69, 70, 72, 78.
Veertig Dagen (Heilige), 7, 18, 72.
velatio (nuptialis), 61; (*virginum*), 58.
verjaardagen (van overledenen), 15, 85.
verlichten, 41.
verloving, 60.
vespers, 131.
viduae, 14.
Vierjaarlijkse Vastendagen, 70.
vigilia, 3.
virgines canonicae, 14.
vis, 96.
volkstaal (in de liturgie), 28, 108, 114,
117, 118.
volkszang, 114.
voorhal, 87.
voorhof, 88.
voorraad (eucharistische), 15, 77, 79, 94.
vormsel, 28, 43.
vredekus, 4, 12, 18, 22, 29, 43, 49, 50.
vuur (wijding), 79.
vuurtoren, 99.

Water (in den kelk), 4, 12, 38.
waakdagen, 15, 70.
weduwen, 14.
wegzending (der gelovigen), 15, 18, 22.
wierook, 16, 20, 67, 131.
Witte Donderdag, 73, 76.
witte klederen (der dopelingen), 43, 44.
wiiding (der kaarsen), 84; (der kerk-
bedienaren), 46; (kerk-), 66; (der
olieën), 76; (der palmen), 76; (vuur),
79.
wijgebed, 48, 50, 51, 66, 67, Z. verder
dank- en offergebed.
wijngaardrank 100.
wijwater, 66, 89.

Zalving (bij het doopsel), 42, 43; (der
kerken), 67; (bij het vormsel), 43;
(bij de priesterwijdingen), 48; (der
zieken), 76.
zangers, 112. Z. ook zangkoor.
zangkoor, 16, 17, 90, 112.
zegening (der gelovigen), 15, 18, 22, 37.
Z. ook wijding.
zout, 40.

αγαπη, z. liefdemaal.

ακροστιχιον, 8.
αμβων, z. leesgestoelte.
αναγνωστης, z. lezers.
αναφορα, 34.
απολυσις, 3,
αυλη, z. voorhof.
βημα, z. heiligdom.
εικονοστασιον, 29.
επικλησις, 14 35.
ευχαριστια, 5.
ιχθυς, 96.
κυριακον, 88.

μεταλαμβανειν, μεταληψις,
z. communie.
μυρον, z. chrisma.
ναρθηξ, z. voorhal.
παρθενος, z. gewijde maagden.
προθεσις, 29.
τρισαγιον, z. Driemaalheilig.
φωτιζομενοι, z. verlichten.
φωτισμος, 43.
χερουβικον, 32.
χηρα, z. weduwen.
ψαλτης, z. zangers.

INHOUDSTAFEL.

VOORWOORD	1
Ie HOOFDSTUK. De Synagoog en de Kerk... ..	1
IIe HOOFDSTUK. De godsdienstige vergaderingen der christenen.	3
IIIe HOOFDSTUK. De Mis te Rome... ..	11
1. in de IIIe eeuw	11
2. op 't einde der VIe eeuw	15
3. heden	19
Aanhangsel	23
Vergelijkende tabel	26
IVe HOOFDSTUK. De Oosterse kerken en haar liturgieën	27
1. De Oosterse kerken... ..	27
2. De Mis volgens het huidige Griekse kerkgebruik	29
Ve HOOFDSTUK. De opneming in de Kerk	40
VIe HOOFDSTUK. De wijding van de bedienaren der Kerk	46
Aanhangsel. De kerkelijke ambtsgewaden	52
VIIe HOOFDSTUK. De wijding der maagden	57
VIIIe HOOFDSTUK. De huwelijksplechtigheid	60
IXe HOOFDSTUK. De christelijke begrafenis	63
Xe HOOFDSTUK. De kerkwijding	66
XIe HOOFDSTUK. De christelijke heiligedagen	69
1. De gewone week... ..	69
2. De vierjaarlijkse vastendagen... ..	70
3. De Paaschtijd... ..	71
4. De Heilige XI Dagen... ..	72
5. De Goede Week	74
6. De Kersttijd	81
7. De feesten van Onze Lieve Vrouw	83
8. Andere vierdagen	85
XIIe HOOFDSTUK. Het christelijk bedehuis... ..	87
1. Inrichting van het bedehuis... ..	87
2. Inwendige versiering van het bedehuis	96
Aanhangsel... ..	108
XIIIe HOOFDSTUK. De liturgische zang	110
AANHANGSEL. Wijze om de mis bij te wonen	116
Aanvullingen	131
Alphabetisch register	133

ALLE RECHTEN VOORBEHOUDEN MET INBEGRIJ VAN HET
VERTAALRECHT.

IMPRIMATUR.

H. BEIJERSBERGEN S.I. Librorum Censor,

Mosae-Traiecti 4 Martii 1936.